

JELENKOR

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

MÁRTON LÁSZLÓ: Élet – anyag – szerkesztés (Üdvözlét
az olvasónak) 481

*

SIMON BALÁZS verse 482

BORBÉLY SZILÁRD: A' Credencz (Érzékenyjáték) 483

ORBÁN JÁNOS DÉNES verse 496

FALUDY GYÖRGY verse 498

ERDŐS VIRÁG: Munkacím (részletek egy készülő regényből) 501

LÁNG ZSOLT: Bestiárium Transylvaniae (A doiszüsz,
más néven fattyúhal) 506

ZOLTÁN GÁBOR: Nincs ítélet (részlet a Szőlőt venni című
regényből) 524

KOVÁCS ANDRÁS FERENC versei 537

SZÁLINGER BALÁZS versei 539

TÉREY JÁNOS: CNN Stalingrad (Egy fejezet a Paulus című verses
regényből) 542

KARAFIÁTH ORSOLYA: Café X (részlet egy készülő regényből) 550

ZEKE GYULA: Téli anizs (novella) 557

BENEDEK SZABOLCS: 1588 (részlet a Báthory Zsigmond című
regényből) 565

*

ERDŐSI PÉTER: Fejedelem, udvar és jezsuiták az 1588-as
medgyesi országgyűlésen (tanulmány) 573

TATÁR GYÖRGY: Nemzeti teológia (Vázlat) 586

RUGÁSI GYULA: Gnózis és egzisztencializmus (tanulmány) 595

BALASSA PÉTER: Hiba, lehetőségek (Vendégszöveg a Bródy-díj
2000. évi átadása alkalmából) 606

2001

MAJUS

Az 500., 523., 536., 572., 594. és 608. oldalon látható metszetek Johann Friedrich Fischart *Geschichtsklitterung* című művének (1575) illusztrációi.

*Folyóiratunk a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma,
a Nemzeti Kulturális Alapprogram,
a Soros Alapítvány, Pécs Város Önkormányzata,
a Baranya Megyei Önkormányzat, valamint a József Attila Alapítvány
támogatásával jelenik meg.*

A Jelenkor az újságospavilonokon kívül a következő boltokban és elárúsítóhelyeken kapható

PÉCSETT: Széchenyi István Jogi és Közgazdasági Könyvesbolt, Rókus u. 5/a. – JPTE Bölcsészkar, Ifjúság útja 6. – Művészetek Háza, Széchenyi tér 7-8. – Írók Könyvesboltja, Kossuth Lajos u. 21. – Betűdzsungel, Király u. 9. – Zrínyi Könyvesbolt, Jókai u. 25. – Bagolyfészek Könyvesbolt és Antikvárium, Ferencsek u. 27. – Pécsi Kulturális Központ Információs Irodája, Széchenyi tér 1.

VIDÉKEN: **Baján:** Lord Könyvesbolt, Tóth Kálmán tér 1. – **Balatonfüreden:** Könyvesbolt, Tagore sétány – **Balatonlellén:** Könyvesbolt, Kossuth Lajos u. 9. – **Cegléden:** Lord Könyvesbolt, Szabadság tér 1. – **Debrecenben:** SZIGET Egyetemi könyvesbolt, Kossuth Lajos Tudományegyetem – Lícium Könyvesbolt, Kálvin tér 2/c. – **Ady Endre Könyvesbolt,** Piac u. 26. – **Dunaújvárosban:** Lord Könyvesbolt, Vasmű út 5. – **Egerben:** Gárdonyi Géza Könyvesbolt, Széchenyi u. 12. – **Gödöllőn:** Fama Könyvesbolt, Szabadság tér 9. – **Gyöngyösön:** Ady Endre Könyvesbolt, Fő tér 8. – **Győrben:** Rónai Jácint Könyvesbolt, Széchenyi tér 7. – Könyvesház, Bajcsy-Zsilinszky út 35. – **Hódmezővásárhelyen:** Lord-Extra Könyvesbolt, Andrássy út 5-7. – **Kecskeméten:** Katona József Könyvesbolt, Szabadság tér 1. – **Móra Ferenc Könyvesbolt,** Szabadság tér 3/A – **Keszthelyen:** Helikon Könyvkereskedés, Kossuth L. u. 2. – **Komáromban:** Lord Könyvesbolt, Városház u. 4. – **Mezőkövesden:** Könyvesbolt, Mátyás király u. 108. – **Miskolcon:** Egyetemi Könyvesbolt, Egyetemváros – Kazinczy Könyvesbolt, Széchenyi u. 33. – **Széchenyi Könyvesbolt,** Széchenyi u. 54. – **Mosonma-**

gyaróvárott: Könyvesbolt, Szent István u. 104. – **Nagykanizsán:** Zrínyi Miklós Könyvesház, Fő út 8. – **Nyíregyházán:** Bessenyei György Könyvesbolt, Kossuth tér 1. – **Pápán:** Pápai Könyvesház, Kossuth u. 3. – **Sárospatakon:** Comenius Könyvesbolt, Rákóczi u. 9. – **Sárváron:** Könyvesbolt, Batthyány u. 19-21. – **Siófokon:** Kő-Ma Könyv, Batthyány u. 33. – **Sopronban:** Vörös Cédrus Könyvkereskedés, Mátyás király u. 34/F – **Szegeden:** Sik Sándor Könyvesbolt, Oskola u. 27. – **JATE** bölcsészkar könyvtár – **Buch Könyvesbolt,** Dugonics tér 12. – **Grand Café Mozi és Kávészó,** Bibic u. 2. – **Móra Ferenc Könyvesbolt,** Kárász u. 5. – **Székesfehérvárott:** Vajda János Könyvesbolt, Fő u. 2. – **Szekszárdon:** Babits Mihály Könyvesbolt, Kölcsey ltp. 2. – **Szombathelyen:** Savaria Könyvesbolt, Mártírok tere 1. – **A. Z. Könyvesbolt,** Király u. 1. – **Tabányán:** Szemethy és Tsa Könyvesbolt, Fő tér 15. – **Veszprémben:** Kölcsey Ferenc Könyvesbolt, Cserhát u. 7. – **Zalaegerszegeen:** Simon István Könyvesház, Tüttösy u. 7.

BUDAPESTEN: Kulturtrade Könyvesbolt, I., Krisztina krt. 34. – Pont Könyvesbolt, V., Méreg u. 6. – Magiszter Könyvesbolt, V., Városház u. 1. – Osiris-Századvég Könyvesbolt, V., Veres Pálné u. 4-6. – **ELTE** Jogi Kar, jegyzetbolt, V., Szerb u. 21-23. – **Írók Boltja,** VI., Andrássy út 45. – **Cartafilus Kft** boltjai a Kálvin téri, a Deák téri és a Kossuth téri metróaluljáróban – **Odeon Videotéka,** XIII., Hollán Ernő u. 7. – **Stellium Könyvesbolt,** V., Párizsi udvar – **Helikon Könyvesbolt,** VI., Bajcsy-Zsilinszky u. 37.

<http://jelenkor.c3.hu/>

JELENKOR

200,- Ft

JELENKOR

XLIV. ÉVFOLYAM

5. SZÁM

Főszerkesztő
ÁGOSTON ZOLTÁN

*

Szerkesztő
NAGY BOGLÁRKA

Tördelőszerkesztő
DÉCSI TAMÁS

Korrektor
KÖVI ANITA

Szerkesztőségi titkár
J. ANTAL ZITA

*

E számunkat vendégszerkesztőként MÁRTON LÁSZLÓ állította össze.

A szerkesztőség munkatársai

BERTÓK LÁSZLÓ
főmunkatárs

BALLA ZSÓFIA, CSUHAI ISTVÁN, PARTI NAGY LAJOS,
TAKÁTS JÓZSEF, THOMKA BEÁTA, TOLNAI OTTÓ

*

Szerkesztőség: 7621 Pécs, Széchenyi tér 17. I. emelet
Telefon (üzenetrögzítő is) és telefax: 72/310-673, 215-305, 510-752, 510-753.
e-mail: jelenkor@mail.matav.hu
web-oldal: <http://jelenkor.c3.hu/>

Szerkesztőségi fogadóórák minden hónap első csütörtökén 14-től 16 óráig a
Jelenkor szerkesztőségében.

Kéziratot nem őrzünk meg, és csak felbélyegzett válaszborítékkal küldünk vissza.

Kiadja a Jelenkor Alapítvány

(Pécs, Széchenyi tér 17. Telefon: 72/310-673),

a Baranya Megyei Önkormányzat, a Nemzeti Kulturális Alapprogram,
a Soros Alapítvány, Pécs Megyei Jogú Város Önkormányzata
és a József Attila Alapítvány támogatásával.

Felélős kiadó: dr. Hargitai János, a kuratórium elnöke.

Terjeszti a Nemzeti Hírlapkereskedelmi Rt. és a regionális részvénytársaságok.

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt.

Előfizethető bármely hírlapkézbesítő postahivatalnál

és a Levél- és Hírlapüzletági Igazgatóságnál (LHI) – 1900 Budapest,

Orczy tér 1. – közvetlenül vagy postautalványon, valamint átutalással

a Postabank Rt. 219-98636/021-02809 pénzforgalmi jelzőszámra,

illetve közvetlenül vagy levélben kért postautalványon a szerkesztőség címén.

Előfizetési díj az I. félévre 1200,- Ft, a II. félévre 1000,- Ft,

egy évre belföldre: 2200,- Ft, külföldre: 6600,- Ft.

Megjelenik havonként.

A szedés és a tördelés a Jelenkor szerkesztőségében készült.

Nyomtatta a Molnár Nyomda és Kiadó Kft., Pécssett.

Index: 25-906, ISSN 0447-6425

KRÓNIKA

CSUHAI ISTVÁN nyerte el a 2000. évi Szinyeyi Júlia-emlékdíjat a Jelenkor tavalyi évfolyamának júniusi számában megjelent „*Ne ijedjenek meg, Mr. Gould itt van*” című írásáért és Glenn Gould *A hangfelvétel kilátásai* című esszéjének fordításáért. A nivódíjban korábban sorrendben Makay Ida, Bertók László, Takáts József, Márton László, Darvasi László, Baka István, Csorba Győző (posztumusz), Závada Pál, Takács Zsuzsa, Garaczi László és Tolnai Ottó részesültek. A díj átadására május 9-én kerül sor Pécssett, a Café Dantéban. Ugyanez alkalommal mutatja be Márton László a Jelenkor általa szerkesztett számát. Az esten Csuhai István, Márton László és Szálinger Balázs olvasnak fel írásaikból.

A SOROS ALAPÍTVÁNY 2000. évi díjait március 9-én adták át a Katona József Színházban. Egyéves Soros-ösztöndíjban részesült mások mellett Beck András esszéista, kritikus és Jónás Tamás költő. Alkotói-díjat kapott Nádas Péter író.

JÓZSEF ATTILA-DÍJAT vehetett át március 15-én Bányai János, Benyhe János, Ferenczes István, Fodor Sándor, Garaczi László, Kabdebó Tamás, Kemesné Géfin László, Ladik Katalin, Mándy Stefánia, Monostori Imre, Szijj Ferenc, Szöllösi Zoltán és Térey János.

A MÓRICZ ZSIGMOND IRODALMI ÖSZTÖNDÍJ átadására március 8-án került sor a Múcsarnok előadótermében. A fiatal irodalmárok támogatására szolgáló ösztöndíjat Buda Katalin, a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma Művészeti Főosztályának helyettes vezetője adta át Fenyves Marcellnak, Gazdag Józsefnek, Haklik Norbertnek, Harcos Bálintnak, Király Leventének, Mekis D. Jánosnak, Müllner Andrásnak, Oravecz Péternek, Szabó T. Annának és Szilágyi Zsófiának. A díjátadást az előző évi ösztöndíjasok estje követte, melynek keretében Filó Vera, Imreh András, Jánossy Lajos, Lövetei Lázár

László, Orbán János Dénes, Sörös Zsolt, Szálinger Balázs, Szlukovényi Katalin és Zsávolya Zoltán olvastak fel műveikből. Az est házigazdája Ágoston Zoltán volt.

A SZÉPÍRÓK TÁRSASÁGA irodalmi díjait első ízben adták át március 30-án. A közelmúlt legkiemelkedőbb prózai, költészeti, esszé-kritikai alkotásaiért, valamint a média irodalom-közvetítő tevékenységéért Márton László, Oravecz Imre, Radnóti Sándor és a Magyar Rádió Irodalmi Osztálya kapott díjat.

BÉCSY TAMÁS *A dráma modellek és a mai dráma* című kötetének újabb kiadásáról beszélgetett a szerzővel Bókay Antal, Nagy Imre és P. Müller Péter „Az irodalomtudomány műhelyei” sorozatban április 9-én Pécssett, a Művészetek Házában.

WALTER BENJAMINRÓL tartottak konferenciát április 12-én és 13-án Pécssett, a Művészetek Házában. Az előadók mások mellett Bókay Antal, Loboczký János, Somlyó Bálint és Weiss János voltak.

AZ I. KERÉNYI KONFERENCIÁT rendezték meg március 30. és április 1. között a Pécsi Tudományegyetemen és a Café Dantéban. A konferencián többek között Horváth Györgyi, Gábor Lívia, Vankó Annamária, Kiss Gábor Zoltán, Szolláth Dávid, Bági Zsolt, Csordás Dávid, Danka István és Vári György referátumait hallgathatták meg az érdeklődők.

A PÉCSI NEMZETI SZÍNHÁZ Ödön von Horváth *Mesél a bécsi erdő* című drámáját mutatta be április 6-án Hargitai Iván rendezésében.

PÉCSI KIÁLLÍTÁSOK. A XVII. Országos Kisplasztikai Biennálét rendezték meg a Pécsi Galériában március 25. és április 15. között. – A Pécsi Kisgalériában Somody Péter festőművész munkáit láthatták az érdeklődők április 9-től 29-ig.

ÉLET – ANYAG – SZERKESZTÉS

(Üdvözlés az olvasónak)

Húsz-huszonkét évvel ezelőtt, egyetemi hallgató koromban szerettem volna lapot szerkeszteni. Nem akármilyen lapot, hanem olyat, amely körül ízlésre és kedélyre nézve ott-hon érezhettem volna magamat. Ilyen lap akkor Magyarországon nem volt, újat alapítani nem lehetett, sőt 1983-ban, a régi Mozgó Világ felszámolásával az egyetlen olyan meglévő műhely is megszűnt, amelyhez érdemes lett volna hozzáőni. Aztán a nyolcvanas évek végén kezdődtek a lapcsinálások, de akkor én éppen egy terjedelmes regényen dolgoztam, szerettem hetekre eltűnni, s ez nem kimondottan szerkesztői életforma. A „84-es kijárat” nevű, emlékeztetre méltó folyóirat, amelynek Kukorelly Endre, Németh Gábor és Győre Balázs mellett egyik szerkesztője voltam, a kilencvenes évek elején abbamaradt; ma már sajnálom, hogy nem hagytam több nyomot benne, s büszke vagyok arra a kevés-re, amit mégiscsak.

Amikor tavaly ősszel Ágoston Zoltán és Nagy Boglárka felkért a vendégszám összeállítására, elgondolkodtam rajta, miről szóljon ez a szám, és egyáltalán: mit jelent a szerkesztés, ha vendégség, vagyis egyszeri alkalom? Valami módon kapcsolódjak a meghívott vendég személyéhez, mesterségéhez, ízléséhez, kedélyéhez stb., de semmiképp se magánügy legyen. Személyes igen, privát nem.

Az úgynevezett tematikus vendégszámnak már a futó gondolatától is borsózdott a hátam. Egy műfordítással, német irodalommal, esetleg történelmi és irodalmi fikcióval foglalkozó tematikus folyóiratszám, attól tartok, kevesek érdeklődését keltette volna fel, más témák választását viszont önkényesnek éreztem volna. Másfelől az sem merülhetett fel, hogy egy, azaz egy lapszám a mai magyar irodalom belső értékrendjét reprezentálja, illetve azt, amit én gondolok róla: azt el lehet ugyan röviden is mondani, cikkben vagy tanulmányban, de bemutatni csak könyvtárnyi terjedelemben érdemes. Meg aztán, különben is, a szerkesztés meg a reprezentáció nem ugyanaz. Nekem inkább szerkeszteni volt kedvem.

Így végül azt találtam ki, hogy legyen ez a vendégszám egyfajta szerkesztésben feloldott írói napló. Abból raktam össze – mondhatom így, egy kicsit leegyszerűsítve –, ami november és február közt közvetlenül foglalkoztatott; jellemvonásokkal, szövegekkel, írói problémákkal való találkozásból. Abból, ami csak az én fejemben fordult meg, semmi sincs itt; közös ügyeket kerestem és találtam, arra voltam kíváncsi, ami egészen különböző korú, ízlésű, vérmérsékletű pályatársaimmal összeköt. Remélem, a szerzők és a szövegek jól érzik magukat egymás társaságában, a vendégszám lapjain, az olvasó pedig izgalmas szövegek megfelelő módon, egymást erősítően összerakott együttesét találja majd. Én pedig örülök, hogy egyszerre lehettem vendég és házigazda, s hogy életem négy hónapja ennyire sok szálon beleszövődött az itt olvasható nyolc ívnyi anyagba, amely nemcsak anyagnak sokféle, hanem léleknek is.

Budapest, 2001. III. 30.

Márton László

*„...Egyedül, testvér,
a puszta világban...”*

*Gerince törve áll a Könyvtár,
Torony még így is, bábeli,
Nem kell már tűz, se vízár,
Elnyeli az éj, hogy nincs hajós,
Aki védcskillagául ismeri, ég
És föld között hidat hiába
Vert, nincs Jákob, aki rajta
Mászna fel, annyi éjen át
Hiába lángolt, mandragóra,
Bölcs szerelmi alma is hiába
Volt, Tudás és Kéj frigyét, a
Felnőtt világ hozományát holott,
Levéve zord tilalmát, e függő-
Kertben megáldotta egy isten is.*

* * *

*Ne kelljen verve kallódni, hazátlanul,
Portáján a gazda is csak akkor úr,
Ha asztalánál, míg a fény kihuny,
Az idegen otthont talál.*

A' Credencz*

(Érzékenyjáték)

1. A nyál

JÚLIA, ROMLET

A Credenczből furcsa zajok hallatszanak, miközben reng, remeg, mozgolódik. Mély sóhajok, aztán elharapott kiáltás. Majd csönd. Kisvártatva kivoágódnak az ajtók. Júlia és Romlet kászálódik elő. Romlet a sliccét gombolja, Júlia kezitükröt vesz elő, a száját rúzsozza.

JÚLIA Hasonlítasz az apádhoz, ő is azt szereti, ha mélyen beszívom.
ROMLET Szerencse, hogy nem vette észre. Félttem, hogy hazajön.
De aztán elsötétült előttem a világ... Uh, Júlia, ez piszkos jó volt. Még a homlokom is behorpadt, úgy megszívtad. Ugye máskor is? (*hízeleg*) Akkor én most már felnőtt vagyok...?
JÚLIA Apád nem örülne. Végül is az anyád vagyok, az erkölcsök tekintetében mindenképp.
Ami most történt, csak anyai gondoskodásom gyöngéd érintése volt. A szent családi melegség óvatlan kiterjesztése. Mert könnyen megégethet az a tűzhely, melynek parazsát apádnak illendő piszkálni csak. Hát légy mértéktartó, tanulnod kell még, fontos feladat vár rád az életben. A fórumon kell helytállnod, ahol mindenki azt kérdi majd, vajon a férfiakat szereti-e jobban a vén szodomita fia vagy a hamvas, fiatal fiúkat?
ROMLET Tanításodban segédkezni fogok, ezt megígérhetem.
Nem tudom, az öregúrral hogy üt ki a házasságod, de ez az anyaság. (*A „klassz” kézmozdulatot csinálja.*) Isten bizony, férfivá tettél!
S anélkül, hogy elirigyelnélek az öregúrtól.
JÚLIA (*feddően*) Te! Emlékezz: hozzád nevelőnőnek is jöttem.
ROMLET Nincs jobb iskola, mint egy ilyen édes termetet úgynevezett piszkos gondolatok nélkül ölelgetni. A lélek tiszta marad, s szinte kezet fog a testtel, s ez rendkívüli férfiúi nyugalmat tölt az emberbe. Nem ismerek magamra, hogy járok azóta a barátaim húgai közt. Semmi rejtelem!
JÚLIA Épp csak a lényeg. No eredj!
ROMLET (*átöleli*) Neked is jó? Nevelőnő?
JÚLIA Mintha én szültelek volna, s most fürdetnélek. De hisz már tisztára

* A Credencz (vagy Kredenc, Kredencz, Credence, Credance) írásképe bizonytalan. – Részlet egy készülő munkából.

ROMLET is mostalak – ott. *(Célzatos mozdulatot tesz.)* Szép darab! Atyám a példaképem. A romlott, piszkos fantáziájú rómaiak nem ismerik az ő fennkölt elveit. Egy-egy szép fenék láttán felerősödő lihegésében a pusztá kéjvágy hörgését hallják csupán. A művészet tisztelete és az arányok isteni harmóniája e csürhe számára semmit sem jelent. Pedig a hideg márvány éppúgy lábba hozza őt, mint a tied, ó, Júlia.

JÚLIA Jól van, ne hízelegj tovább. Lássunk dolgunkhoz. Hol van Maxim?

ROMLET Cézárhoz ment, azt hiszem. Mióta visszatért, jó barátok. Te még nem is találkoztál vele érkezésed óta.

JÚLIA Azt az üzenetet kaptam, hogy menjek utána Cézárhoz. Gyere, kísérij el.

Beülnek a Credenczbe. Lehúzzák az ablakokat. Megint zajok. Majd fel. Megérkeznek. Kiszállnak, hasonlóképp, mint az előbb: slicc, rúzs. A palotában. Az udvar svédasztal körül. Állófogadás. Esznek, isznak, közben beszélgetnek. Heraklesz kezében teleszkópos távcső. Herman extravagáns öltözete transzvesztitát idéz. Erogénia divatdiktátor, jól szabott, akár egy PR-manager.

JÚLIA, ROMLET, GECIUSZ, HERMAN, HERAKLESZ, EROGÉNIA, SÚGÓ

ROMLET Már megint fogadás.

HERMAN Üdvözljük Romletet, Max fiát!

GECIUSZ Szép fiú, formás fenék.

HERAKLESZ Üdvözljük Júliát! Egy gyönyörű koponya!

GECIUSZ És milyen tökéletes csontváz rejtőzhet a kiváló állapotú hús alatt!

JÚLIA Vigyázat, barátom, az ön szenvedélye a boncolás iránt, kezd kóros mértéket ölteni. Már csak csontvázakat lát, formalinban elhelyezett szerveket.

EROGÉNIA A tudomány különös perverzió. A mi izgalmaink földhözragadtabbak.

HERAKLESZ A metamorfózis: az anyagok átváltoztatása. Például az étkezés.

ROMLET Az evés fölkelti vágyainkat!

GECIUSZ Róma ifjúsága mást akar. *(Egyre hisztérikusabban rikácsolva:)* Tiszta közéletet, átlátható irányítást. A közterhek igazságos megosztását. Az elpuhult és korrupt szenátorok helyett fiatal arcokat. Ruganyos seggeket. Acélos merevedést. Palotát. Üdülőt Caprin...
Hogy telessünk Róma népéért mi is valamit végre...

ROMLET Helyes, fiatal barátom. *(Méregeti.)* Szimpatikus nekem társai szándéka.

JÚLIA A Fiala Róma több heroizmust kíván! Nevükben beszélek...

SÚGÓ *Maxim fia a barátunk...*

HERAKLESZ Maxim fia a barátunk.

GECIUSZ Olyan sápadt, édesem, olyan megviselt. Aggódóm.

JÚLIA Igen, fiam sokat edz mostanában. Fehérjére van szüksége, ebben a korban sok-sok fehérjére.

ROMLET Kaviárt akarok, langusztát, homárt, fúrtojás-omlettet, osztrigát, bélszínt, medvetalpat, édes fűgén hizlalt libamáj-pástétomot akarok...

JÚLIA Jól van, nyugodj meg, mindjárt jön a papa...

ROMLET Szenátor akarok lenni, diktátor, cézár, hogy kivégeztessem a papát...

EROGÉNIA Kiváló nyersanyag, nagy reményekre jogosít.

JÚLIA Viselkedj szépen, ne csinálj jelenetet, mindent csak szép sorjában...

EROGÉNIA Talán én tudnék segíteni. Ez az impozáns erő jól kommunikálható. Itt a névjegyem... Hívjon meg ebédre, szeretnék együtt dolgozni Önnel.

JÚLIA Tudja, hiperaktív a gyerek, kényszeresen túlmozgásos, már voltunk specialistánál.

EROGÉNIA És?

JÚLIA Azt javasolta, hadd foglalkozzon csak a gyerek történelemmel.

EROGÉNIA Inkább politikával... Alkalmasnak látszik arra, hogy üzenethordozó legyen, új politikai üzenetre gondolok, érti?

JÚLIA Gondolja, hogy sztár is lehetne?

GECIUSZ Milyen heves a fiatalság. De nem hibáztatom, a legnagyobb élvezet gyilkosság közben érhető el. És a hamvas ifjak anusza, óh, milyen pengeélesen húzódik össze a félelemtől.

ROMLET Ki ez a hülye picca, Júlia?

EROGÉNIA Erogénia a nevem, a politikusok tárgyiasult pszichéjét tanulmányozom, és tanácsokat adok. A tömegek érzékeny pontjait kutatom.

HERAKLESZ Tegnap a karóba húzottak egyikének még órákig csak úgy meredezett a dákója. A kurvák könyörögtek a centúriónak, hogy beleülhessenek.

JÚLIA Gyönyörű látvány lehetett. Úgy szeretnék részt venni ilyen kivégzéseken.

EROGÉNIA A külföldi vendégeknek szoktunk rendezni ilyen bemutatókat. De tudja, a barbárok nem élvezik a kínzás rafinériáját.

HERMAN Cézár nem helyesli a nyilvánosságot, Cézárnét is eltiltotta tőle. Rombolja a közerkölcsoket – szerinte. Azt mondja, mi lesz, ha minden római ilyenre vágyik? (*Heroikusán.*)

SÚGÓ *elvész a bűn íze...*

GECIUSZ a gonoszság bátorsága,

HERMAN a kegyetlenség élvezete...

GECIUSZ Igaz, igaz... Cézár végtelenül bölcs. A gyilkosságot csak kéjvágyból volna szabad végrehajtani. És ezt öreg katonaként mondom.

HERMAN Ne mindig csak komoly témákról beszéljünk. Hogy ízlenek a felszolgált ingyencégek?

HERAKLESZ E pazar étkek csiklandozzák érzéseinket.

- Vágyunk hamarosan más irányba fordul. Színültig eltelve bensőnk. A nyelés erőltetése ellenkező hatást vált ki: visszaböffen. Testünk ellenáll, mely hatalmas bélcsatorna burka. A múltkorában negyven méter bélt ráncigáltam ki egy hizlalt rabszolgából. És mily csodálatos metamorfózis, ahogy e szörnyű pép, amivé e sok-sok ízletes étel a nyállal elkeverve összeáll, csillogó, olajos barna bélsárrá nemesedik. Ó barátaim, gondoljatok a székletre...
- SÚGÓ *...a Szent Exkrementumra...*
- HERAKLESZ Igen... a Szent Exkrementumra, amely majd kicsusszan belőlünk, és a csatornák mocskos vizén messze úszik el!... *(egyre szomorúbban, majd megint bizakodóan:)* De célunk mégsem ez, bármennyire is csodáljuk! Célunk a nyál bőséges kiválasztása!
- ROMLET Úgy látom, az udvarnak ez a lelkesedése a császári bélcsatorna része. Benyálazni mindent, hogy könnyebben emészthetővé váljon.
- HERMAN Tévedsz, erre nincs szükségünk. Bennünket az állambölcselet teóriája érdekel.
- SÚGÓ *Az államszervezés új elvei...*
- SÚGÓ *...a piac megszervezése, a reklám szerepe...*
- HERMAN *a piac megszervezése, a reklám szerepe, a vágyak irányítása...*
- HERMAN *Mi élő testekkel dolgozunk. Ezek a nyersanyagunk, amelyek nedveket termelnek. És mi e nedveket analizáljuk...*
- ROMLET Számodra csak *a* test létezik.
- HERMAN Igen, de mivel egyesítem a két nemet magamban, számomra a különbség válik érzékelhetővé.
- EROGÉNIA Irodánk célja, hogy eltüntesse a különbséget, egyetlen dolog létezik csak, aaa nyáá...
- SÚGÓ *a vonzalom...*
- EROGÉNIA *aaa vonzalom...*
- ROMLET És a gyűlölet, és az irigység?
- HERMAN Azt hiszitek, a nyállal mindent behálózhattok, és mint a csiga, ezen a nyálon csúsztok majd előbbre.
- HERMAN Nem az én nyálam a fontos. Mi mindnyájan Cézár testének szervei vagyunk, száj, gyomor, végbél... Magad is be fogod látni hamarosan! *(El.)*
- HERAKLESZ Édesem, gondoljon arra, hogy a beszéd sem más, mint a hányás egyik formája. Látja itt e sok rafinált ingyencséget. Semmi természetes közöttük. Mivel nem az éhséget hivatottak csillapítani, jóllakni sem lehet belőlük. A telítődés követeli a nyelőcső perisztaltikájának irányváltását. Kifinomult kultúránk nagy súlyt helyez a gyomor kiürítésére. A mellékhelyiségben elhelyezett sastollal finoman megcsiklandozva a garatot, a felhalmozódott gyomortartalmaktól könnyen megszabadulhat, édesem. És visszatérve hozzánk, folytathatjuk élvezetes beszélgetésünket is. Az a sok-sok elfogyasztott drágaság, az aranyporral meghintett parfék, a porrá zúzott gyöngyökkel, gyémántokkal megszórt méregdrága ingyencségek péppé állnak

össze, meg-megcsillan rajtuk a fény, ahogy a víz lemossa
őket a csatornába. Ó, gyönyörű! De ha úgy adódik, hogy mégsem
távolítjuk el testünkől, és engedjük, hogy végigvándoroljon
bensők rejtélyes alagútjain, akkor garantáltan különleges élmény,
ahogy székeléskor ezek az apró szilánkokcskák izgatják
a záróizmokat. Próbálják ki, próbálják ki! De ha megbocsátanak,
most magam is sürgető vágyát érzem annak, hogy a nyálammal
átitatott terhemtől megszabaduljak... *(Elsiet.)*

- GECIUSZ Tréfáljuk meg ezt a két fura fickót:
nyálazzuk be a tárgyakat, és figyeljük meg,
hogyan nyúlnak hozzá.
- JÚLIA Én körbenyalom Heraklesz poharának a szélét,
kíváncsi vagyok, megérzi-e, amikor inni fog belőle.
*(Körbenyalja az üveget; eközben Geciusz Herman ottfelejtett cipőjével teszi
ugyanazt; mindenki valamilyen tárgyat nyalogat, nyálaz be. Gonosz koboldok-
ként tüsténkednek.)*
- ROMLET *(fanyalogva)* Buta játék. Inkább hashajtót kevernénk az italukba,
vagy hánytatószert... oahhh... vagy mérget...
*(Közben kezd belelkesedni. Végighúzza kinyújtott nyelvét egy az asztalról fel-
vett kés pengéjén, öklendezik.)*
- GECIUSZ Én élvezem...
*(Rohangál, nyálaz, liheg. Tömi a szájába Herman kesztyűjét, majd öklendezve
kihúzza.)*
- EROGÉNIA *(Mutatóujját mélyen bekapja, végignyálja, benyalazott ujját elegáns gesztussal
húzza végig tárgyakon, saját magán.)* A legérzékenyebb pontot keressük...
(Miközben Heraklesz távcsövét nyálazza végig.) Az élvezet forrása legtöbbször
mások titkos vagy nyílt megalázása, ezt jegyezd meg. De lehet önmagunk
lealacsonyítása is: meghemperegni a szennyben. Van, aki élvezi. Uralkodni
úgy lehet mások felett, ha legalantasabb énjüket fordítjuk ellenük.
E gonoszság isteni mestere Cézár.

JÚLIA, ROMLET, GECIUSZ, HERAKLESZ, MAX, ÁRTATLAN, EROGÉNIA

*Ajtócsengő. A hang hatására megmerevednek. Romlet Credencz-ajtót nyit. Maxim érkezik, tár-
saságában az Ártatlan (fiú).*

- ROMLET *(zavartan)* Szerbusz Maxi, megjött Júlia...
- MAX Óh, az élvezet mennyi csodálatos felkeltője. Milyen pazar
asztal, milyen kiváló társaság.
- GECIUSZ Mindezt az Ön kísérelőjéről mondhatnánk inkább.
- EROGÉNIA Kedves bók.
- MAX Ne hozza zavarba fiatal barátunkat, szinte gyerek még. Az ősi
Róma reménysége.
- JÚLIA És az öreg rómaiaké.
- GECIUSZ Önben nem kelt vágyakat, asszonyom, a fiatalság bája?,
az emlékezés a fiatalságra, vagy ha ez nem, akkor
legalább az ártatlanság megrontásának csiklandó érzése?
- JÚLIA Vágyaink természete inkább jellemünkről árulkodik.
Mindig a testre vágyunk vagy annak
valamely részére. Az izgalom fantáziánk terméke,
hisz a másik valójában nem létezik számunkra.

- EROGÉNIA
De lesz, aki vágyini fog rá, amikor már nem lesz ártatlan?
De kérem, itt üzletről van szó: mit akarunk eladni?
És főként az a kérdés: kinek?
- HERAKLESZ
Ezért mondom én, hogy sokkal tisztább dolog az evés,
az elfogyasztott ételt nyálunkkal összekeverve a magunkévá tettük,
az már mi vagyunk. De a legfontosabb: a hányás.
(Sprét fúj a szájába. Poharát a szájához emeli. Feszült várakozás. Amikor iszik, mindhárman felnyögnek. Ez minden benyálazott tárgynál megisméltődik.)
- EROGÉNIA
A legfontosabb szabály, hogy mindig az ártatlanságról beszéljünk,
ha a megrontás és a romlottság elérése a célunk.
- ÁRTATLAN
Miert nem kell megemészteni, amit megeszünk?
GECIUSZ
Azért kicsi fiú, mert a hús, a csont,
a haj, a köröm a test durvaságához tartozik.
Szemben az éterikus anyagokkal
és a fluidumokkal, amelyek elkevernek bennünket a világ más dolgaival.
Így testünk határait egyre messzebb vagyunk képesek kiterjeszteni: ez az
uralkodás titka. Ehhez értünk mi, rómaiak.
- EROGÉNIA
A látszat a lényeges, például Cézár képe a váltópénzeken,
és minél több van belőle, annál meggyőzőbb.
- ROMLET
Cézár lassan saját záróizma felett sem képes uralkodni.
- EROGÉNIA
Ez a mi dolgunk, barátom.
- HERAKLESZ
De kiváló a nyálkiválasztása.
- EROGÉNIA
Bizonyos pontokon félig áteresztő,
csak egyik irányba vezet.
- ROMLET
Igen? Nagyszerű, akkor
legalább alul-felül szivárogoz...
- MAX
Tiszteletlenül beszélsz, fiam. Cézár a birodalom
erejének, a hatalomnak a forrása.
- ROMLET
Róma fiatalsága jelenti az erőt!
- GECIUSZ
A hatalom forrása a tapasztalat, édesem.
- HERAKLESZ
Csak emészteni akarnak, fúj, pragmatisták!
Nem értenek a pazarláshoz, a fényűzéshez, a hányáshoz...
- EROGÉNIA
Figyelemre méltó dialógusképtelenség, elemezni kell a lehetséges
célcsoport összetételét.
- ROMLET
Cézár egy öreg trotty, csak nyáladzani tud,
ezt mindenki tudja Rómában...
- JÚLIA
Nézzék el neki, kérem. Fiam túl heves természetű,
még nem tudja késleltetni és szabályozni kitöréseit. De én tanítani fogom,
hogy a visszatartás öröme is rátaláljon.
- MAX
Helyes, drágaságom,
fiunknak meg kell tanulni az uralkodás erényeit, a belső szabadságot.
Az utat a szenvedélymentesség eléréséhez, amire csak a filozófia
és a női bölcsesség képes. Hogy ne tarthassák fogva
a test szenvedélyei.
- GECIUSZ
Egyetértek. De vajon képesek vagyunk-e
szabályozni nyálkiválasztásunkat?
- HERAKLESZ
Kísérleteim során bizonyítást nyert,
hogy a nyál az emésztés első lépése. Nem szabályozható, mivel képek
és gondolatok egyaránt kiválthatják. De ha már ez megtörtént, nem

tetetünk ellene semmit. Az egészség jele a bőséges nyáltermelés.
 Ami a jó emésztés előfeltétele.

GECIUSZ Nem csak. Ne feledjük el, milyen nagy segítség behatoláskor. Segítségével becsusszan a helyére az a kis hús, a farba...

JÚLIA Mindig saját élvezeteire gondol, kedves Geciusz, legyen tekintettel a másik nemre is, amelynek időnként külsődleges eszközökkel kell megoldania, amit a természeti hajlandóság elmulasztott.

MAX Drágám, a te isteni feneked mindig kész befogadni engem.

JÚLIA Ne légy modortalan.

GECIUSZ Asszonyom, magam sem vetném meg az Ön fiús hátsóját. És higgye el, ez a legnagyobb bók, amit magamfajta mondhat.

JÚLIA Ó, köszönöm. (*ironikusan*) Érzi, máris ellazultak a záróizmaim.

GECIUSZ Tartsa csak feszesen, annál nagyobb élvezet behatolni...

HERAKLESZ Egy kis nyál...

MAX Igen, igen... De ne hajtsuk túl ezt a témát. Koncentráljunk a birodalom ügyeire, uraim.

ROMLET Maguk romlott vén pojácák, csak saját élvezeteikre gondolnak, és ehhez igazítják a politikát.

GECIUSZ Kedvesem, a politikát emberek csinálják. Vágyaik befolyásolnák őket.

EROGÉNIA A *mi* dolgunk befolyásolni Cézár vágyait, hogy Cézár vágyjon a népre, a nép pedig Cézárra vágyjon.

MAX Az isteni Cézár fölötte áll immár minden vágnak.

MIND Éljen a Cézár! (*Poharakat emelnek.*)
Herman érkezik. Díszkísérettel bevonul. Erogénia biztonsági emberként mozog körülötte.

HERMAN Mindannyiunk atyja, a fenséges Cézár, értesülvén a magasztos eseményről, amelyre itt sor került, általam küldi köszöntését. Cézár szája a birodalom létének, a jog és a törvény kinyilvánításának forrása. Pontifex Maximusként az istenek megnyilatkozásának helye. Szavai a birodalom gondjainak megemésztéséből születnek. Benne megfordul a halandók fiziológiája: azzal táplál bennünket, ami elvetendő hulladék lenne. Cézár szája a Birodalom Anusza! Cézár bélcsatornájából induinak ki és benne futnak össze a birodalmat behálózó utak. Most is tágas szájüregében foglalunk helyet mindannyian. A kezdet és a vég helye ez. És Önöket az a megtiszteltetés érte, hogy fogai lehetnek, ahogy most én a nyelve. Feladatom pedig, képletesen szólva, hogy tisztára nyaljam e fogakat. (*Gonoszul vigyorog.*) E kristályfiolácskában kegyelme meg nem érdemelt jutalmaként bőségesen patakzó nyálából hoztam, mely találkozónk fényét hivatott emelni. Engedjék meg, hogy italukba csöppentsek belőle! És emeljük koccintásra poharainkat. (*Körbejár, csöpög, majd isznak.*) (*Maximhoz*) Lehet, hogy ez Herman magánakciója? Mérget hozott Cézár tudta nélkül, hogy megszabaduljon tőlünk?

GECIUSZ

MAX Egy mérgezett test nyála mérgező...

JÚLIA Veszett eb harapta volna meg?
Vagy így tesz próbára minket?

HERAKLESZ Tegnap még nem volt semmi baja. Azt hiszem, újabb szeszély.

ROMLET Undorodom e vén kéjenc testének váladékától...

HERMAN Éljen Cézár!

MIND *(skandálják)* Éljen! Éljen! Éljen!
Koccintanak, isznak. Romlet alig tudja visszatartani a hányást. Kirohan.

HERAKLESZ *(Romlet után szólva.)* Milyen gyorsan tanul, édesem.

SÚGÓ Érdemes lesz elvégezni a fiú személyiségelemzését.

EROGÉNIA Mi már dolgozunk az imidzsén.
Még olyan a fiú, mint a nyál.

HERAKLESZ Szart se ér a kölyök.
(Többen el.)

2. A széklet

HERMAN, MAX, JÚLIA, GECIUSZ, EROGÉNIA, HERAKLESZ, FULGEN, MIND

HERMAN Folytassák csak! Cézár és Cézárné hamarosan látogatásával tisztel meg bennünket. Már felkeltek, most öltöztetik őket.

EROGÉNIA Az előrágók már elkezdtek emészteni számukra a reggelit, finoman megőrölték és nyálukkal összekeverték.

MAX Drágaságom, mondja mi a helyzet az adókkal...

HERAKLESZ ...a közmunkákkal...

GECIUSZ ...barbár kisfiúk piaca is kong...

JÚLIA És újabban érezhetően csökken a kaviárbehozatal!

EROGÉNIA Dolgozunk rajta, létrehoztunk egy különbizottságot...

HERMAN Bankjaink eredményessége romlik.
Külföldi kinnlevőségeinket nem tudjuk behajtani, a szarmaták áttértek a cserekereskedelemre, a berberék nemzeti ellenállási mozgalmat szerveznek, a gallok uniót kötöttek a germánokkal...
Róma népe egyre elégedetlenebb lesz.
Pedig már így is az.

JÚLIA Mi lesz velünk, ha fel kell adni életformánkat? Ha jönnek a barbárok, és megerőszakolják a leányainkat...

EROGÉNIA Ah!

GECIUSZ *(izgatottan)* ...a fiainkat...

EROGÉNIA Ah!

JÚLIA *(egyre izgatottabban)* ...bennünket...

EROGÉNIA Ah!

HERMAN Ó, *(áttragad rá is)* vér borítja el az utcákat, a márvány palotákat...

EROGÉNIA Ah!

GECIUSZ A szenvedés velőtrázó sikolyai töltik be a levegőt...

HERMAN Megcsonkított testek mindenütt.

EROGÉNIA Ah!

HERAKLESZ ...fölvágott hasak és kiontott belek gőzölögnek szerte –
 EROGÉNIA Ah!
 HERMAN Jaj, de szép...
 GECIUSZ ...és büntetlenül lehet feltrancsírozni
 HERAKLESZ bármely járókelőt...
 EROGÉNIA Ah! Ah! *(Egyre erősebben rángatózik, ekkor már a földön vergődik, elvesztve méltóságát, amelyet azonban Max gesztusára visszanyer.)*
 MAX Elég legyen, ne álmodozzunk kedveseim, ne álmodozzunk...
 Cselekedni kell. A Világtörténelem Szeme rajtunk...
(Fulgen érkezik.)
 FULGEN Úgy van, úgy van, Maxikám, jól mondja, bizony, a világ szeme rajtunk, a mi feladatunk, hogy megvédjük a Szabadságot, *(egy kaviáros szendvics, rendel!)*
 e legfenségesebb vívmányát az emberiségnek, amely nélkülünk elveszne örökre, hiába volt atyáink véráldozata, a hősöké, akik *(egy libapástétom, rendel!)*
 feláldozták magukat e leg-
(egy pezsgő jéggel, rendel!)
 nemesebb eszme oltárán.
(Köszönöm.)
 Emeljük tehát poharainkat...
 HERMAN ...Cézárunkra...
 HERAKLESZ ...Cézárnénkra...
 FULGEN Nem kevésbé...
 HERMAN Éljen!
(A többiek ismét fanyalogva isznak.)
 HERMAN Hozzák be a cézári pár képeit!
(Néhány transzparenst hoznak be, rajtuk kinagyított képek.)
 HERMAN Ma elhelyezünk ezekből a képekből a városban is néhány ezret, hangulatjavítóként. Az a hír kelt szárnyra az utóbbi napokban, hogy Cézárunk halott. Titkos összeesküvésekről érkezett hír. Magukat forradalminak nevező terrorcsoportok szervezkednek.
 FULGEN Köztörvényes bűnözők!
 HERAKLESZ Le kell zárni a kivezető utakat! Ellenőrizni kell a testnyílásokat! Meg kell szigorítani a felügyeletet a nyilvános éttermek, vécék, vizeldék, bordélyok környékén.
 HERMAN A víz- és csatornaművek szerint az emberek visszatartják a székletüket...
 HERAKLESZ Keverjenek ricinusolajat az ivóvízbe!
 A pékek a kenyérbe...
 Cézárt ábrázoló marcipánfigurákat
 kell osztogatni... hashajtóval megtöltve...
 GECIUSZ Meg kell mérgezni a népet...
 HERMAN Kibelezni, mindet!...
 MAX Azon vagyunk, öreg barátom, azon vagyunk.
 De ha mind megmérgezzük és aztán kibelevük őket,
 nem lesz kin uralkodnunk...
 HERAKLESZ, GECIUSZ, HERMAN A francba, tényleg, de kár...

FULGEN Először is a vágyaikon kell uralkodni, felkorbácsolni bennük azt, ami a legalantasabb, aztán szabad utat engedni neki, de úgy, hogy mi felügyeljük azt.

JÚLIA Több bordélyt?, véresebb cirkuszi játékokat?, vagy mire gondol?

HERAKLESZ Hashajtót nekik, hogy ne tudjanak uralkodni a záróízmaikon. Mindaddig nyitva legyenek, amíg *mi* nem engedélyezzük a bezárását, hogy folyamatosan áramoljon keresztül rajtuk, amit beléjük töltünk...

FULGEN *(Szónokiasan.)* De mit töltünk beléjük? Az a kérdés, uraim.

GECIUSZ Mérget, lassan ölő mérget, hogy lássuk, amint rángatóznak, vonaglanak... *(Mevetően néznek rá; elhallgat.)*

FULGEN Szart!

HERMAN Eszméket?

FULGEN Szart!

JÚLIA Perverzitást?

FULGEN Szart!

GECIUSZ Haszonvagyat?

FULGEN Szart!

MAX Hősiességet?

FULGEN Szart!

HERAKLESZ *(egyre bizonytalanabban)* Talán vérszomjat?

FULGEN Nem, uraim, hányszor mondjam még: szart, szart, szart: Osztály-öntudatot!

HERAKLESZ Nem értem...

FULGEN *(Felmegy az emelvényre.)* Uraim, a Világtörténelem osztályok harca: a gonosz harcol a jó ellen, a gazdag a szegény ellen, a cinikus a naiv ellen, a kurva a strici ellen, a köcsög a bika ellen. De ne csüggedjenek, mert mindig a gonosz, a gazdag és a cinikus, a strici, a bika győz. Csak el kell hitetnünk a buta csürhével, hogy ők a jók, az erkölcsösek, a tiszták; hogy ők hivatottak a győzelemre; hogy ez a hit adjon nekik erőt. A proletariátus a társadalom széklete: akiket megemésztett, akiket elpotyogtatott a külvárosokban, a bádoggvárosokban, akiket a gyárak minden hajnalban elnyelnek, megemésztenek és este mint exkrementumot, kipréselik magukból. Az izzadságtól, a kosztól és a kielégítetlen undok vágyaiktól bűzlő mocskos áradatot benyelik a kocsmák, a koszlott lebujok. Elkábítja őket az alkohol meg a hittéritők és az agitátorok kéjvágya. A történelem arra tanít mindannyiunkat, hogy a proletariátus világméretű harcot vív a burzsoázia ellen. Kezdetől fogva e két osztály áll szemben egymással, és élethalálharcot vívnek. De ezt még nem tudják. Ideje felvilágosítani őket. Ütőképes hadsereggé kell szervezni, és hadba kell küldeni egymás ellen! Harctérre alakítani az ipart, a mezőgazdaságot, az oktatást, a közéletet! A fiú harcoljon az apja ellen, a feleség a férj ellen! A nő a férfi ellen, az idős a fiatal ellen – és fordítva! Mindenki

mindenki ellen! Legyen harc a Természet ellen, a Vírusok és a Bacilusok és a Dohányzók ellen. Hirdessünk harcot az Elhízás és a Bőrkişzaradás, a Szájszag és Szurokszéklet, a Szexuális Frusztráció és a Randi Erőszak, a Nemi Szerepek, a Jellem, a Szubjektum... ellen! *(A végére egyre hisztérikusabban; majd elfulladva és hirtelen kijózanodva:)* Végezetül azzal fejezném be beszédemet: hogy nagyon nem szeretnék proletár lenni!

GECIUSZ Én se!
HERMAN Én se!
JÚLIA Én se!
EROGÉNIA Én se!
HERAKLESZ Úgy van! – Hirdessünk harcot a testet megnyomorító erkölcsi gátlások ellen! A morális szabályokat töröljük el!
GECIUSZ Éljen a kéjgyilkosság!
EROGÉINIA A darabolós- és a vámpír-szex!
JÚLIA Éljen a snuff!
FULGEN Forradalmunk jelen stádiumában ez, drága Heraklesz, még nem időszerű követelés! De ha akarsz, lehetsz az Elhárítás vezetője.
HERMAN Legfeljebb ítéletvégrehajtó. Az Elhárítás az enyém!
MAX Mielőtt fantáziánk elragadna, térjünk vissza a realitáshoz!
Az Önök által vázolt forradalom talán palotaforradalom lenne?
FULGEN *(Gyanakodva.)* Nem, szó sincs róla.
GECIUSZ *(Óvatosan.)* Pusztán egy lehetséges forgatókönyvet vázoltunk, azt hiszem.
FULGEN Csak arról beszéltem, hogy milyen jövőkép körvonalazható. Egy hatástanulmány elkészítésével bízott meg Cézár. Annak téziseit ismertettem. Talán túl lelkes voltam? Bocsánat.
(Leszáll a Credencz lépcsőjéről.)
HERMAN Az isteni Cézár hamarosan érkezik. Nincs sok időnk. Már mindannyian az ő nyálával emésztünk! Igyon Ön is e nedűből, Fulgen!
(Fulgen hányingerrel küszködve fogja a poharát.)
HERMAN Megbocsátható szeszély, tudják, Cézárunk koprofág. Örömet okoz neki mások vagy saját székletének elfogyasztása. Hűségünk jeleként elvárja tőlünk, hogy mi is ezt tegyük. De megbízott szolgám *(Egy szolgára néz, az biccent és visszakacsint.)* ügyesen ki fogja cserélni. Önök csokoládés gesztenyepürét kapnak majd. Legyenek nyugodtak és megértők, kérem!
HERAKLESZ Reméljük, aranyere nem fog gondot okozni.
GECIUSZ Már megint, a múlt hónapban is el kellett viselnünk...
(Herman, Heraklesz, a szolgák a Credencz előkészítésével foglalkoznak.)
FULGEN Én már ezért a nyál-dologért sem lelkesedtem.
JÚLIA Újabb szeszély. Rémes.
MAX Hiába, a száj végterméke a széklet.
FULGEN Úgy érted, Maxim,
hogy az eszmék is ezzé válnak?
MAX Igen, a hatalom jelévé.
FULGEN Nem fogadom el, hogy az eszmék is a kiválasztás

termékei. Ez durva materializmus. Az eszméket a történelem
szükségyszerűsége alkotja meg. Magam idealista vagyok.

MAX Ha a hatalom a széket visszatartásával,
az ürités uralásával jár, Fulgen,
vagyis a test feletti kontrollal, akkor
a történelem a test története. Az eszmék célja
pedig a test megszüntetése.

JÚLIA Ha a férfiak is szülnének, akkor tudnák, hogy a testünk feletti
uralom mennyivel esetlegesebb. Például a megerőszkolt nők
is kihordják gyerekeiket. És nem eszmékben hisznek...

MAX Cézár életében még nem gondolt kettőt...
FULGEN De benned sokan bíznak...
MAX Ne célozgass, hallani sem akarom...
FULGEN *(meglepődve)* Mire gondolsz?
JÚLIA Maxi, légy szíves, légy te cézár, na...
MAX *(Patetikusan kezdettel.)* A birodalom végveszélyben, mindenki
külföldre menekíti a pénzét. – Nem ettem meszet...
FULGEN *(Veszélyt érez, gyanakodva.)* Én hiszek Cézárban!
(Egy ór ront be, ahogy az örök szoktak berontani.)

ŐR A nép elégedetlen! Elfoglalták a rádiót!
MAX *(Fulgenhez.)* Erről még beszélgetünk!
(Valaki bekapcsol egy rádiót; a Rádió és Mind:)

MIND *(skandálják)* Kaviárt akarunk! Kaviárt akarunk! Kaviárt akarunk!
SÚGÓ *(alig halkán)* Szarvasgombát...
MIND *(skandálják)* Szarvasgombát! Szarvasgombát! Szarvasgombát!
SÚGÓ *(alig halkán)* Falernóit...
MIND Falernóit! Falernóit! Falernóit!
(Romlet rohan be.)

ROMLET Hallják? A csőcselék...
SÚGÓ *a Nép!*

ROMLET Ja... A Nép!
FULGEN Azt hiszem, forradalmi helyzet van...
HERMAN Csak a csőcselék.
ROMLET Nagyon téved, a Nép! Az én Népem!
FULGEN Munkát kell adni nekik, akkor értelmes életet élhetnek.
A munka boldoggá teszi őket...

MAX A leghangosabbakat vessék az oroszlánok elé, a többiből
csináljanak fasírtot! *(Mind megszeppenve elkullog, a Rádiót kikapcsolják.)*

FULGEN De Max, nem értelek, együtt jártunk szemináriumra,
te is tudod, hogy a proletariátus a jövő uralkodó osztály,
nem lehet velük azt tenni, amit akarunk.
(Egyre dühösebben.) Húskombinátba velük!
Fehérjefeldolgozóba!
A takarmánygyárba mindet!

ROMLET De papi, ez a haszonelvűség olyan kiábrándító...
HERMAN Nyugalom, a Titkosrendőrség szervezte az akciót.
Ezek a mi embereink.
Holnap néhány szerencsétlent majd karóba húzatunk közülük.
Néhánynak nyilvánosan kiverjük a fogát, letépetjük a tökét,
meg ilyenek. A szokásos ügymenet...

(Közben Fulgen „észrevétlenül” a Credenczhez „óvakodik”, és ugyanilyen „feltűnésmentesen” eltűnik a Titkos Oldalajtón.)

- HERAKLESZ A politika veszélyes üzem...
- MAX Ja, vagy úgy. Rendben. Annyi elég is lesz. Nem árt azért, ha néhánynak letépik a körmét...
- FULGEN Meg vezessenek áramot a tökükbe...
- HERMAN ...a puncjukba...
- ROMLET De... de...
- HERAKLESZ Cézár ezt nem parancsolta.
Csak azt, hogy egy párnak nyomjuk le a torkán az Ó székletét. *(Élvezettel.)*
Az se baj, ha a tüdejükbe jut...
- ROMLET Vén cinikus gyilkosok vagytok...
- MAX Ha élvezetet okoz, a gyilkosság is megengedhető, drága fiam.
- ROMLET Fúj! Elegem volt. Csatlakozom az Illegalitáshoz... *(Elrohan. A Sűgő int az egyik emberének, aki követi Romletet.)*
- HERMAN Küldjünk utána egy Fejvadászt?
- MAX Szükségtelen. Vissza fog jönni.
(Fanfárok hangja. Cézár, Cézárné, Eugénia vonul be Erogénia kíséretében.)
- EROGÉNIA Az Istenség Epifániája!
- CÉZÁR Tilos fényképezni! Már többször megmondtam!
- Ma úgy érzem, bélműködésem termékeny napot ígér. Úgy döntöttem, megosztom veletek...
a kormányzás terhét...
- SŰGŐ a kormányzás terhét! Soha ne feledjétek, hogy...
mi mindenkor veletek vagyunk...
mi mindenkor veletek vagyunk...
(Cézár felkapaszkodik a Credenczre, majd helyet foglal a végén. Az ilyenkor ismerős hangokat hallani. Majd egyszerre csend. Herman jelez.)
- EROGÉNIA Cézár megkönnyebbült!
- (A JELENLÉVŐK) Éljen! Éljen! Éljen! *(Isznak.)*
(Tányérok, süteményesvillák, sürgő-forgó inasok kerülnek elő.)
- EROGÉNIA Ó Cézári Fensége részeltet önmagából mindannyiunkat!
- HERMAN A hatalom esszenciája: elixír!
- MIND Köszönjük, Cézár!
- CÉZÁR Erogénia, ismertesd a napirendet!
- EROGÉNIA Első napirendi pont: a kivégzések megtekintése.
- HERMAN Közben a hóhérok biztatása, akik később autogramokat osztogatnak.
- EROGÉNIA Majd bemutató a kínvallatáson, a technikai újítások kipróbálása.
- HERMAN A friss vér csapolása, majd elfogyasztása.
- CÉZÁRNÉ Látni akarom!
- CÉZÁR Nem. Nem lehet! Mindenki kotródjon el! Mossatok fogat!
Búzlőtök, mint egy trágyadomb. Kutyák!
- MAX Ez már tűrhetetlen.
- CÉZÁRNÉ Mi is részt akarunk venni rajta!
- MAX Mi is!
(Mindenki el.)

Bécs, 2000. november 16.

Faludy Györgynek

*Oly sok mindent szeretnék mondani
– ezért kellene rövid verset írnom,
mi elférhetne egykor egy kövön,
a kő pedig egy talpalatnyi síron.
De lám, a frappáns kamaszkor lejárt,
s a bölcsesség kora még messzi van,
s a kettő közti sztrádán álldogálok,
már nem meztélláb,
de még csak zokniban.*

*Brassó, Kolozsvár, Budapest után
most cifra bécsi hídról köphetek
az épp soron következő folyóba,
megköszönvén imígy az ihletet.*

*Örök divat írni a városokról,
érzelmekről s az életélvezetről,
de Bécs, akár egy undok, randa hiüllő,
kicsúszik lomhán bármely verskeretből.
Hány tízezernyi panegirikusz
övezte Bécszet, metropolisát
művészetnek és édes földi kéjnek!*

*S most áll poétánk, szívja a fogát,
és menne innen akár a fenébe.
Tuskók gárdája – univerzitás.
Tohonya ludak – a hírhedt bécsi dámák.
A kávéházban száz unott pofa
osztja a benzin és a knódlí árát.*

*A Ringen átdöcög egy-egy fiáker,
s a látványnál csak az röhejesebb,
mily büszkén pompáznak a benne ülő
proletár majmok, amint éppen áldják
a szép és dicső huszadik századot,
a Nagy Egyenlőségek Századát,
melynek köszönhetően most Grafok lehetnek.*

Félóráig,
csak ötszáz schillingért.

*

Villámkép.
Innen invocállak,
Téged, a régi szellem régi őrét
s kalandorát, a bohém humanistát.
Áruld el nekem, ó, Öreg Magiszter,
kit egy árnyékszék-század bíze sem
tántorított el a rózsák illatától,
a képzelet minő lencséin át
nézzem e rohadt, neonzöld világot,
hogyan benne ama klasszikus,
örök Szépséget fölfedezem,
mit eddig csak hazugságban találtam?

*

Tudod, egy egész napfényes őszön át
Évát, tudod, Eva Scharffot kerestem,
kocsmák mélyén, rokokó palotákban,
s a múzeumban minden képkeretben.

Álltam ott, ahol hetven éve álltál,
mondtam, hogy Eva Scharffot keresem,
ha jó volt Néked akkor, hetven éve,
miért ne lenne most is jó, nekem?!

Négy-öt órát kellett várnod Neked.
Dohogtál tán. Én vártam heteket.
S mit láttam közben, meggyőzött csupán:
a fakó, lomha, kortárs bécsi dámát
kizárólag a legvégsőbb esetben,
kizárólag, és csakis asztalon,
mert ha az ágyba fektetem, hanyatt,
menten elalszik,
s tessék, b...látom.

Sajnálom, hogy a ballada
e derék kortárs asszonyokról
belefulladt a triviálba.
De vagy én vagyok nagyon hülye,
vagy nem tudok egy-két titokról.
Vagy pedig már minden hiába.

*

*Persze, nem csak a „szerelem” ...
Ennél többről is lenne szó,
valamiről, mi tán lehetne,
s a világot, ezt a randa hüllőt,
beterelné a verskeretbe.*

FALUDY GYÖRGY

Ad Ioannem Dionysium Urbanum

*Kezdem-végzem Béccsel, mivel azt írod,
hogy megutáltad. Józan és kegyetlen
ítéleteddel, amikor először
értem Vindobonába, megegyeztem.*

*Híres költő vagy, J. G. Herder-díjjal,
ki nem tévesen, habár meggondoltan,
de kapásból és jól ítélkezik,
míg én ködevő senkiházi voltam.*

*Éppen tizennyolc éves lettem aznap,
mikor „a császárvárosban” megálltam.
Apám vegytani egyetemre küldött.
Én azt a szarnál vadabbul utáltam.*

*Nagy költőnek véltem magamat. Ebben
csak rossz verseim gátoltak, más semmi,
vagy az, hogy otthon, padokon, padláson
húszezren hittek nagy költőknek lenni.*

*Lakást a Pension Internacionálban
szereztem, Alserstrasse 26-ban,
s mert nem volt pénzem vacsorára, este
a város jeges utcáin baktattam.*

*Lidia Pekhterev ott lakott szintén,
orvostanos Hárbinból, roppant szép lány.
Öreg, fiatal megbolondult érte,
én meg bánkódtam, hogy sose néz énrám.*

Szilágyi, nála idősebb diák is
köztünk élt. Sajgó keservemben megszánt.
Ígérte: bemutatja nekem Pestről
átjött húgát, virgonc, húszesztendő lányt.

A Stefansdom sarkánál várt benniünket.
Húsz lépésnyire mosolyogva néztem,
és ő is engem, mikor egy nagy halom
képlékeny, még lágy kutyaszarba léptem.

Lábamat húztam. Próbáltam lerúgni.
Hiába volt. A kutyagumi sarkam
elé ragadt talpamhoz. Mellé léptem.
Ő meg ott állt, s folyton röhögött rajtam.

Így semmi sem történt. Maradt Wien iszonya.
Römit játszó nyársak, hápogó tanárok,
pisiszagú kölykök, áldoktor úrfiak,
tejcsarnok nénikék, randa diáklányok.

Egy éjszakán, már jó későn, bementem
Szilágyihoz. Ablakát mindig nyitva
tartotta, bár a novemberi szél fújta.
Most megtudom, mi jó barátom titka.

„Hát nem tudod? Hangosakat szellentek
fosás előtt s utána, ha kinyomtam.
Ez ellen nem tudok semmit se tenni”,
sóhajtozott. „Egészségedre”, mondtam.

„Nem úgy”, szólt ő. „A klozet szemközt nyílik
Lidia szobájával. Úgy imádom
hiába őt, a drágát. De mit szólna,
ha a szomszédból meghallja fingásom?”

Látod a vulkánkoffert a szekrényen?
Ebbe tojok bele már két hónapja.
Az ablak nyitva, de a bűzt már érzem.
És a szobalány mit szól majd a szagra?

Segíts nekem!” Sokáig tanakodtunk
egész hiába. Végtére levettük
a bőröndöt, elvittük a Gürtelre,
s a villamosmegálló mellé tettük.

Őt lépést mentiünk balra, tízet jobbra.
Villamos jött. Egy balfasz strici fogta,

*s felugrott az induló villamosra.
Mit mondott, mikor otthon felnyitotta?*

*Ettől se lettem vígabb másnap reggel.
A boldogság, úgy gondoltam, elkésett,
de aztán mégis megjött. De nem Bécsért
történt, amikor megszerettem Bécsét.*

*Kiverem farkamat, gondoltam este,
ahogy Catullust olvastam az ágyban.
Akkor történt, hogy kitárult az ajtó,
s Lidia jött be, kit aligha vártam.*

*Elmondhatatlan boldogság fogott el.
Letéptem róla mindent, ráhajoltam
s remegni kezdtem. Azóta állítja,
hogy szűz fiút kapott, bár rég nem voltam.*

Munkacím

(részletek egy készülő regényből)

„Ahogy a test gyúr folyton önmagában
egy másikat, és egészen fantasztikus
magyarázatokkal él.”

Szijj Ferenc

Én voltam ott lefelőbb, aztán a Dianna. Kérdeztük a főnövért, hogy lehetne-e neki is, azt mondta, lehet. Ámbár, mondta, így mondta, hogy ámbár. Na, ha ámbár, mondom, jól van, legyen neked ámbár, láttam már, hogy variál, de lényeg az, hogy be lehetett adni a papírt. Rá egy hétre ott sürgöttünk Diannával ketten. Én voltam a főhigiénés, ő meg a segéd. Volt egy posztja neki is, meg nekem is volt egy posztom, de minket ez nem fogott meg, együtt voltunk akkor is, ha nem. Annyi volt, hogy lezörögtem neki a csövön, volt egy titkos egyezés, hogy ti-ti-ti, akkor ő hopp, odaugrott, visszazörgött, én meg abból konstatáltam, hogy na, minden oké. Az volt a jó, be volt minden futtatva csövekkel. *Ilyen* kövér csövek kúsztak mindenütt a falakon, akárhol is tartózkodtunk, ki volt közöttünk épülve a közvetlen viszony. Ha én voltam a belen mondjuk, ő meg lenn a traumán, úgy is, vagy ő a női kettesen, ami már egy más világ, de akkor is, vagy pont mondjuk a hullaházban, ha éppenséggel oda volt hivatalos. Oda is csak kellett ember, ganézni meg tutyakolni, leverni a tetemekről a port. Azt mondta a Dianna, hogy nincs ott semmi külön látvány, maximum, hogy meg-megrezen időnként a barna nájlón, meg hogy a csempére itt-ott agyak vannak ragadva, de az se gond, csak meg kell kicsit pöckölni, és plutty, attól lejön. Na, én arra sose mentem, az én placcom odafönt volt egyébiránt, mosdó, vécé, különhelyiség, ilyenek. Egyik este ő már megvolt, lekocogtam neki, hogy hát gyere gyorsan cicababa, segítsél már, összedobjuk, szaladunk haza. Már csak egy kis zug volt hátra, egy ilyen kis előtér meg plusz az öltöző. Benyitunk, de nem ám csak úgy ajtóstul, mert Diannának volt egy külön kultúrája, hogy azt így kell, úgy kell, szépen, nem vagyunk egy bunkó szergej, kileste a McDonald's-nál, hogy egy ilyen díszkrét ügyben hogy szokás kopogni. Kop, kop. Hallgatózunk, fületünk, halljuk is a mordulását, na, ez a Kopasz. Összenéztünk, úgy legyen. Nem is kellett letárgyalni, azon nyomban összeállt a fejünkben a terv. Be is ment a kis Dianna, én meg ugye hurcolkodtam utána a vödörrel meg a többi. A hipót. Na, a Kopasz nézett csak, hogy mi a helyzet, ott áll egy szál klottgatyában, Dianna meg kezdi neki madárhangon, bocsika, de őneki most sürgősséggel fel kell emitt sikálnia, kiadta a kójálos, hogy így meg úgy, hogy közveszélyes mocsok van, ez mégiscsak egy egészségügy, kirúgatja, lelöveti, úgylátszóan ez van, muszáj

neki, de majd félrenéz. Amúgy is pont ki van bukva, azt mondta, hogy azt mondtam, hogy azt mondják, hogy ő egy kurva, hogy én őtet nem állhatom, tetteleg bántom, szóval hogy ő most egy kedves oltalomra vár. Így mondta, de közben lopva rám tekintett, hogy ez ám csak mind a mozi, nehogy bevegym. Na, én akkor gondoltam, hogy ráteszek egy kislapáttal, odasúgtam, mit adsz érte, öreg haver, jó kis nő ez, ezét nézzed, fogjad bátran, tapasztaljad, énnekem már elegendem van, meguntam. Az az ábra, vörös is, meg komplett nimfomániás, láda sör és megegyeztünk, leperkálod, viheted. Dianna meg közben ingott, hajladozott, nyihogott, lebillent a válláról a kicsi fehér köpönyeg, de a pali nem értette, begorombult, hozzám vágott egy egész kukát. De az ilyen fémkuka volt, akkora nagy zajjal járt, hogy állítólag ijedtében beszart egy beteg. Na én persze elugrottam, borult minden, a Dianna sikoltozva ki a folyosóra, visított, hogy fogják meg, szatír. Meg is fogták, vitték is a Kopaszt rögtön be a kezelőbe, kivallatták, úgyhogy meg lett regulázva rendesen. Máskor jobban kidekázza, lopjon-e vagy ne lopjon, pláne hogyha ismételten elszáll az agya.

Azért volt egy hóhányó, mert egyszer engem meglopott. Úgy csinálta, hogy egy reggel besurrant a helyemre, és kikapta a szekrényből a pénzem. Faszekrény volt, kilökött a tokjából egy darabot, még a végén nekem jöttek, mutatták, hogy ejnye, nem vigyáz. Dianna még mást szeretett, lepöccent a zár is, úgyhogy ott álltam a legteljesebb örülés határán. Abból lett a fejlemény, hogy akadt egy tanú. Az edénymosó kolléganő mosta pont az edényt, mikor gyanútlanul kitekint, hát látja, hogy aszongya, nicsak, valaki oson. Nézi, nézi, ki lehet az, gondolkodott, de már nyomban felismerte, hogy hát a Kopasz. Úgy osont a folyosón, hogy hiába is dugta magát, ráesett a fény. Olyan *pszichés* mozgása volt, aszongya, a kezében meg vitt valamit, mit is, mit is, nézi: egy fekete bukszát. Na, hát akkor helyben vagyunk, spekulált a kolléganő, amúgy is egy zavart elme, bediktálja, „kopasz”, aztán közbe persze nem. Lövéseket is hallott, meg testek tompa puffanását, de ezt már csak köztünk mondta, aszongya, hogy nem örült meg, nem löki a vágóhíd alá magát meg pláne hogy a gyengénlátó kicsi gyerekét. Na de aztán kipattant, hogy a Kopasznak van még egyéb vaj is a fülében. Kezdve ott, hogy még a télen fogta szépen, kilopta a badellát. Ez egy ilyen kiskondér a tálalón, amibe a tökök, tejfelt meg a többi ilyen folyós zaftot kanalazzák. Helyette meg beadott egy régi rozsdás fazekat, azt lekenték, kilúgozták, hajszálon múlt, hogy ki bírta tisztázni magát. Kanalak is el-eltűntek, kiskanál, nagykanál, ilyen villa, olyan villa, pluszba még a kenyérvágó kés. Vágnák le a kenyeret, hol a kés. Még a repetát is fogta, elhordta haza. Pénze nem volt, elgépezte, tőle tudom, előlem meg minden délben elette a maradékot. Ebből élt, hogy elette, meg ezt-azt eladott.

Egy nap aztán, ahogy mindig, győzött az igazság. Szegény Kopasz bánta már, hogy barom volt, de sajnos így is meg kellett lakolnia. A kedves öreg professzor, aki nem volt más, mint az igazgató, plussz a nagyon-nagyon beteg fülek doktora, szerét vette, összehívta mind az egész higiénés brigádot, és a generózus humánium valamint az egyemberként tartózkodó főnökség nevében kinyilvánította abbéli szándékát, hogy az ilyen ember inkább való dutyiba, nem ám hogy az

egészségügy falai közé. Levonták a fizetését, hiába jajongott, plusz még engem nyilvánosan meg kellett követnie. Odaszólt a docens is, hogy letérdelni, nincs vita, szabódtam, hogy nem szükséges, megbűnhődött, így meg úgy, de a gárda ragaszkodott, meglett hát az is. Pik-pak jött a rohamrendőr, vasra verték, mifene, fölmerült, hogy átvigyék a neurológiára, átnevelik, kikupálják, valami, de nem. Beüzent a bíró, hogy már várja, úgyhogy menni kellett, elítélték jó pár évre, nem emlékszem szám szerint, de lényeg az, hogy többet onnan nem jöhetett ki. Állítólag sírt, amikor rátették a lakatot, üzente, hogy vezekel, de ugyebár a törvény szava nem csak egy nagy handabanda, úgy érte, hogy én se loplak, te se loptál, ha meg loptál aranyapám, többet most már ne loptál, és kész.

Az volt csak a fura, hogy már hétfőn megint ott volt a helyén. Kérdeztem, hogy mi van, hogy van, azt mondták, hogy csacsi béka, szemüveg. Kiveri a szemedet, hát nem látod, hogy tiszta sor? Hogy ez a sasorrú, kleptomán-szívú Kopasz stikában a bolsevista főnövér arája? Ipa, napa, tettestársa, másik énje, szerető fia? Hogy liezon van köztük, plusz még családi barátság? Na, feleltem, nem tudtam, de így most már tudom. Attól fogva nem kérdeztem, nem bolygattam, lapítottam, és csak néztem, ahogy jár-ke, mintha mi sem történt volna, sőt. Lekerült a kertészethez pipacsot gyomlálni, szellőzködni, döglenni a májusi napon. Én magamban tusakodom, őrlődöm a formalinban, véres vízben tapicskolok, fokozottan fertőzésveszélyes kakiban, miközben ő füvet szed és virágot eszik. Oké, mondom, nem ágálok, de ez még mind nem elég. Rám küldi a bandáját, hogy vágják el a torkom.

Úgy úsztam meg, hogy eleve bedobtam a rongyot. Pedig azok ketten voltak, ráadásul úgy jöttek, hogy párban. Én akkor egy fában laktam, magyarul egy sombokban, csak éppen a bokrok alján volt egy ilyen levelekkel, ezzel-azzal egész primán kibélelt odú. Szinte nyár volt, az volt a jó, nem kellett a fagyhaláltól félnem. Kezdtém éppen vackolódni, mikor a sötétben hallom, zörög a haraszt. Ja, gondoltam, fúj a szél. De akkor már beszóltak, hogy nem érünk rá, gyere ki köcsög. Rettegtem, hogy vér fog folyni, nincs menekvés, csókolom. De még egy nagy trükköt azért ki bírtam eszelni, kiugrottam a bokorból, és elináltam a „Tájékoztató a közterületi szemétszállítás rendjéről” című kiírás felé, hátha van ott valaki, aki éppen odament, de nem volt, úgyhogy jobbat gondoltam ki, még mielőtt utolértek, hanyatt vágódtam a salakon. Lefeküdtem seperc, aztán úgy maradtam, fekve. Behunytam a szememet, hogy ne lássak, ne halljak, elterültem, mint egy kisebb betonszarkofág. Nem mozogtam, nem szuszogtam, ráadásul nem voltak a legcsekélyebb láncreakcióim. Azok meg csak nézték, hogy na most akkor mi van. Gondolom még nem nagyon volt erre nekik precedens, hogy oda-szólnak, és az ipse kampec, rögtön elterül. Agytágulás, gondolták, és örültek, hogy aznap nem kell összetörni magukat a gázsiért. Megrugdostak, megpiszkáltak, baktattak haza. Én meg csak feküdtem ott, lazítottam vagy egy órát, míg csak bennem volt a frász, hogy bassza meg, hát élek. És közben azon tépelődtem, tanakodtam, memoriztam, hogy a szegény Bíró Miki bizony nem úszta meg ennyivel.

Azt mondta rám, kripli gróf, mert sovány voltam, féldongájú, ránézésre pancser. Szegény aztán megkapta, hogy kripli gróf meg girnyó meg pöcsös. Bekapta az U szöveget, azt pitty. Kiment a szeme. Először még nevettem, hogy pisis gyerek, pityereg, de aztán már bevillant, hogy nem éppen a könny az, ami amonnan folyik. Atyavilág, ijedtemben bebújtam a pad alá, behúztam a fülem-farkam, hallgattam a nyüszítést, a vendégtanár vijjogását meg az ajtót, ahogy jó nagy svunggal kivágódik: puff, az egész hajcihőt, a szirénát a kisutcából, fülettem, de nem mozdultam, lapítottam, vártam a sorom. Mikor aztán kinyújtóztam, meglepődtem magam is, hogy jé.

Óleon, póleon, senki sincs a világon, csak én meg a Dianna. Ülünk fenn a Normafán és várjuk a tavaszt. Ez már szombat délután volt, annak is a vége. Úgy volt, hogy ő ült, én meg csak hevertem hanyatt, de az orrom belefúrtam mélyen az ölébe. Olyan jó volt, szippantgattam, furakodtam, szaglásztam a pólóján az ismerős olajszagot, gondoltam is, na, ez az én Diannám most biztos megint kisütött valamit, és tényleg. Belenyúlt a szatyrába, és kikapta a három és fél bélszínrolót, amit épp a hosszú útra csomagolt. Kibontottuk, nekiláttunk, néztem, hogy egy picit belül véres még, de mondta, hogy ő direkt módon így készíti, angolosan. Aztán még sokáig ültünk, üldögéltünk, tanácskoztunk, a szalmonelláról, meg hogy majd hogy tolunk ki a Kopasszal, de főleg inkább ilyen tudományos dolgokról, hogy kvantum, aztán kitárgyaltuk Paganinit meg a Hipp-Hopp Boys-okat, merthogy neki lánykorától ők a szívügye. Mikor aztán jött a zuhé, föl pattantunk, meg se álltunk, de a buszon zötykölődve még megállapodtunk, hogy a kortárs magyar népművészet azért nem az igazi, és ez külön jól esett, mert nekem ez a kortárs magyar népművészet már időtlen idők óta a begyemben volt.

Így volt, nem így volt, akkorka volt szinte, mint az ujjam, de azért csak neki kellett vágnia a fát. Vágta, vágta a fát szegény kicsi Paganini, mit volt mit tenni, mert akkor már majdnem hat óra volt, tudta, hogy egy perc, és mindjárt itt terem az apja. Nagyon izgult csórikám, hogy majd az apja megint szépen elveri. Így is lett. Hazajött az apja, és úgy megverte a Paganinit, hogy szegénykének szabályosan eleredt a vére. De ő ezzel nemigen törődött, csak mosolygott szelíden, mert tudta, hogy még szép jövő áll előtte, nem kell mindjárt sírni. De az apja akkor már olyan ittas volt, hogy olybá tűnt, mintha bizony soha többé nem akarná látni a fiát. Arra gondolt, nincs még késő, elcseréli valamire, erre, arra, kiscsikóra, de akkor már nem lehetett. Ezért aztán azt csinálta, hogy jól bebaszta szegénykét az ólba. Még a reteszt is rátolta, hogy véletlenül ki ne bírjon szökni. De a szegény Paganini nem bánta, elővette a hegedűjét, és nekiállt hegedülni. Az ólban nem volt senki más, csak egy sovány kismalac, olyan nagy-nagy szegénységben éltek. De annak a kismalacnak tetszett ám a muzsika, lehetett is látni rajta, hogy nagyon örül, csak sajnos valami rossz tápanyagtól föl puffadt a hasa és azon nyomban meghalt. Szegény kicsi Paganini pánikba esett, hogy akkor most már mi lesz övele, de nem sokáig búslakodott, elővette a hegedűjét, és tovább hegedült. Igen ám, de jött az anyja, hogy baj van, elfogyott az élelem. Akkor a kis Paganini meg az anyukája egy titkos résen át meghányták-vetették a

dolgot. Arra jutottak, hogy másnap reggel, mihelyst az apja elmegy a hatharmincas busszal a munkahelyére, akkor majd az anyuka suttyomban kiereszti Paganinit, és kész. Így is lett. Attól fogva Paganini minden reggel kiült az utcára, és kéregetett. Nem is tudott iskolába járni, mert egész nap csak kéregetnie kellett, de a tanító néni megértette a tragédiát, és azt mondta, hogy nem baj. Egyszer viszont az történt, hogy szétszéledt az iparág, és az édesapának is haza kellett mennie, mert nem volt több dolog. Gondolta, hogy az édesanyától majd kér egy kis pénzt, és jól beiszik, hogy elfelejtse a szar életét. De bizony az édesanya azt mondta neki, hogy volt pénz, nincs pénz, pedig ezt csak hazudta, mert volt neki, csak nem akarta odaadni. Na, akkor az apuka jól begerjedt, pluszba még meglátta a fiát is, ahogy a sarkon ül és szórakozik. Akkor nagy vita támadt, hogy kijöttek a rendőrök, de el is mentek rögtön, mert nem akartak beleszólni. Az est fénypontja az volt, hogy a szemét apa mérgeiben szétverte Paganini hegedűjét, úgy, hogy reccs, kettétörte, aztán ráugrott, aztán meg a darabokat egytől egyig bedobta a kútba. Szegény Paganini nem szólt egy árva szót se, csak bement az ólba, és felakasztotta magát. Épp az utolsó pillanatban ért oda az anyja a bicskával, úgyhogy végül szerencsésen megúszta. Attól fogva viszont egyáltalán nem jöhetett ki az ólból, az apja ugyanis odatolt az ól elé egy nagyon öreg szilvafát, hogy akkor se tudjon kijönni, ha netalántán ki akar. Szegény Paganini nagyon unatkozott, mert nem volt többé hegedűje, hogy hegedüljön. Próbált az ujjával hegedülni, de nem ment neki, úgyhogy már megijedt, hogy derékba törik a szép karrierje, ami olyan jól indult. Kínjában viszont támadt egy ötlete, és rögtön ki is próbálta, hogy hátha. Rogyadozó kis családi házban laktak, és úgy volt az elrendezés, hogy az ól ablaka pont az utca kellős közepére nézett. Odaült Paganini az ablak alá, és elkezdett kiabálni, hogy én vagyok a Paganini, segítség. Kiabált, kiabált, de semmi. Egyszerre csak nagy öröm, valaki bedugott az ablakon egy hegedűt. Paganini először nem is akart hinni a szemének, azt hitte, hogy ez nem is igaz. De bizony igaz volt, gondolta magában, és rögtön el is kezdett gyakorolni, hogy behozza a lemaradást. Másnap már jöttek is, hogy tessék szíves jönni az Operaházba, pedig akkor még mindig nagyon kicsike volt, és le kellett tolni a mikrofont, hogy elérje. Ennek ellenére nagy volt az ováció, és rögtön mehetett is világ körüli útra, hogy bejárja a földkerekség valamennyi országát. Még a pápa is megtapsolta, mert ő is ott volt. Csak szegény édesanyja szomorkodott, mert neki bizony továbbra is otthon kellett gürizni, de előbb-utóbb túltette magát a dolgon, és vidáman járt-kelt. Paganini évek múltán egyszer arra gondolt, legjobb lesz, ha felkeresi gyermekkora színterét, de akkor a régi házban már vadidegenek laktak, úgyhogy gyorsan elköszönt, hogy ne is nagyon zavarogjon tovább. Hazafelé a vonaton azon mesterkedett, hogy majd ír egy szép szimfóniát, és az árából vesz *plusz* még egy pár hegedűt, de végül nem írt. Nem lett baj belőle, mert így is volt hol laknia, ráadásul volt már egy rakás hegedűje, úgyhogy tulajdonképp nem is kellett több.

Bestiárium Transylvaniae

A doiszusz, más néven fattyúhal

Anna látni szerette volna a testemet. Nem a meztelenséget, hanem a testtitkot.

Először a fürdőkádban pillantott meg. Nem kaptam össze magam, bár nagyon megijedtem. Valahogy durva, oda nem illő lett volna a mozdulat. Arra kért, hogy távoztassam el magamtól a félelmet. Az én testem annyira különös, valami átdereng a bőrön. „Ha le tudnád húzni magadról...”

Aznap reggel fájdalmas kísérletet tettem, hogy Anna megörvendeztetésére kicsomagoljam magam, de balul ütött ki a dolog, mert hiába tűnt úgy, hogy pusztán egy erőteljes, a többinél kíméletlenebb mozdulatra volna szükség, vagy a mozdulat volt mégiscsak túl elnéző, vagy megfigyelésem volt téves, nem jártam sikerrel. Talán mégsem igaz, hogy bőrbe volnék csomagolva! Milkovval gyakran folyt közöttünk hosszadalmas vita arról, hogy énünk hol fészkel. Szívünkben? Fejünkben? Vérünkben? Sokféle lehetőség kínálkozott, ám egyik sem látszott helytállóknak. A faluból klastromi szolgálatra hetente bejáró Ragyás Busulinka a következőképpen járt: egy vonatszerencsétlenségben elvesztette mindkét karját és mindkét lábát, azelőtt egy gázrobbanás következtében már hiányzott koponyájából egy darab (amit egy ezüstlap pótolt, erre rettentően büszke volt, és azzal hengegett, hogy ha eladná, akkor megvehetné akár Pintea gazda emeletes házát is, tehenestül, kecskéstül, lányostul), fél gyomra volt és fél veséje, az egyik szeme üvegből, ráadásul egyszer már a vérét is lecserelték. Alig maradt belőle valami, ám mégiscsak Ragyás Busulinka volt.

Az állomáson vásárolt könyv 152. oldalán egy elevenen való megnyúzás részletes leírása található, de nem annyira részletesen, mint ahogy Despotes krónikaírói lejegyezték. Laszki gróf a karóba húzást részesítette előnyben, hol így, hol úgy, fejjel vagy fenékkal előre; Károly császárnak a kerékbetörés, Henriknek a fejbétel, Ferdinándnak a vadállatokkal való szétmarcangoltatás volt vágyott színháza. Boninius, Károly krónikása azt írja, hogy minél keletebbre megyünk, annál véresebbek a kivégzések, és minél keletebbre megyünk, annál megbecsültebbek és gazdagabbak a hóhérok. Nincs igaza. Mert az igazhitű Vladimir cár eltörölte a halálbüntetést, megtiltott mindenféle csonkítást, megkínzást. Hasonló szellemben nevelte fiait is, akiket szenvedéstűrő mártirokként emlegetünk, és imáinkban külön is megemlékezünk róluk (ők is Tomsa hatmán buzogányától vesztek el). Despotes azonban nem tudott megálljt parancsolni szenvedélyének...

Miért van az, hogy hallom a kiáltásokat? És miként lehetséges, hogy látom a kőpadot? Ott van körülötte a kisereglettek zsvivajgó tömege, lándzsás katonák soraival átszöve; a kőpaddal szemközti emelvényen papok és udvaroncok és a sokféle külföldi, színes ruhákban. És látom Despotest a kastély felől, lila bár-

sony borítású hordszékében. Elnémul mindenki, jeltelen parancsra. Miért érzem ennyire valóságosan a pór nép romlott túróval keveredő vizeletszagát, rossz tüdejének kóros légiét, sápatag testének melegét arcomba csapódni. Megborzongok. Állatkerti látogatásom óta jobban ismerem a szagokat, de ezúttal elakadok. Rókabűz? Hagymáé? Ó, mi ez az agyamba hatoló undorító szag?

Miért érzem a közeledő Despotés kedvetlenségét, csontjainak lappangó fáradtságát?

Kiejtettél a markodból, Istenem! Mit akarsz tőlem?

Kicsoda nekem ez a közeledő kalandfi?

Kelések és ótvarok, vöröslő daganatok, nedvező sebek. Az egyik fejkendő asszonynak lyukas az arca, és a lyukon keresztül kivillannak sárgás fogai.

Mit keresek itt? Despotest a leghitványabbnak mondja népünk, gaz árulónak nevezi, szegénysebnek történelmünk testén, felhámló sömörnek a mártírok arcán, undorító féregnek egyházunk szívében, és a fanariótáknál is jobban gyűlöli. Miért ő, Istenem?

Van egy pillanat, egyetlen röpké, szeretem ezt a szót, az ő-t, a tétovaság és a félnék közeledés hangját, kiragadható pillanat; ekkor a fény oly módon hull Despotés arcára, hogy felragyog egy pontja. Fejét moccanja, és ebben a moccanásban megvillan a bal szeme. Nem villanás, hanem kilövellés. Szemüvegeseknél gyakran látni hasonlót, de ott a szemüveg tükre villan, és általában mindkettő. Most csak az egyik szemgolyón küllőzik egy napocska. És ettől kitörölhetetlenné válik a jelenet, megmásíthatatlanná, valóságossá. Tudom, hogy Despotés száztizenhét embert nyúzatott meg, feljegyezték, uralkodása első évfordulóját azzal ünnepelte, hogy negyvenkilenc pópát küldött a kínpadra egyszerre, mert nem szolgáltatták be a templomi kincseket. Olvastam azt is, hogy Jánossal, a fejevári fejedelemmel azért nem köthetett szövetséget, mert mohóságában az ő követeit is megnyúzatta (három székelly daliát). De ez rég elhamvadt az emlékezetben. A kicsinyke pont a szemben viszont mindegyre tündököl.

A megnyúzott kiáltása az egész teret betöltötte. Micsoda sikoly ez? Minden káprázattá vált, nem maradt semmi más a közelségből, csak ez a sikoly. Nem véletlenül némultak el az emberek; világossá vált, nem Despotés érkezése, hanem a feszült várakozás némította el őket. Egy gyerek vizeletének csobogása visszhangosan verődött vissza a szucsmai várfalakról, kísértetiesebbé téve a csendet. A sikoly beburkolt és megfojtott mindent, ahogy a pók vonja be a zsákmányt nyálával, mielőtt kiszippantaná belőle a nedveket. A gyomrom összeugrott, öklömnyi követ éreztem a helyén, valóságát túlszárnyalni semmi nem képes. A sikoltást újabb követte, Despotés, ez a rejtélyes nagyúr válaszolt. Felszakadt belőle is valami. Én pedig érteni véltem... Mint cinklemezbe a savmarta szó, belém vésődött. Minta én volnék Jeremiás, aki a köréje sereglett, egybehívott emberek füle hallatára majd újra elismételi mindazt, amit hallott.

Már egy egész napja tart az akaratlan böjt...

Talán nem veszed tolakodásnak, a hímtagomról fogok beszélni. Nem tudom másként nevezni testemnek elrejtett porcikáját. Talán a böjt megtisztított minket annyira, hogy megbocsátható módon beszéljünk a szavakkal körbekerített dolgokról is. A szavak ilyenkor ártatlanabbak, mint máskor. A hímtagomon kellett

kitágítanom a bőrt, a makkról, ahogy Anna mondta. Egy idő óta Miklós atya szavai elfogytak, és az új szavak folyton magyarázatra késztetnek. Ki kell magyaráznom belőlük az idegenséget. Makk, nem a fa termése, hanem a férfitag bőrrrel bebugyolált sikamlós vége. Erről a húzogatásról kellene szót ejtenem, mert ekkor jelent meg a fattyúhal az ablak előtt, és gúnyosan, legalábbis akként érthettem, gúnyolódva utánozta kezem mozdulatait. Nehéz beszélnem... Hirtelesen megpillantottam magamat az ágyon heverve, a süppedős, rogyant ágyon, szemben a nagy ablakkal, a mennyezeten festett lányomok (Anna képzőművész barátai tréfálkoztak ily módon egyszer), hogyan is meséljek erről... Mintha még egy rémséges lepke is rátelepedett volna arcomra, fenyegető mintázatú őriáslepke, meg-megrebbenő szárnyaival készen arra, hogy tovalebbenjen, világnyi távokon át, és valaki más ajkaira mintázza az utálatos vigyort.

Nazianzoszi Szent Gergely levelet küldött nüsszai névrokonának. Később a teleírt pergamentekercs Gregoriusz pátriárkához, e buzgó egyházatyához jutott, aki tudását oly buzgalommal igyekezett gyarapítani, hogy folyton-folyvást olvasott, míg nem egy szakadéknál nyakát szegte, ám szerencsére épp akkor nem volt nála a levél, így aztán, már nem tudni, miként, Áthoszra vándorolt, Lavra szent kolostorába, onnan pedig Nagy Vasziliu vitte magával Putnára, ahol megőrizték évszázadokon át. Kívülről fújtam minden sorát. „A bölcsesség kezdete a bölcsesség megszerzése”, idézte első mondata Salamont, de hogy mi is a folytatás, aznap sikertelenül igyekeztem emlékezetemben felkutatni... Imádkoznom kellett volna, de egy idő óta annyi démon sereglett körém, hogy a velük benépesült szobában rettegés volt minden perc. Reggelente, miután Anna elment, rendszeresen imádkoztam, szokásaink szerint megemlékezve tanítóimról, atyáimról, egyházunk vezetőiről, a világ igazhitű keresztényeiről, kérvén az Úr áldását rájuk, majd felidéztem Gergely atya levelét, hogy bölcsességgel megtámogassam a szív ájtatosságát. Aztán egy órát szenteltem a tágításnak. Az imaóra napról napra rövidült, mert ahogy elkezdtem, megjelentek a szellemek, mintha összeillesztett ujjaim jelt adtak volna. Minél közelebb éreztem magamhoz az eget, annál megfoghatóbbak lettek. Doroftej atya úgy tanította, hogy amikor érezzük, immár olyan közel jutottunk Istenhez, hogy kezünkkel akár megérinthetnénk, ne feledjük, ha másik kezünket kinyújtjuk, akkor a Sátánt fogjuk tapintani. Talán meséltem már, klostromunkban nem volt ritka, hogy valaki mennyei lényekkel találkozik, csupán amióta Azarie atyával megesett a dolog, azóta maradtak el e ragyogó pillanatok. Az idősebbek közül Konstantin atya többször beszélt Szent Kirillosszal; némelyekre, főképp az ifjabbakra, azokból is a legárvábbakra angyalok köszöntöttek; a Szűzanya kétszer megjelent Ilie atyának, aki még azokban az időkben volt a klostrom igumenje, amikor Azarie atya ifjú novícius volt; és feljegyezték, hogy egyszer a nagy kolerajárvány idején Jézus is ráköszöntött a nagy romlásokon búslakodó Gligor testvérünkre. Én meg arra emlékszem, amikor Vaszilika egyik délután azzal loholt be az udvarra, hogy a kis fahíd mellett látta Istent; amikor kiszaladtunk, csupán egy eleven füstölő fűzfacsont meredezett a megjelölt helyen, a szintén kiseregő falusiakkal körülkerítve; ők azt mondták, hogy nem fűzfacsont az, hanem egy elszenesedett emberi test, alkalmasint a környéken házaló Zafir Nováké lehet, hitetlen rablóé, aki soha nem tartotta be a böjti rendet, kicsúfolta a pópákat. „Így járnak

azok, akik elfordulnak Istentől!”, dörögte Azarie atya, és hangja süvített a tömeg feje fölött, „mindazonáltal Isten megbocsátja bűneinket, és a maga látványos csodáival minduntalan hírül adja, hogy figyel ránk”. Ekkor mindannyian térdre hullottunk, mert megéreztek a lelkünket átjáró tömjénillatot, melynek forrása maga a füstölő csonk volt. Elevenen izzott még napokig, megtöltve az egész völgyet a templomok szent illatával. Olyan tisztaságban éltünk, hogy fönt, az égboltozat tején derengeni látszott a menny kapujának aranyló pántozata. Aztán véget ért a csoda, és a gonosz lények sivalkodva rontottak a falura. „A gonoszt nem kell külön hívni, az ima fényére a lepkekhez hasonlatosan elősereglenek”, suttogta rekedten Azarie atya.

„Ahogy a párnáról is lefejthető huzata, mégpedig egy szűk és rejtett résen keresztül, ugyanúgy levonható a testet beburkoló bőr is.” Első kísérletem azonban csak odáig ment, hogy hátrarántottam a bőrt, és az, mint egy gumikarika, ráfeszült elkékülő makkomra. Fojtott kiáltást hallattam, fojtottat, mert a csodálkozás máris elnémított. A hímtagmézgárol sokszor fecsegték testvéreim, nem tudom, az volt-e, de fehéres váladék húzott csíkokat az egyre dagadó testbéli micsodámra. Megelevenedett tag, élő, önmaga sarából teremtett lény, vak állat, honnan bujt elő? Vissza akartam fedni, de a bőr nem akart megmoccanni, megszorult, feszítő, égető fájdalommal. Rémületem fokozódott, mert az ablak előtti hal ekkor valósággal is elvigyorodott, és teste úgy rázkódott, mint akiből viszafojthatatlanul kitört a kárörvendő röhögés.

Apám kioktatott, melyik hálnak mi a szokása, hol szeret tanyázni, és azt is ecsetelte, milyen a húsa, meg hogy mennyit adnak érte a piacon. Nem sokat jegeztem meg mindebből. De arra csorbulatlanul emlékszem, hogy gyakran emlegetett egy gyöngyházcsillogású, színjátzó halat: olyan a bőre, mint egy pillangónak, szája nagy és nevetős, bajusza kicsiny és lecsüngő, szeme mozgékony, kopolyúti puhák és nedvesek, igen tetszetős jószág, mindazonáltal nem szabad kifogni, s ha mégis gyalomba gabalyodik, varsa vagy egyéb kelepce foglya lesz, netán horogra akad, azonnal vissza kell dobni, mert húsa megrontja az ember egészségét. A klastromban gyakran ettünk a Szeretből kifogott halat, ez persze említésre sem méltó, de nem is ezt akarom most felidézni. Hanem egyszer kis híján Azarie atya végzetét okozta egy efféle rontó hal; az egészsége nem külsőleg romlott meg, hanem belsőleg, valamiképpen a lelke fertőződött meg, olyannyira, hogy még a tekintete is megváltozott, mint a veszett állatoké. Elnémult, csak tátogott, ha viszont vörösén az erőlködéstől hangokat préselt ki a torlán, azoktól a hideg futkározott a hátunkon. Mondják, álló hétig minden éjszaka halpénzt hányt, kerek, bivalyszem nagyságú pikkelyeket, jóllehet a halat tisztességesen megtakarították a konyhások. „Doiszűsz, Doiszűsz”, ezt ismételtette elfúló hangon, az örületből felgyógyulva, de nemsokára, mint akinek kimosták az emlékezetét, mindent elfelejtett. Az a baljóslatú nap is bennem van, amikor apám hetekig semmit sem fogott, aztán egyik este egy evezőlapát nagyságú, szivárványos hal gabalyodott hálójába, és annak ellenére, hogy tudta, vissza kellene eresztenie, ő mégis kivitte a piacra, és eladta egy férfinak. Apám ismerte a férfit, tudta, hogy baj lesz a dologból, de mégis eladta neki a halat; a vásár miatt aztán csak búslakodott, a kapott pénzt nem merte elkölteni, végül

bement a kocsmába, és mind elitta. Én ott voltam vele; a sörösüvegek oldalán legyek, odatapadva, ahogy a mennyezetről lecsüngő légyfogó papírokra vagy az emberek izzadt arcára, a borosták közé; nem tudták lábukat kivonni, és zümmögve vergődtek percekig, míg agyon nem csapták őket. Kicsi voltam, de minden az emlékezetembe vésődött, az is, ahogyan apám megrészegedve dülöngél hazafelé, és ha rám esik pillantása, minduntalan felzokog, mert újra meg újra a megcsalt férfi jut az eszébe, akinek szintén kicsi gyerekei vannak...

„Ha nem megy vissza, talán most kellene megpróbálnom tovább vonni”, így gyűjtögettem az erőt. Nagyon különös érzés kerített hatalmába. Testem mintha megsejtette volna a szabadulás közelségét, meg-megremegett... Megszédített e mámoros nekikészülődés, miközben megrémített a zarándoklat nélküli megérkezés lehetősége... Talán saját félelmem forrasztotta oda a bőrt, azért nem akar lejönni. A félelem, írja Szent Gergely, a bölcsesség kezdete. De a félelem sötét és reménytelenül meg-megújuló áradatában nekem semmi fénylő nem mutatkozott.

Most is félek, drága Lángom. Egyszer arra ébredtem, hogy Vaszilika az ágyán gubbaszt, rázza a hideg, és görcsösen markolja az ágy vasát. Azt nyöszörögte, hogy ne engedjem kiugrani az ablakon. „De hát miért akarsz kiugrani?” „A félelem... Másképp nem tudom lerázni magamról.” Érzem én is, letéphetetlenül kapaszkodik belém. Mitől félek? Egyedül maradok, sem a mennyből, sem itt a földön senki nem néz rám, elfordulsz tőlem te is, mert megrémít a vallomásom, megirtózol tőlem, a félelmetől. Félek, hogy magamra hagysz. Anna üldözni kezdett, szenvedélyesen látni kívánt. Krisztus is test volt, az ő testét is bőr burkolta. Nők simogatták, és többször megkenték olajjal, mert édes volt kezüknek ez a mozdulat. Milyen dühös volna Azarie atya, ha hallaná, hogyan beszélek. „Jaj az asszonyállatoknak!” Az öreg Ilie atyával mennyit viaskodtak a test körül. „Isten azért teremtette az embert, hogy benépesítse a földet. Te szentfázék”, kiáltozta Ilie atya, „a pucád egymaga csak száználmas nyomokat hagy a porban, többre nem képes. A férfinak nőre van szüksége. Ne káromold őket.”

Vaszilikának hatalmas tenyerei voltak, amelyek folyton-folyt nőttek, egyik napról a másikra is. Úgy tűnt a tekintetnek, hogy cipel valamit, két súlyos tárgyat, de közben csak két nagy tenyerét hordozta. Keze a földre mutatva, ólomingaként csüngött alá. És ettől meggörnyedt volna a válla, háta napról napra púposabb lett volna, ha nem egyenesíti ki egyre kevélyebben, mert rettenetesen szégyellte Isten és ember előtt testének hibáit.

Először azt láttam, amint köntöse ujjával csapkodja a patak vizét, miközben hangosan szidalmazza a Gonoszt, ahogy Illés próféta perlekedett a Jordánt beszennyező férfival. „Isten verje meg a sátánképű gonoszt”, sísteregte a vizet csápolva. Aztán lehuppant a martra, fél könyökére támaszkodva hátrahanyatlott, kibomlott köntöse szétterült mellette; olyan volt így, mint egy széttaposott nagy madár, amint fejét utolsó erejével sikerül felemelnie a sáros tollak közül. Aztán felhúzta köntösét a combjáról, és nagy tenyerével megmarkolta a lába közt felmeredő hímtagját. Hihetetlen méretű rúdja volt... Klostromunktól nem messze, a volt vadászházban egy elcsapott szerzetes élt, húsvétkor könyörületből lisztet és sótt vittünk neki; sokan persze csak azért mentek, hogy láthassák mérhetetlenül hosszú dorongját, amely elrongyolódott istrángként lógott, szinte a földet

seperve, kopott köntöse alól. De a Vaszilikáé karóként ágaskodott, első pillanatban azt hittem, hogy a fővenyből kinőtt facsemete ágatlan csonkját rángatja...

Eltévelyedőknek neveztük azokat, akiket a lábuk között csüngő testrész tévútra vitt. Milkov csúfondárosan suttozni kezdett, amikor két testvérünk egymás mellett vonult keresztül az udvaron; összedugta két kisujját, és vigyorgott. Az eltévelyedőkről mindenki tudott, külön ösvényük volt, a déli klastromkaputól indult a folyócska felé, s beleveszett a füzesbe. Ezen az ösvényen követtem Vaszilikát egy délután. S most a bokrok közül lestem, miként tévelyedik el... Milkov többször belekezdett, miért kárhozik el az eltévelyedő, de csak hablatyolt, nem értettem, miről is beszél, ködbe, homályba burkolózva állt az eltévelyedő előttem... Ezért indultam Vaszilika után.

Vaszilika valami olyasmit cselekedett dorongjával, mint amire Anna rávett, csak sokkal durvábban és elkeseredettebben csinálta. Hirtelen felkapta fejét, föl az égbe, de hiába követtem tekintetét, nem láttam, mi van ott bámulni való. Vaszilika gyakran látott olyasmit, amit senki más nem. Eljöttek hozzá a faluból is, hogy kifaggassák elhunyt hozzátartozóikról, most éppen mit csinál, milyen az élete a túlvilágon, mit küldhetnének neki haldokló falubelijükkel. Lestem az eget, de semmi, felhők sem látszottak; tekintetem visszabillent arcára. Száján habos, sűrű nyál csorgott kétfelé, apró buborékokat vetve. Csobbanás a vízben, de már csak a szétfutó köröket láttam. S Vaszilika már talpon is volt. Újfent megostorozta a vizet, az iménti szidalmak kíséretében. Majd lehanyatlott, és kezdte a dorongot ráncigálni. Vártam, hogy most történik valami, de minden változatlanul folyt le. Háromszor ismételte meg ezt a különös szertartást.

„Miért vered a vizet?“, léptem elő rejtekemből.

„Magamat verem“, sóhajtott, anélkül, hogy meglepődött volna.

Most láttam, liheg a fáradságtól. Előredőlt, karjával térdére támasztotta felsőtestét, sipákolva fújta ki a levegőt. Később leroskadt ismét. Azt hittem, újból nekilát, de ezúttal csak pihegett.

„Most már mindjárt vége... Mindjárt megnyugszom...“

Egy nagy kő látszott a mélyben, iszappal betakarva; sok kicsi hal úszkált a napfényben, meg-megvillant hasuk, ahogy egy-egy gyors sikkannással megvakarintották a kő hátát, apró iszapfelhőt rebbentve fel. Aztán megjelent egy nagy és méltóságteljes hal, és a többiek szertefutottak. Megbabonázva meredtem rá. Olyan volt, mintha a tükörképem a vízfelszín alá süllyedt volna, s most onnan nézne rám; nem bírtam állni tekintetét, rémülten kiáltottam, hess!, azzal futottam vissza Vaszilikához, aki addigra elnyúlt. Kiszállt belőle minden erő, mintha meghalt volna. Megráztam. „Csak egy percet hagyj“, suttogta, „hagyj aludnom egy percet, hadd szedjem össze magam“. De én csak tovább rázogattam. Lassan magához tért. Mintha egészen máshol ébredt volna, nyugodt hangon mesélni kezdett. „A fatyúhal úgy követi az embereket, mint a füst a vonatot. Rémületes egy állat, mert olyan, mintha a tükörbe pillantanál... Bárcsak soha ne találkoznál vele, azt kívánom. Egyszer az öregapám, aki nem volt semmi, nem volt senkinek semmije, de vallásos ember volt, elindult, hogy megkeresse az Istent. És elmesélte nekem, és most neked továbbadom, hogy meddig ment. Föl a legmagasabb hegy tetejére, ahol még nyáron is hó fehérlik, fölment az Ember nevű csúcsra. Ott fent a hegytetőn volt egy nagy kőszék, és azon ült valaki. És ahogy szembefordult velem, látja,

hogy egy hal ül a kőszékben, és szájában aranypénzt tart. Annyira megrémült, hogy hazáig futott, és attól kezdve soha nem támadt istenkereső gondolata. Isten majd megmutatja magát, ha akarja, erre tanított. Rossz ez a víz, nehogy igyál belőle! A rossz víztől óvakodj! Vegyél belőle egy csuporral, öntsd a tűzbe, ha a láng fellobban, a víz jó, ha nem, azt jelenti, bűnöktől mocskos. A fattyúhal paráznaságunk szülötte. A paráznaság pedig saját arcunkkal kísért. Tudjad, a gonosz, ha megelevenedik, felveszi valakinek az alakját. Lehet, épp most lopja el Azarie atya szobájából a bort, vagy beleköp a konyhán a levesbe, beleeszik Polonik atya tányérjába. És a te képedben cselekszi ezt, Eremie, te pedig hiába tagadod, csak olajat öntesz a tűzre. No, menjünk, mielőtt nagyobb gázságokat elkövetne...”

Attól kezdve, ha megpillantottam az eltévelyedők ösvényén valakit, arra gondoltam, hogy újabb fattyúhalak születnek. A mi tiszta vizű folyónk megtelik a bűn halaival. A szeminárium termében az ország térképe lógott a falon, azon követtem, merre kanyarog tova klastromunk alól a víz, hol ömlik a Dunába, és vele együtt hol éri el a tengert, a földrészeket megszakítatlan körülölelő kékséget.

Nem akartam elmozdulni az ágyról. Semerre sem. Sem testemmel, sem lelkemmel. Nem akartam, hogy emlék vagy vágyakozás elragadjon. Nem akartam visszatérni klastromunkba. Elhessegettem emlékeimet, hátha akkor a hal is eltűnik. Maradni sem akartam. Rettogtem a jelen pillanattól, mert úgy éreztem, végzetes út első megállója. Beszálok egy járműbe, talán hajó, hideg és nesztelen vízen siklunk tova, de mihelyt kikötnénk, a hajó szárnyakat növeszt, és fölroppen, föl az égbe, ahol törékeny gyufaskatulyaként libeg, még törékenyebb, mint a széles folyó hátán. Nem is beszélve a ködről, amely a bárka alatt elfedi a szédítően messzi, de mégiscsak biztonságot nyújtó földet.

A felhők párjaként havas mezők jelentek meg emlékezetemben. Felejtethetetlen teleink voltak! A legnagyobb erőfeszítések árán sem tudtam megállni, hogy ne gondoljak a szánkázásokra, a rivalgó domboldalakra, ahol az atyák gyerekként hancúroztak a káprázatos hóban. Kifújták a tüdejükbe bedohosodott levegőt, a gondokat kiszellőztették fejükből, csontjaikból elkergették a fátsultságot, kisajtolták izmaikból a közömbösséget, kirázták szakállukból a sok szószátyár és unalmas beszédet. Aztán estére szállva visszatértünk az ebédlőbe, és szurokfúteát ittunk kannaszámra. A fülem vörösen égett egész este. Nem tudtam betelni a gőzölgő teával. Vaszilika jól felforrósította a kályhákat. Szegény mindig kimaradt a szánkázásokból. Irtózott a lángoktól, kínszenvedés volt számára minden tűzrakás, ezért gyalázatos megfutamodásnak tartotta, ha más rak helyette tüzet. De mégis elcipeltük egyszer, mert Dinu atya vállalta, hogy aznap majd ő tüzel. Eljött hát, és felszabadultan taposta mellettem a havat, bár eleinte alig mert örülni, aprókat lépett, és szünet nélkül sopánkodott, Dinu atya szegény vajon boldogul-e. Szerettem volna megmutatni neki tudományomat. Egy háromszemélyes, bükkfatalpú, nehéz és rozoga szánkó jutott nekem, rettenetes kínnal vonszoltam föl a Szamárdomb tetejére. De amikor elindultam, akkor a súlya sebességgé alakult, és mindenkit le hagytam, a vad szélről megittasulva faroltam balra az utat elérve, és separtem végig a klastrom bejáratáig, a szembejövők ijedten félreröppenne, ámulattal vegyes csodálkozással és irigykedéssel követtek tekintetükkel. Szerettem volna elkápráztatni Vaszilikát, majd

begyesen meghívni egy lesiklásra. Ez volt a tervem. Rohanva kaptattam föl a tetőre. A szívem kalimpált, szinte kiszakadt helyéről. Az ég alja már vöröslött, az ellenkező irányban sötét, mélylila felhők gyülekeztek, olyanok, mint nyári záporok idején. A falu feletti domboldalban a csupasz faágak között fehéren virítottak a temető új sírjai, amelyeket városi szokás szerint cementből öntöttek; vascsövekből hegesztett kereszt állt a sírok fejénél, a kereszt közepében bádoglekeretbe foglalt, viasszal átítatott fénykép, amely az elhunytat ábrázolta. Vasziliika nem figyelt rám. Milkovval diskurált a domb aljában, és eltűzött karlendítésekkel mutogatta az elmenőknek, merre kanyarodjanak. Vártam percekig, de nem vett észre. Újabb percek, már fázni kezdtem. Végül elindultam, és ami soha sem fordult elő, mintha csak abban a pillanatban bújt volna a hó alá a szekerkeréknyi kő, a szánkóm fölszaladt rá, én pedig felborultam. Ráadásul a szánkótalp is kettétörött. Sírva fakadtam volna, ha nincsenek ott az atyák. Ilyenkor még a voronyeciek is kijöttek, akik az ónaptár szerinti karácsonykor érkeztek hozzánk, és vízkeresztig maradtak vagy némelykor azon is túl. Előttük igazán szégyelltem volna könnyeimet. Nagyon elkeseredtem, de Vasziliika még ezt a keserűséget sem volt hajlandó észrevenni. Amikor elbicegtem mellette a kötőféken húzott szánkóronccsal, amolyan elnézővé puhított dorgálással megjegyezte, hogy ha több bátorsággal nekiindulok, nem lett volna baj, mire én könnyeimet nyelve rohantam a klastromkapuig. Nem érdekelt már semmi, fütyültem az atyák vetélkedésére, erre az egymást ugrató, sosemvolt, csak ilyenkor látott színjátékra, amely oly kedves az ifjúságnak, mert közel hozta hozzájuk a vágyott, és titokban elérhetetlennek érzett világot. Gúnyolódtam mindenkin. Az atyák milyen fontoskodón avattak be minket is a titkokba, hogy például ki mivel kenegeti szánjának talpát. A kenegetés színjátéka. Titok volt, habár mindenki tudta, hogy a másik mikor lopózik ki a fásszínbe, hogy ki szalonnával, ki zsírral, ki gyantával „megkönyeztesse” a szánkó talpát. Dinu atya ott kint, a dombtetőn egyszerűen a hátára fektette szánkóját, és egy marék hóval dörzsölgette végig a talpakat, olyan áhitattal, mintha az amnoszt szeletelné. Csúsztak a talpak, Dinu atya rohant lefelé, a szakállá nyaka köré fonódott, vastag sálként csattogott mögötte. Mégiscsak ünnep, hamisítatlan szertartás volt az... És három-négy napnál sohasem tartott tovább, akármilyen hosszú volt is a tél. A negyedik napon alig jöttek ki páran. Azokban is teljesen lelohadt az önfeledtség, inkább a kötelességérzet mozgatta őket, némán és görnyedten ültek szánkójukon. Hóundor? Hóböjt inkább. Úrrá lett mindenkin egy láztalan és súlytalan betegség, a bűntudat jeges érzésétől borzongtunk, merthogy a féktelen jókedv mégsem illő azokhoz, akik a csendességhez és állandó imádkozáshoz szabták magukat. És közben elkezdődött egy új év, és a voronyeciek is hazamentek.

Sikerült fölkelnem. Hozzáfogtam, hogy kitakarítsam a lakást.

Anna szülei a város túlfelében laktak, apró, zöldellő park mellett, egy csendes házban. Igen jómódúak lévén, megengedhették maguknak, hogy kertészt tartsanak, szakácsnőt és egy lányt, aki kétnaponta eljárt hozzájuk takarítani.

Ez a lány volt előttem, amint ördögös mozdulatokkal végzi munkáját. Szélsebesen ügyködött, kezében egyszerre több minden, hóna alatt is, haszonnal tért, haszonnal fordult, minden tárgy a pontos helyére érkezett, semmi feles-

legesség, még a levegővételben sem, az is pontosan a szükséges, semmi tétováság, minden refrénre járt, akárcsak a húsvéti tropáriumunk. Csak az zavart, hogy miközben én a lány mozdulatait követem, Anna anyja, Márta engem fürkészett.

Föltekertem a rongyszőnyeget, kiraktam az erkélyre. A vázákat, üvegeket, apró cserepeket kihordtam a konyhába. Anna nagyon büszke volt szobájára, jól lehet az egyik lépcsőházi szomszédasszony nem kis megrökönyödéssel mesélte nekem, hogy szegény lánynak a szenátor úrék igazán nem vesznek soha semmit, pedig berendezhetnék a lakását, rendes bútorokkal, perzsaszőnyegekkel, szegénynek még porszívója sincs. Anna rajongott összetakolt bútoraiért, féltve nézegette a rongyszőnyegeket, a régi hintaszéket, a fekete, felhólyagosodott fiókos szekrényt, a nagy utazóládát, a polcokat, a szárított virágcsokokat, a zsebóralapokat, a könyveket, a mozsarakat, a régi konyhaeszközöket... Nem tudott volna süppedő szőnyegek és fénylő szekrények között élni, nem engedte, hogy szobáját telezsúfolják a jómód divatos kellékeivel. Porszívó gépe viszont a kamrában várakozott. Kicsi, piros testében két lyuk tátongott. Mindig erre a két lyukra szegeződött tekintetem, ha kinyitottam a kamraajtót, főképp a szélesebb felén tátongó feszélyezett. Valamely állathoz tették hasonlatossá, állati rabszolgához. Szürke, könnyen hajlítható csöve teljesen megbabonázott. Szaga régi házunk függönyeire emlékeztetett, azoknak volt ehhez fogható illatuk, a szélükön anyám forró kesének nyomával, hogy mindkét utcai ablakra jusson a Szucsvárról hozott egyetlen darabból; lepkék és elefántok sűrűbb szövésű rajzai díszítették, és ha reggel vagy délutáni alvás után ágyamból kitekintettem, ezek az állatok népesítették be a szobát és vele együtt képzeletemet. Kirángattam helyéről a gépet, letekertem róla a csövet és a villanyos zsineget. Ám a takarítás e piros rabszolgával csak bonyolódott. Először telefújta porral a szobát, aztán pedig, nem lévén gyakorlatom vezetésében, mindkét kezemet lefoglalta, így a leborogtatott, ledöntött holmikát sem tudtam elkapdosni, és amikor lábam köré tekeredett madzaga, és rázuhantam a törekeny hársfaládákra, az elszabadult állat a szabadon maradt lyukába beszippantotta az apróbb tárgyakat, majd az ágytakarót kezdte nyelni, és csak további szánalmas küzdelemben tudtam meggátolni, hogy teljesen magába temesse. Nyögve birkóztam vele, miközben ő többször rémisztően felbőgött. Rosszabb volt, mint a nálunk vizsgázó németvásári diakónus, aki folyton segíteni akart, mindent elvállalt (a vizsgáztatók jóindulatát remélve), de semmit nem lehetett rábízni; keze közül kicsúsztak az edények, kiöntötte a csorbát, elégette a kenyeret, eltörte a virágvázákat. Végül a harcot feladva, visszaküldtem kamrájába szegény felhevült állatot. Piros színe is taszított, utáltam és sajnáltam egyidőben. Kiráztam a szőnyegeket, letöröltem a port, felmostam a parkettmintás linóleumot, a konyhában elmostam a sok csecsebecsét. Különös volt Anna gyűjteménye, de hát, ahogy mondta, ő egy anyagmániás, neki a tapintás nagyon fontos, szereti kézbe venni a tárgyakat, behunyja a szemét, és az ujjával nézi őket... De akkor az én testemet miért figyelni átlátszó falak mögött? Mint aki irtózik valamitől. Édes jó Istenem, eleosz, eleosz, irgalmazz nekem! Ha lett volna bátorságom, megragadom a kezét, hadd érezzen... Nem, nem engem! Összettem ujjaimat, egymásba kulcsoltam őket, édes Órangyalom, tégy engem megfoghatóvá, tedd létezésemet tapinthatóvá! És akkor mutatoujjam tövében egy erecske gyöngéd lüktetését fedeztem fel másik ujjammal

vagy nem is azzal. Hát ez volnék?, kérdeztem. Nem, feleltem, nem én vagyok, idegenség ez, üzenete egy titkos létezőnek; sokkal távolabbról érkezik, semhogy megérthetném... Sürgető kísértést éreztem, hogy ezt a lüktetést megmutassam Annának, hogy megfogjam ujját, halld meg, lásd meg. De Anna, mit sem sejtve szándékomról, váratlanul kisietett, aztán beállított egy vödör vízzel, letette az ágy mellé, letett néhány papírzacsót is, és azt mondta, ennyi, ezekből van az ember, vízből és hétféle sóból, és ettől a gondolattól neki borsózdni kezd a háta.

Féltem, hogy testembe is belelát, és ott penészes foltokra talál, mint kettévágott rossz almában. Akkor majd nekem is szembe kell néznem a penésszel. Kitakaríthatatlanul fekszem, az ágyba süppedve. Miközben rázom a szőnyeget a negyedik emeleti erkélyen, még mindig ott fekszem. Miért takarítok mindennap? „Ágysír”, így nyöszörögte halála előtt Doru atya, „szedjétek ki ebből a sírból”. Eleosz! Ha nem figyeltem, elkóborolt ez-az. Egyszer a karom ment el, könnyöktől lefelé, és annyira megrémültem, hogy nem mertem odapillantani, mert tudtam, elájulnék azonnal. Az elmúlt télen, favágás közben ráfejszéztem hüvelykujjamra, parányi darabot leszeltem, de nem a fájdalomtól ájultam el, még ki se serkent a vér: ujjam csonkaságának látványa taglózott le. Visszatért a kar, elment a comb... Az is megtörtént, hogy a hasam tűnt el. Mellem és ágyékom között öblös lyuk mélyedt belém. Anna *elnézte* tagjaimat, majd visszanézte őket. Nem is tudtam sokszor, mi hiányzik. Sejtettem, hiába erednék nyomukba, ahhoz, hogy legkisebb porcikámat visszatereljem, ahhoz ki kellene mondanom a nevét. De a nevet Anna tudta. Könyök, köldök, hónalj, vádli, térdkalács, makk, fityma, áll, ágyék, fülcimpa, homlok, herezacskó, szeméremszőr. Karom már rég *kar* volt, nem pedig *brác*. A *brác* már semmit nem jelentett, nem volt képe, nem voltak betűi, feloldódtak a semmi-ben, mint só a vízben; egy elfelejtett hangalak üres váza lebegett Eremie testvér mögött, mint hajára tapadt ökörnyál; Eremie, akinek arca kipirult az új gazdagságban, és semmi más szenvedély nem tudta elragadni. Kétszázhatvannégy szó volt a testem. A szavakat a maguk különös sorsában sohasem a szemlélés, a tanulmányozás, az elmélyült tekintet hívta elő, egészen máshol, a mindennapi tevésevés során hangzottak el. Herezacskó bőrkepirja egy céklahámozás során vagy a sótartót átnyújtva: vádlikeményesség; pupillatágulás a vízcsap lassú megnyitása közben, ujjperc az asztali lámpa beállításakor, fényrésekben vergődött a szembogár, szilánkos üvegcsereptől lúdbőrözött a kézfej, kés nyelétől sajgott a tenyér, és egy bőrkeményedés is feltűnt épp ott, ahol az *ujjnap* sugarainak vonala összefutott. Így aztán a szavakkal együtt a testem is beépült abba a lakásba.

Drága hallgatóm, ha valaha is, ha bármikor arra gondolnál, hogy a szavak egyszerű kellékek, hát nem. A dolog sokkal bonyodalmasabb. Talán azért nem tudtam imádkozni... Régebben az ima szavaitól úgy beteljesedett a nyelvem, a szám, az ínyem, mint méztől, kenyértől vagy bortól, és fölöttébb vidáman zengte imáját a megrészegült... Eleosz, Istenem, eleosz! És mondd meg nevemet.

A fürdőszobát hagytam utoljára. Ám ott várt csak a neheze. A kád alatt fölös számú rongydarabot találtam, hozzáfogtam, hogy kimossam őket. Némelyik ijesztően szétmállt kezem között, olyan könnyen, mint a rátapadt pókháló.

Ilyen megérinthatetlen lepke-anyagból gyúrták Mártát, Anna anyját. Mint a vaj, olyan puha, mindene olyan; és szüntelenül jön-megy, elkalandozva beszél,

közben lehuppan az ágyra, térdét felhúzza, átkarolja, leereszti, elfordul, oldalára dől, föl pattan, járkál ismét, kimegy, kiáltozik, visszatér, hangját elfelejti lecsendesíteni, Istent emlegeti, a vallást, a templomokat, az embereket. Testén az árnyak és a fények közti mezsgye megállás nélkül hullámzik. Egyszer elkaptam pillantását: úgy nézett rám, mint Teodóra királyné szerelmes gyermekére... Lesett engem, titkon azt kereste, hogyan érhesen hozzám, minduntalan belém ütközött, kezeimen felejtette kezét, búcsúzásakor megcsókolta arcomat, megszorította karomat. Ha fejem fájt, nem szalasztotta el az alkalmat, hogy vakszememet megdörzsölhesse. „Tudja, atyám, örülök, hogy Annának a barátja. Én imádom a kolostorokat...” Beszéde is csupa közelférkőzés volt. Nem a fülemben beszélt, nem, már-már egyenesen a számba, a nyelvem alá préselte szavait, hogy az én szavaim lehessenek. De mialatt közeledett, mégiscsak távolodott, vagyis hol így, hol úgy tett, ám ennek is megvolt a célja: azt szolgálta, amit a vaslemez hajlítgatása: előbb-utóbb végleg megadja magát az anyag. Úgy látszott, semmi sem történik, mégis ez a semmi állandó mozgásnak volt a háttere, egy nagy, egységes mozgásnak, amely véghetetlen áramlásként sodort magával, sodorta magával a testemet.

A fattyúhal igazi jelentkezésére is ott, Mártáéknál került sor. Számot kellett vetnem vele: üldözőbe vett. Újbóli felbukkanása széttörte a pillanatot, de nemcsak a pillanatot, hanem ami benne foglaltatott, a teret és a tér alakzatait. Jelezte, mindent képes átalakítani, a teremtet világot is körülöttem. Hatalma nagy. Miközben én ki vagyok szolgáltatva sorsomnak, hiszen nem léphetek be a király udvarába hívatlanul, vagy amennyiben mégis megtenném, halál fia vagyok, addig ő Hámnaként jár ki s be, és haja szála sem görbül. De félre a képes beszéddel!

A voronyeciek azért érkeztek, hogy segédkezet nyújtsanak az egyházi szolgálásban (különösen a téli időszakban ezek megszaporodtak a Gergely atyától ránk maradt imaórák miatt); szabad akaratlanul lézengtek közöttünk, feljegyeztek mindent, hogy társaiknak beszámolhassanak munkánkról. Fülünkbe jutott ez az róluk, de hogy kik valójában, nem volt fontos. Voronyeciek voltak.

A vízpartról visszafelé tartottunk Vaszilikával, amikor elénk állt a két voronyeci; félrehívták dajkám, majd a kukoricatábla mellett megtorpanva, valamit kiáltoztak neki. Nekem előttük kellett vonulnom, ők kőhajításnyira mögöttem jöttek, és végig kiáltoztak az öreggel. Már vacsoránál ültek a többiek, amikor beérkeztünk. S akkor Vaszilika térdre omlott az ebédlő közepén, koppant két térdcsontja, két tenyere homokzsákként dőlt le oldala mellett; kitört belőle a zokogás. Hát ő hogyhogy nem szégyell sírni ennyi ember előtt?, kérdeztem magamban megdöbbenve.

Láttam a voronyeciek köntösén az agyagos foltokat. Síró dajkám láttán figyelttem fel erre, addig nem is tudom, hol járt az eszem, szokásom szerint, valahol messze, valamelyik könyvben. Nem kerestem az összefüggéseket, de váratlanul nagyon élesen sorba álltak az események, egymás mögé, egymásból kinőve, és ettől még megfajthetlenebb lett minden. A két voronyeci zavartan nézett egymásra, láthatólag nem voltak felkészülve a lelepleződésre. Nem a magukéra, hanem a Vaszilikáéra, aki zokogásával mégiscsak leleplezte őket, agyagfoltjaikkal, ideges nyakkörzéseikkel, ujjropogtatásaikkal, sunyi pillantásaikkal. De csupán pillanatnyi volt a zavar, mert ha már lelepleződtek, egyköttyűen, voltaképpen felesleges bajlódással őrizgették a látszatot, és a kényszertől egy csapásra meg-

szabadulva, megnőtt az erejük. Erőszakosabbak lettek, és ellentmondást nem tűrően kezdtek parancsolgatni, még igumenünknek is, neki elsősorban. Mintha ez volna a legfőbb igényük és céljuk is, Azarie atya betörése. De persze Vaszilikának nem tudták megbocsátani idétlen viselkedését, és elhatározták, hogy teljesen megnyomorítják. Eltakarítják az útból.

Igumenünket a püspökségről Jászvásárba rendelték, és bár sokféle alkalomra hivatkozva elháríthatta volna az utazást, mégsem... Ha feljebbvalói erre utasítják, akkor neki nem lehet nemet mondani. Magához kéretett, és bejelentette, hogy engem is magával visz. Meglepett, hiszen amióta a fakultásról hazatértem, elhidegülni látszott addigi szeretete, ritkán tartott maga mellett. Aztán mégsem utaztam, igumenünk hamarabb elment. Amikor másnap reggel felcihelődve jelentkeztem irodáján, Dinu atya közölte, hogy most ő maradt itt, és míg Azarie atya visszatér, ő fogja vezetni a klastromot.

A két voronyeci tervelte ki az egészet, azonnal kiderült, mihelyt Azarie atya elment. Nem is tagadták. „Zavart minket”, hivalkodtak hatalmukkal. A megszegényítés volt módszerük lényege. Másnap már ők tartották a reggeli imaórát, és eltérve a megszokott szertartástól, Vaszilikát beállították a kör közepére, nem csupán valóságosan, hanem képletesen is: alighogy bevégződött a könyörgés, átmenet nélkül gúnyolódni kezdtek vele, igyekeztek nevetségessé tenni előttünk. Az atyák nem nevettek. A két voronyeci egyre hangosabban heherészett-hahotázott, vihogott és hangoskodott. Az atyák megszeppenve nézték, mi történik, vagy legtöbben nem is nézték, inkább elfordították fejüket. Miklós atyát figyeltem, miért nem szól semmit. Neki országos a tekintélye, és félig-meddig kívülálló itt közöttünk, mintha nem is kalugyer, hanem angyalféleség volna. Megszeppenve láttam, mosolyog, Vaszilikát nézi, és mosolyog, mint aki megpróbálja tréfára venni, bár nem a legsikerültebb, de mégiscsak tréfa, a két voronyeci nagy selyma, ügyetlenek, nem kapták a legjobb nevelést, de nem kell szólni nekik, jó szándékukat nem szabad megkérdőjelezni. És Dinu atya? Vagy Doroftej? Vagy az öreg Ilie? A szentként tisztelt Pavel? Vaszilika tekintete döbbenet ugrált egyik testvéréről a másikra. Egyre sötétebb lett az arca, elfeketedtek vonásai. És mintha lefogyott volna, csupa csont és bőr lett, egy csapásra megvényült, szakálla is megszürcült, koszhadtan csüngött róla köntöse is, egyre szennyesebben.

A két voronyeci furcsán kezdett kiáltozni, pattogó vezényszavakkal, nem értettük, mit akarnak. Csak másnap reggel derült ki, hogy zarándokútra megyünk, hogy itt az ideje a megtisztulásnak, hogy a klastrom a bűn fészkévé vált, és már évek óta meg kellett volna lennie a nagy zarándoklatnak, aminek elmaradása tovább szaporította a bűnöket.

Még hófoltok fehérlettek a dombokon. Nagy volt a sár, a zsombékosabb helyeken szinte térdig süppedtünk, Dinu atyát kétszer föl kellett segíteni. A fiatalabbak eleinte igyekeztek segédkezni, de hamarosan annyira elfáradtak ők is, hogy mindenki vakon caplatott. Az egyik voronyeci elől ment, a másik meg hátul. Valamiféle vak szenvedély ült ki az arcukon. Aki hátul jött, sokat köhögött. Láthatóan szenvedett, de ez csak megkeményítette. Minden keresztnél letérdeltetett minket: mihelyt a távolban feltűnt a kereszt, térdre hullottunk, és térdre csúsztuk el a keresztig.

Senki nem tudta, miféle útvonal mentén haladunk, van-e igazi cél, meddig

fog tartani. Keresztől keresztig mentünk, dombra fel s dombra le, kanyarogva marhacsapásokon, agyagos sárban.

Nekem a bokám fáj és a lábfejem. Majd megszűntek, és valami csonkot éreztem helyükön. A baloldali bordáim is nyilalltak. De mihelyt az atyákra pillantottam, szégyenkezve eloldalgott minden fájdalmam. Viszont egyéb keserűség áradt szét bennem. Magamba temetkezve vánszorogtam. Egy hosszú emelkedő után újra térdre kellett ereszkednünk. Ott aztán szinte egyszerre mindenki hasra zuhant. Láttam magam előtt a zuhanó testeket, és ekkor már én is éreztem a hátam mögül érkező forró szelet, ami lesodor, nem, több volt szellőkésnél; harsogó vezényszó, immár képtelen volt ellene szegülni. A földre, a nedves földre le. Csend lett. A voronyeciek, akik persze nem térdeltek le, döbenten elnémultak. Csend, de jó a csend. A föld lágy volt és mámorítóan illatos. Nem akartam felállni, arra vágytam, hogy a talaj szivacsként elnyeljen, kínok és gyötrelmek szétszéledjenek rejtett patakokban.

Amire hazaértünk, megérkezett a tavasz, kidugták fejüket a hóvirágok a kapu melletti falak mentén, a tulipánfa tetején megjelent az első virág, és a leanderek türelmetlen sóhajtása hallatszott a pincelejáratból. Mi teljesen magunkhoz tértünk, a voronyeciek viszont összeroskadtak. Dinu atyát ugyanis a karjukban hozták haza. Az utolsó keresztnél Dinu atya nem bírta felállni. Egy szekér jött arra, a bakon ülő kucsmás férfi megállt, és már néhányan fel is ültek mögé, intettek, hogy segítsük fel Dinu atyát is, de akkor a két voronyeci üvöltözni kezdett, hogy így nem ér az egész zarándoklat semmit, ez nem a Nagy Jeromos út, ez a Sátán útja lesz akkor, és mi örökre elkárhozunk, hát nem látjuk, hogy ez a kocsis is a gonosz küldönce, azért jött, hogy megkísértsen minket. Szegény ember ijedten pislogott körbe, majd hirtelen szemére tolva kucsmáját, megrántotta a gyepelőt, és eliramodott, sokáig forgolódva hátrafelé. Az idősek beletörődve nekiindultak. Követték őket. Darabokra szaggatták közösségünket, ezt éreztem. Sokáig mentünk, amikor a voronyeciek észrevették, hogy Dinu atya nincs sehol. Megálltak tanakodni, kiáltoztak utánunk, senki nem fordult hátra. Beérkeztünk az udvarra. Dinu atyát a németvásári diakónus támogatta cellájába, de a voronyecieken senki sem segített. Álltak a kapufeljáró közepén, kétrét görnyedve köhögtek. S amikor felpillantottak, tekintetük belefutott a mi bámuló pillantásunkba. Hát ezekkel mi van?, bennünk ez a kérdés, ők meg testük határainál le roskadva, rabokként, könyörgőn, kiszolgáltatottan... Sokkal csupaszabb volt pillantásuk bárminél.

A takarítás végére Anna is hazatért. Nyugtalan volt. Valamit akart, de nem mondta. Soha nem árulta el, mit szeretne. Majd amikor véletlenül vagy saját ötletességem folytán mégis elnyerte, akkor látszott, milyen rémülten akarta. Munkahelyén valamiféle múmosoly ült arcára, és miután otthon levetette, fagyott nyomai még sokáig ott kísértettek, és fájdalmasan barázdálták az arcát. Órák is eltelték, amíg vonalai kisimultak, illetve megtalálták helyüket. Talán egyszer majd leírom neked, milyen az arca, de most a fattyúhálról szeretnék még mesélni. A gonosz fattyúhálról, ahogy dajkám emlegette.

De van-e gonoszság az állatokban? Miért ne volna? Hát nem volt-e a Sátán is kecskeképű, vagy nem vette fel a leviatán alakját? Nem menekültek-e a kísér-

tetek disznó képében? Számptalan alakot ölt magára a gonosz, csakhogy megbújjon az ember elől. A legkönnyebben persze saját testünkben lapulhat meg. A voronyeciekben ellankadt a gonosz, de csak egyetlen pillanatra. Kitisztult a tekintetük. Egyetlen villanás. Hozsanna!, azt kellett volna közösen kiáltanunk... De máris zúdult a sötét áradat a szem tavába.

A délután ismét tétlen heveréssel telt. Gondolataim messze jártak. „Poharam vagy Istenem, éltetőm és felszabadító”, dűnnyögtük a kereszt előtt, de valójában Krisztus sebeiről és szenvedéséről megfedkezünk. Csak a magunké! Nagyon rossz ez így, türelmes barátom, de eltöltve ezeket a böjtös órákat, talán ezt is szóba hozhatom. Dinu atya ott térdelt előttem; hogy segítségére lehessenek, igyekeztem mögötte maradni, dombra fel, dombról le, kitaposott bakancsát bámultam, köntösének sáros szegélyét. És hát, hogyan is mondjam, ő véges-végig az orrom alá eregetett. Egyvégtében. És ha már ezt elmondtam, hát nagyon sok ilyen történt. A szeminárium bentlakásában eleinte a bélgázok kötöttek le mindenkit, Trezor nevű testvérünk esténként egy égő gyertya segítségével bemutatta, hogyan löki ki lángot a feneké; egész éjszaka orrfacsaró perzs-szag terjengett a hálóban. Később meg jöttek a fürdőszobai versengések. Valahogy nem tudtak megtisztulni ezek a testek. Forgolódtak és hánykolódtak egymáson, és a pohár, amiért mindenki ágaskodott, voltaképpen üres volt, maszatos szélű, túl elérhető. Nem, itt most nem a nagy, égbekiáltó bűnökről van szó. Miért bűnös az, akinek nyála folyik vagy fülében zsír csillan? Bűn-e a púp, a kopaszság, a korpás haj, a ferdén kiálló fog? A noroieni folyóvíz tisztasága tette, hogy a fattyúhalak elszaporodtak benne. Ez a hal olyan, mint a pisztráng. Ha a víz szennyes, elpusztul. Főképp, ha még palánta. A noroieniek a folyó levét itták, de a gyomorban a halcsírák nyomban felfordultak. Az arasznyiak viszont már kibírnak mindent, falánkok és életrevalóak. Neagoe vajda hóhérai fattyúhalakat dugtak föl a végbélen keresztül az áldozat gyomrába, ez volt az ő kedves színháza.

Anna nézése megjelölt bennem valamit. A sebeket, a nyál rossz szagát, a nyelv lepedékét, a szellentés elkerülhetetlenségének kínjait, a görcsös erőlködés salakját. A szeméremszőrzet között az apró, ellenszenves pörsenéseket, amelyek piros dombjain elszíneződött gennysapka billegett. Amikor Anna egyetlen ilyen pörsenést hosszan szemügyre vett, megkerülve olykor testemet, hogy a fény ellenoldaláról is láthassa, én szinte elájultam az undortól.

És mégis: kimentette a testemet. A nézésével... Honnan? Hát én is folyton ezt kérdezem. Nem tudom, kapunk-e rá választ. De már attól fellelegzem, ha mesélek róla. A maga során persze kérdés, hogy mi válik a mesélés által szeplőtlené, és mi válik romlottá? Nem fertőzi-e tovább a nyelv vétke a testet? Meztelenségemet tárta Anna elé, miközben a tisztaságot merem a szennyhez társítani?

A képzelet és az emlékezés párban járnak. Hányszor álltam cellánkban, a Keresztrefeszített ikonja előtt. De volt ott más is, volt ott egy táj, abban pedig emberek, a fájdalomtól megszaggatott asszony, Teodóra úrnő, karjában a halott Teodósziossal, és mögöttük a kövek, a csupasz sziklák, hideg lehetőséget én is éreztem. És a testek ott lebegtek, tele vérral és halálmocsokkal, de mégis tisztán. Az anya tartja karjaiban a fiát, és a fájdalom könnyei megtisztítják a testet, élettelen, meztelenre vetkőzött test, a fájdalom kelyhe, a könnyeké, nem más. Most

is e kép előtt állva mondom, hogy testem valósága nem valóság, nem emlék és nem képzelet, semmi más, csak egy sóhaj az ajkak közül elröppenőben.

Vajon mesém nézésnek számít-e? Mi változik meg? Hányszor eszembe jutnak atyáim és testvéreim: merre járnak?, mit csinálnak? Miklós atya a cellájában ül-e asztala előtt most is? Kis, műanyag golyóstollával ír-e, miközben folyton bele-be-lenéz kinyitott pentakosztarionjaiba, hogy ellenőrizze magát? Doroftej atya ott li-heg vajon a folyosókon, deszkákat cipelve, hogy újabb könyvpolcot javítson meg? És Vaszilika? Hátrament az állatokhoz, vagy bement a faluba, hogy segítsen egy bajba jutott asszonyon, és az új szemüvegét tologatja az orrán, mert sehogyan sem tudja megszokni? És Milkov? Milkov mennyiben lett tisztább vagy romlottabb, hogy kifecsegtem zavaros álmait, forgolódásait, követségét, hogy lefestettem tokáját, örök hablatyolását? Átemelve őket a mesémbé, mi történik velük? Át lehet-e emelni valódi testüket? Bármit megtehetek velük? Megszabadítva őket bőrük melegségétől és illatától, vérüktől és akaratuktól, gondolataiktól, ingereiktől és vágyaiktól, minden testitől és minden lelkitől, történik-e velük valami ebben az elbeszélésben, vagy semmi nem történik, mert minden, ami megtörténhet, az kint van, túl az én mesémen? Van-e azon túl bármi? Nem a hiúság és a kevélység kérdezteti velem, és nem elvakultság vagy ostobaság. Hiszen nincs se eleje, se vége, se közepe, se hátulja, se formája, se alakja, az élet az, mindig továbbléphetünk, újabb szálon, újabb mondaton, hátra sem nézve, számot sem vetve a nyomokkal. Pavel atya, aki most a szabadban sétál, a parlagon maradt földeken, látván a sok aszatot és az aszaton is felfutó konkolyt, a száradó bugákról szálldosó pelyvát, azért fohászodik, hogy legyen hosszú és meleg az ősz, hogy felszánthassák végre a földeket... Vajon létezne-e ebben a pillanatban, ha én nem foglalom mondatomba? Vagy a konyhában krumplihámozásba merülő Polonik atya dudorászása létezne-e szavaim nélkül? Tudnád-e, hogy Polonik atya kedvenc eledele a borsos krumplifőzelék, ugyanaz, ami Bartolomeó pátriárkának vagy a nagy fejedelem és egyházfő, Szentté Avatott István vajdának a kedvence volt? Volna-e érdekesség abban, hogy épp a borsos krumpli az ő kedvence, ha ez az íz az előbbi összefüggések nélkül való volna? Beágyazódhatna-e valahová? Ha nem menteném el az elbeszélésbe, akkor megvolna-e a helye valahol is?

A voronyeciek megterhelték a levegőt. Elmentek, és a levegő nehéz maradt utánuk. Újakat küldtek a fejünkre. Vaszilika és én bűnbak maradtam örök idő-kig. Szegény dajkám! Megvádolták azzal, hogy megrontotta az ifjúságot, és én lettem volna a koronatanú. Már meg is mondták neki, hogy én mindent beval-lottam, ne tagadjon, könnyítsen helyzetén. Letérdelt, és zokogott ismét. Ő nem tett olyasmit, ő inkább meghal, de nem vallja be. Elengedték. Mesélte nekem nevetve, hogy ismeri ezeket a trükköket, úgyhogy nem hitte egy percre sem. A zokogás színjáték volt, mert ezeknek az kell. Bele vannak merülve önmagukba, nem értenek semmit, csak azt, amit érthetnek. Érthető jelekre van szükségük...

Elengedték, ha nem, hát nem. Majd én...

Vártam izgatottan, hogy hívjanak; a félelem helyén inkább-inkább ünnepé-lyesség, mert ez is felszentelésnek számított. „Mindenki átesik rajta. Meg fogsz törni, bevallod, magad sem érted majd, miért. De ez nem jelent semmit. Illetve sokat jelent. Neked lesz rosszabb. De az a jó. Az a jó, ha rájuk tudsz ijeszteni. Ha öngyilkossággal fenyegetőzöl, attól nagyon beijednek. A haláltól rettenetesen

félnek, mert tudják, hogy az igaz ortodoxia nem fél a haláltól, hiszen a halál a legtitkosabb szentség a szentségek sorában.” „Kik ezek a voronyeciek?”, kérdeztem ekkor Vaszilikától. „Pál apostol levelei”, mondta nagyon rejtélyesen.

Végül a megint korán érkező tavasz elodázta a dolgot; a voronyecieket visszarendelték, mert tódultak klastromukba a látogatók, dolguk akadt temérdek. S mire eljött a következő karácsony (az ónaptár szerint), minden elfelejtődött, illetve akadt újabb ügy. De azt most nem mesélem el.

Sem Miklós atya, sem Doroftej, sem Dinu, sem Trifu, sem a többiek között soha nem esett egy szó sem ilyesmiről, de még csak néma összenézésekkel sem jeleztek egymásnak. Pedig ha a voronyeciek konyhások voltak, akkor Miklós atyára is durván rászóltak, ne csámcsogjon, vagy leginkább megparancsolták, hogy a tányérját törölje ki ő is a kenyérhéjjal, mert nekik akkor kevesebb munkájuk lesz. A két feketeszakállú leteremtette a fehérszakállút. És senki nem emelte fel a hangját. Senki nem tiltakozott. Másnap Dinu atyát alázták meg, még hozzá a legostobább módon: lapos tányérjával visszaküldték, hogy vegyen lapostányért, és hiába mutatta Dinu atya, hogy engedelemmel, ő laposat vett, azok gúnyosan bizonygatták, hogy márpedig az nem lapos, nem látja a vaksi szemével. És visszaküldték az edényesszekrényhez, mert addig ők nem adnak neki enni. És Dinu atya nem csapta a földhöz tányérját, hanem visszament a szekrényhez, és szomorúan végigcsinálta az egészet, némán és éhesen.

Azarie atya szemüvegén villogtak a fények. Szokatlan volt szemüvegesen. Olvasáskor levette, lekapta akkor is, ha közelebbről megnézte, mit eszik, ha érdekelte valami, mintha csak azért rakta volna fel, mert a legkevésbé sem akarta tudni, mi történik körülötte. Miután hazatért Jászvásárból, megjelent a szemüvege is. Még volt egy furcsa eset, amiről senki sem tudott igazán, de mindenki beszélte. Nekem Milkov adta elő, a szokott túzásokkal, hogy Azarie atya és Dinu atya összeverekedett, de legalábbis a lökdösődésig eljutottak. Miközben próbáltam megszabadulni a szóbeszéd szulákjától, valójában egyre hihetőbbnek tűnt, különösen, amikor kiderült, Dinu atya elment a kolostorból, és helyette Doroftej atya vette át a könyvtár igazgatását. De Doroftej atya is hallgatott. Azarie atya szemüveget kezdett viselni. Majd néhány hétre bevonult a gyengélkedő toronyszobába, mert megette a fattyúhalat, és megőrült.

Bár a voronyeciek végleg elmaradtak, a lelkek soha nem könnyebbültek meg. Fásultan sanyargatták egymást, mert hiányzott nekik az a sanyargatás, amit a voronyeciek mellett megszoktak, hiányoztak a „levelek”, ahogy Vaszilika mondta.

Mártáék nappalijában zúgott a porszívó gép, készséges, örömteli horkanásokkal rántódott mindenhová a lány után. Márta a halántékomat lapogatta ujjbegyével, apró ütögetésekkel. Kint közben beborult az ég, és olyan sötét lett, mint ha a csillagos este jött volna el. Nappal volt, nem este, sötét, szennyes nappal.

József, Anna apja lépett be a kert felőli ajtón, ám anélkül, hogy kinyitotta volna száját, máris visszafordult. Márta suttogva szólt, menjek veled, mutatni akar valamit.

Hogy József bolond, az nem tűnt fel senkinek, titkolható volt, mert mindaddig, míg valaki nem látta őt kertészkedni, fogalma sem lehetett, mit rejt a külső. Nyugalom, így hívták társai. Kertészkedése abból állt, hogy hátrament a kertbe,

a frissen mosott kezeslábasban, szemellenzős sapkában, amelyen egy furcsa kereszt díszelgett, szépen munkához is látott, ám hamarosan megszállta valami, a növényeket halandó emberekkel azonosította, és ami felgyűlt benne a munkás hétköznapok alatt, azt kertészkedés közben kiokádta a világba, kitört belőle, mint a láva az a sok-sok értetlenség és bosszúság, gyűlölet és hiúság, elfojtott indulat, hagymáz, mindaz, ami egy politikusan felgyűlhet, egy politikusan, ki ráadásul nem való politikusnak.

Beszélt magában, majd ordítózni kezdett, ekkor már tudni lehetett, nincs visszaút. Menekültek volna a puszpángok, a málnabokrok, az epertövek, menekült volna a fiatal körtefa, a japánbirs; a páfrányok hiába lapultak a földre, a ribizlibokrok hiába vonták összebb ágaikat, József dühe elől nem lehetett kitérni. Hirtelen ázni kezdett, sebesen szórva szanaszét a földet, föl a fák lombja közé, a ház felé, a virággyásokra. Amikor ebbe belefáradt, kaszabolni kezdte a bokrokat, végül eldobva az ásót, kézzel szaggatta az apróbb virágtöveket, kiszakította őket, és mint ártalmatlan csecsemőket vagdosta a kerítéshez, mely bádogból lévén rémisztően döngött és porzott a föld szétszóródó rögei alatt.

Románózott és zsidózott és magyarozott, kurvázott, ringyózott és szűezett, istenezett és ördögözött, bélázott, pistázott és gyurizott, seggnyalózott és fafejezett. Amikor a bazsarózsához ért, már elfogytak a szavak, csak hörgés és nyálköpködés maradt benne, a keze is elfáradt, de szegény rózsza így sem menekülhetett, mert bakancsa orrával rugdosta ki a gyökérgumókat.

Ez a düh Vaszilika dühére emlékeztetett, az eltévelyedőére. A kerti földszag a tavaszi zarándoklat földillatára. Ó, hát miért ne mondanám, igen, ez volt: emlíllata a földnek, nem, nem, mégis másféle, de szégyellem kimondani...

Vaszilika legyőzte a voronyecieket. Az a pucér pillantás szánalmasakká tette őket. De az is világossá vált akkor, hogy közöttünk, testvérek között is minden megváltozik. A részvét bonyolult dolog, a színlelés színlelés, vagyis tudomásul kellett vennünk valamit, anélkül, hogy el bírtuk volna viselni. Nem változott semmi, de kaptunk valami elmesélhető. Egy keserves zarándoklatot, amelyben emlíllatú föld tapadt köntösünkre. Szent sár. Évek múltán is mesélni fogjuk, ki-ki a maga szájíze szerint.

József nyugalma, amellyel kitűnt társai közül, ilyenkor nyerte vissza tartalékait. Jóllehet bolondnak nevezte volna bárki, aki meglesi, ám mégsem bolond, aki épeszűségét őrzi, ily áron is.

A szétdobált növényeket, a kidöntött csemetéket, az összeturkált ágyásokat a hétfőn rendszeresen érkező kertész tette helyre, akit Márta hívott, mondván, hogy a kutya ismét összerondította a kertet. A kertész nyugdíjas volt, a híres botanikus kert egykori alkalmazottja, s mivel tömbházban lakott, nagyon hiányzott volna neki, ha nem hívják, hogy egész délután kint a szabadban hajlonghasson, egykori hajlongásokra emlékezve. Szerette a környéket is, ha fölkapaszkodott a körtefának támasztott létrára, kiláthatott a kertből, le a városra, a temetőre, a főtérsi templomra, a szemközi fellegvárra, gyerekkorának szépséges helyszíneire. Sorsának tanúja volt a város. Sors, ez a szó zavart szül bennem. A klastromban azt mondtuk, *destin*, ami azt jelenti, hogy az úr ajándéka... Az tehát nem sors. Mert a sors a bűnök között való vergődést jelenti.

Volt egy hatalmas diófa, alatta kövekkel kirakott tűzhely, körben árokkal,

ami nem csupán arra szolgált, hogy a tűz terjedését megakadályozza, hanem kényelmesen leülhettünk esténként a gödör füves szélére, ki-ki pokrócát is hozta maga alá, egy hosszú fapálca végére szúrva tartottuk szalonnánkat a tűzbe. Háttunk mögött ácsolt faasztal, két felén padokkal, amiket itt lócának neveztek. Átjöttek a szomszédok is, a tűz körül könnyebben ment az ismerkedés, Basilidesék és Tomsáék. De róluk még lesz szó. A megdühödött József végül az összegyűlt hamut kezdte a bokrok közé szórni, örült kacajok kíséretében. Valóban szórazótató látvány volt a hamufelhő közepében ugrabugráló férfi.

Jót tett a kertnek József dühe, nem csak a hamutól növekedtek a ribizlibokrok. Egyrészt minden hétfőn érkezett a kertész, aki elsimította a nyomokat, másrészt a következő hétfőig nem dolgozta agyon a kertet, hanem meghagyta a maga félvad állapotában. „A kutyát állítólag elviszik sétálni ilyenkor, érdekes kutya lehet, sehol egy kutyaszar”, mesélte feleségének.

A teraszt befutó szőlő levelei mögül lestük Józsefet. „A bolond”, lehelte Márta tarkómra, „a mihaszna bolond”. Tudtam, hogy történni fog valami, amit látnom kell. Arra számítottam, Józsefből kibuggyan a fattyúhal, elhagyja a testet, amely végre megnyugodhat. Ekkor Márta olyan mozdulatot tett, ami a kárhozat tanúpecsétjét nyomta sorsomra, megérintett. Hátrafordultam, és megpillantottam a fattyúhalat. Eleosz! Ott, a Márta arca helyén lebegett. Az eltévelyedők magvából kikelt hal kíséromül szegődött.

Nincs ítélet

(részlet a Szőlőt venni című regényből)

Pál még soha nem ment a családhoz délelőtt, és most sem hozzájuk készült, hanem Szantaihoz, az első emeletre. A másik utca felől közelített, nehogy a ház előtt összefusson valamelyikükkel, esetleg éppen a bácsival – bár nem biztos, hogy megismernék egymást, hisz sose találkoztak. Pál a lelke mélyén mégis hitt benne, hogy képes lenne rá, megismerné, akár a háztól távol, egy forgalmas utcán, ha szembejön, vagy villamoson, tömegben: megsúgná neki valami, hogy ő az. Hitt ebben, ugyanakkor érezte, hogy a bácsi úgyse jön szembe vele semlyik utcán, és nem száll föl arra a járműre, amelyiken ő utazik, soha. Hogy hónapokig nem látta még csak futólag, egy percre sem, az nem lehet véletlen, nyilván a bácsi intézi így; talán ha akarja, akkor megmutatkozik egyszer majd előtte.

Csakhogy Pál, amennyire sóvárgott erre a látásra, annyira tartott tőle. Minél többször volt náluk, és minél tovább rejtőzködött előle a bácsi, annál erősebben gyanította, hogy átlátnak rajta. Mert Pál nem azért ment hozzájuk, hogy jól érezze magát – noha meglepően jól érezte magát, és alig várta mindig, hogy ott lehessen velük újra –, az ő otléte szolgálat volt.

Pál lelkész, és az volt a küldetése, hogy figyelemmel kísérje az egyházát veszélyeztető mindenféle új vagy legalábbis az országban újonnan fölbukkanó szekta tevékenységét. Némelyik azt mondta magáról, hogy egyház, ugyanolyan, mint akár a Pálé, és hivatkozott a más földrészeken meglévő milliós tömegeire, de Pál szemében azért itt, ezen a földön csak egy szekta volt, káros és a legjobb esetben is fölösleges igékkel. Volt, amelyik azt mondta magáról, hogy filozófiai indíttatású, amitől nem lett kevésbé veszedelmes, volt, amelyik azt mondta magáról, hogy tevékenységi köre a lélektan, de Pál és társai szemében ettől még megmaradt riválisnak, hiszen ki és milyen alapon bíbelődhetne avatottabban az emberi lelkek gondjaival, mint a történelmi egyházak?! Pál tudta, hogy az egyházak nem mindig képesek ellátni azt a feladatot, amelyre hivatottak, vagy ha képesek, nem minden esetben tudják magukról elhitetni, hogy azok, és pontosan ezért kell aggódniuk a gondjaikra bízott nyájakra törő idegenek, jövevények miatt. Volt olyan szekta, amelyik vállalkozásnak mondta magát, egyúttal iskolának és ki tudja még minek, és valóban vállalkozókhöz illő hozzáértést tanúsított, sikeresen játszott számlákkal, hitelekkel, alapítványokkal és ösztöndíjakkal, miközben tele volt segítőkészséggel és jóindulattal, legalábbis színleg, mert a lényeg mégis a betörés volt és a lopás: betörés mások földjére, és juhok kilopása a mások nyájából. Hazugok voltak ezek a magukat egyháznak mondó ilyen-olyan csoportok mind, és aki hazudik, az lop, de sajnos itt nincsen vége, mert aki lop, az vígan képes ölni – ezer példa bizonyítja.

Pál egyik társát megölték. Nem lehetett tudni, hogy melyik szekta a négy-öt közül, amelyikhez eljárt, és ahol elhitette magáról, hogy a hívük akar lenni. Hogy veszélyben volna, azt aligha sejtette, mert nem hagyott hátra írást, hogy ide és ide megyek, ha valami történik, azoknál keressetek, azokon kell számon kérni, mi lett velem. Alattomos társaság lehetett, amelyik ártalmatlannak mutatja magát, és váratlanul veti áldozata nyakába a hurkot. Az egyház titokban tartotta papjának eltűnését, imádkoztak érte, de gyász-istentiszteletet nem tartottak a lelkéért, részint, mert nem adták föl a reményt, hogy a fiatal lelkész még életben van, és elrablói fogságban tartják valahol, talán egy pince mélyén, ahonnan, ha sikerül ráakadni, rendőri segítséggel esetleg kiszabadíthatják; részint mert eszük ágában sem volt fölhívni a szekták figyelmét arra, hogy figyelik őket, és pedig a lehető legközelebről. Kevesen tudták, hogy az a pap eltűnt. Csak akik hasonló megfigyeléseket végeztek. Tíz nappal azután, hogy a fiatal lelkész nem tért haza szállásáról, egy közeli kiserdőben emberi csontokat, gyanús húst találtak. De nem annyit, és nem olyan jellemző darabokat, hogy azt lehetett volna mondani: igen, ő volt az, semmi kétség. Aztán előbukkantak hasonló leletek később is, időről időre, a lelőhelyek parkok voltak, üres telkek, pincék, de leggyakrabban a kukákat kurkászó hajléktalanok találtak ilyesmit. És nyilvánvaló volt, hogy nem minden esetben tettek bejelentést. Ezekről a társadalmon kívülre szorult lényektől nem lehetett rossz néven venni, hogy ki akarnak maradni a procedúrából, és visszatemetik a fölbukkant emberi kart vagy lábat, esetleg fejet a háztartási hulladékok közé. Olyik tetem csonkítatlan volt, ám legtöbbről soha ki nem derítette a hatóság, hogy ki volt a szerencsétlen. Ugyanakkor a rendőrség szakemberei szerint folyton tűnnek el emberek, és nehéz vagy lehetetlen a nyomukra bukkani. Sajnos az emberi maradványokat csak ritkán tudták valamelyik keresett személlyel azonosítani, és így mind az eltűntek, mind a megtaláltak serege egyre csak gyarapodott, úgy, hogy a két sereget – meggyötört, szétkaszabolt emberi lények, akikben gyilkosaik nem tisztelték Isten kedves teremtményét, mindmegannyi lerombolt templom itt is, ott is –, a két szomorú és néma sereget nem volt egymásnak megfeleltethető, az egyensúly állapota nemhogy közeledett volna, csak egyre távolabb került.

Egy másik társukat megverték. Lelepleződött, mert a szekta, amelyiknél éppen akkor járt, a kereszténységnek valami újfajta ágazata volt, századszor vagy ezredszer a Szentíráshoz tértek vissza megint, nevezetesen, hogy tanításuk szerint minden szó, ami a Könyvben olvasható, Istené, merthogy egyenesen ő mondja, és nemcsak *akkor*, hanem mindig, valahányszor valaki kiejti szavait, Ő szól az emberi ajkakkal, és ezért imádságaik részben ugyanazok voltak, mint a történelmi egyházakban szokásosak, bizonyos apró, ám lényeges eltérésekkel, és ez a beépült pap egyszer elvétette, valamelyik szót visszacsérelte a számára régtől megszokottra, és amikor az imádságos társaság erre fölfigyelt, ahelyett, hogy azt mondta volna, bocsánat, számárságokat beszélek, nekiállt elmagyarázni, hogy az ő variációja a jó, és a többieké tévedés, lássák be; ezek után a lelkes, főként fiatalokból álló gyülekezet nekiesett. Amikor Pálnak elmesélte, mi történt vele, úgy fogalmazott: „arra gondoltam, hogy végül nem a legrosszabb megoldás vértanúvá válni”. Pedig nem akarták azok megölni, és szisztematikus kínzásról se volt szó, egyszerűen rávetették magukat, és elnászpángolták. A legtöbbjük lány volt, „sose hittem volna, hogy a lányok karjában micsoda erő van”, mondta a zúzódásai miatt sántikáló, be-

vert szája, hiányzó metszőfoga miatt rosszul artikuláló pap Pálnak, „de azoknál volt igazi gyilkos is, egy harmincéves férfi, afféle megtért bűnös, mint akik Jézus nyomában szoktak járni, még ő volt a legmérsékeltebb, képzeld, ő szólt, hogy hagyják abba, elég lesz, nem kell agyonverni a szarházit, vagyis engem”.

Ebből sejthető volt, hogy előbbi társukkal nem az a gyülekezet végzett.

Pál elhatározta, hogy hasonló helyzetben nem áll le vitatkozni, elnézést kér, és hagyja, hogy kioktassák, a leckét alázatosan megköszöni – de mindeddig egyszer sem került hasonló helyzetbe. A bácsi környezetében nem érezte veszélyben magát, de tudta, hogy akit megvertek, szinte az utolsó pillanatig az se látott maga körül mást, csak átszellemült tekintetű fiatalokat: éneklő és önfeledten kacagó lányokat, jámbor arcú fiúkat.

Hogy akit megöltek, az mit látott maga körül az utolsó előtti pillanatban, arról Pálnak nem volt tudomása. Sejtelmei voltak.

Úgy képzelte, az ilyen mindenre kész, rejtőzködő és sanda indulatú szektánál kell lennie őrnök, aki szüntelenül figyel és szemmel tart, afféle házi hitnyomozó, őt kell megtalálni. Dánielben találta meg ezt a személyt Pál, őrá összpontosított, és hamarosan már nem volt kétsége afelől, hogy a szőke, hátrafogott hajú fiú viszont őt lesi. Lesi és értékeli, ízekre szedi minden mozdulatát, minden mondatát. Ezzel együtt Dániel nem keltette rosszindulatú ember benyomását, nem látszott a szemében se harag, se kegyetlenség. Csak a figyelem. Az viszont érdekes módon jólesett Pálnak. Nem szokott ilyen figyelmet érezni magán, ehhez foghatóan kitartót, állhatatos. Izgalmas volt, és egyszer földídezte benne azokat a sakkjátszmákat, melyeket tízéves kora körül játszott egy pajtásával, akinek katonái ha megközelítették az ő hadállásait, megfeszült és borzongott a teste, mikor pedig sikerült leütnie az ellenfél valamelyik tisztjét, alsónadrágjában megmozdult a kis pöcök, mint egy sokadik bábu, érzékenyebb és becsvágyóbb a többinél, és Pálnak kedve támadt további leütésekre, minél többre, újabb és újabb játszmákra. Egyszer egy nyaralásból ez a barátja nem tért vissza. Elnyelte a víz.

A megvert pap azt mondta, hogy még amikor nekiestek és püfölték, és a ruhát szaggatták le róla, akkor se múlt el belőle az irigység: hogy irigyli a szektát ezekért a fiatalokért. „Mert szépek voltak, szépek a szelíd imádságukkal ugyanúgy, mint mikor föllobbant a szemük, igen, láttam, amint a szembogár vörösen megvillan, adja Isten, hogy neked ne kelljen dühöt látni, de arra gondoltam, milyen kár, hogy nem minálunk, a mi termeinkben töltik idejüket az ilyenek, sőt átfutott rajtam, hogy lám, *itt* nincs egy öregasszony se, miért kell, hogy az öregasszonyok mind minálunk legyenek mindig, és ezek a kedvesek – akiknek tenyere a tarkómon csatog, a vesémet sulykolja – ezekben a magánlakásnak épült szűk helyiségekben gyűljenek össze, ahelyett, hogy rendes, ízléses templomi csarnokban; érted ezt?” Pál látta Dánielt meg a többieket, és azt gondolta, hogy igen, érti.

Pál nem szívesen mutatkozott a bácsiék házában, de a lakó, aki mindenáron beszélni akart vele, Szantai nevű, azt mondta, hogy rossz a lába, és nem képes egy saroknál messzebbre menni, az autója pedig a Daruka hibájából használhatatlanná vált, de majd megbánja a közös képviselő úr; nagyon kéri, hogy Pál jöjjön el hozzá, a lakására. Majd a Lucsánszky utcai kapun hozza be. Igaz, utána még

mindig marad egy rövid szakasza az útnak, amikor megláthatják őket a bácsiék ablakaiból: ahogy keresztülmennek a két ház udvarán. De Pál úgy volt vele, hogy ennyi rizikót vállalni kell.

Hála a hudingulfoknak, amiért ledöntötték a kerteket elválasztó öreg falat, most már simán át lehetett ballagni egyik házból a másikba. Szantai azt mondta, fél tízkor átmegegy a másik kertbe, és kinyitja a Lucsánszky utca huszonötös szám alatti kaput. Addigra Pál legyen ott, nincsen kedve idegen kapuban ácsorogni, mondta Szantai. Mielőtt letették a telefont, egyeztették az óráikat.

Szantainak fontos volt, hogy kipakolhasson a bácsiékról, mert megsértették. Annak ellenére, hogy ő jó szívvvel volt irántuk, bizalommal, tisztességgel meg minden, keményen beletapostak. De aztán hipp-hopp rájött – magyarázta Pálnak a telefonba –, hogy nem ő az egyedüli, akivel így bántak. Egész egyszerűen ilyenek ezek. Azt hiszik, mindent szabad. Szívesen elmondja, hogy miket tudott meg. Ha érdeklí Pált, és ha van egy kis ideje. Van, mondta Pál.

A kapuhoz időben ért, hasonló a túlnanihoz, amelyik már személyes ismerőse volt, valóban, ez mintha annak a másolata volna, és efölött ugyanúgy meg volt az istenszobor helye, fűrészelt csonkok a lábak. Különbség a kaputelefon, odaát ilyen nincs. Annyi ideje volt, hogy tekintete átfusson a neveken. Láta, hogy *Alex N.* Annak se ártana utánanézni majd, valami módon kapcsolódik a bácsiék ügyeihez, gondolta Pál, és máris nyílt az ajtó: belépett. A férfi azt mondta, „jól van, siessünk”, ám előbb még kezébe fogta Pál kezét, és szorongatta, „jó, hogy itt van”, és a szemébe nézett. Pálnak nem okozott gondot, hogy állja a nézését, különösebben nem volt szúrós vagy erős, de nagyon üzentek valamit azok a szemek, akaszkodtak és beszéltek. Azt mondták, hogy fontos beszélgetés következik, hogy Pál roppant fontos Szantainak, és hogy Szantai roppant fontos lesz majd Pálnak, meglátja, és azt mondták, hogy Szantai az átlagosnál sokkalta okosabb. Ez a beszédes tekintet, mely nem akarta elereszteni Pált, tolakodó volt, sőt gusztustalan. Pál hozzászólt a betegek rossz szagú testének érintéséhez, a gyerekek izzadós és szintén nem mindig jó szagú bőrének közelségéhez, korábban sportolt, és nem undorodott az ellenfél veritékcsatakos nyomulásától, ám Szantai szempárja próbára tette. Pál állta a sarat, kivárta, míg vendéglátója megelégedi, kivonja szeméinek tapogató sugarát az ő engedelmes, alázatos arcából, kivárta, míg Szantai beljebb tessékeli a kapuboltból.

Egyedül élt az az ember, a lakásában praktikus volt minden, a lehető legtöbb és legjobb minőségű felszerelési tárgy leleményesen összerakva, hogy elférjenek, és elérhetőek legyenek. Az ablak mellett, kisasztalon távcső. Csészék kikészítve, aljukon előre összekevert kávé- és tejpör, mellettük forróvíztartó edény. Papírtálcán aprósütemény.

– Tudja tisztelendőséged... – mondta Szantai, és elakadt, de még az elakadás se volt más: előre megtervezett –, én tulajdonképp nem tudom, mi a helyes megszólítás. Kívül vagyok ezen a tradíción. De attól még nekem az a tradíció fontos. Érthető ez?

– Érthető – mondta Pál.

– Tehát azt akarnám mondani, hogy lenn azok azt hiszik, mindent lehet. Én meg amellett vagyok, hogy nem. Van egyrészt az emberi méltóság, például az enyimé. Meg van másrészt a tradíció, például a tisztelendőségedé, érthető?

- Igen – mondta Pál. – A távcsővel őket szokta nézni?
- Őket, meg más mindenfélét. Madarakat. De hát őket például tényleg szoktam. És aki keres, az talál, majd mesélek... Viszont jobb szeretnék sorban haladni, ha lehetne!
- Természetes, hogy lehet. Ahogy jólesik.
- Nem a jólesés miatt akarnám, hanem a megértés miatt.
- Értem.
- Nem kell rohannia?
- Ezt az időt erre szántam.

Ezek után hallgattak egy kicsit, Szantai tartott egy átlagosnál hosszabb hatásszünetet, és hogy jó előre eltervezett hatásszünet volt, azt Pál pontosan tudta, voltak már bizonyos tapasztalatai, például egy idős tanár a szemináriumban, akivel megesezt, hogy egymás után kétszer leadta ugyanazt az órát, de szóról szóra ugyanazt, még a hangsúlyai, még az indulatai, a hangja elcsuklása is pontosan megisméltődött egy hét különbséggel, amiből nyilvánvaló volt, hogy évtizedek óta ugyanazt, ugyanúgy adja elő, és míg társai kuncogtak, sugdolóztak, Pál igyekezett úgy tenni, és magával is elhitetni, hogy figyel, hogy az idős és köztisztelőben álló előadó minden szava fontos neki. Ezúttal pedig olyan küldetésben járt, amelynek során mindenre föl kellett készülnie, akármi jön, szinte mindent ki kellett állnia. Így tehát alázattal vetette alá magát Szantai összes hatásszünetének.

– Ezeknél számosan megfordulnak. Amit úgy kell, hogy értsen: idevonzanak sokakat, mi csak azt látjuk: nicsak, megint egy új arc!, sose láttam... de hát ott van még egy, az szintén új... És később rájövünk, hogy másokat ellenberger, akiket már megszoktunk, egy ideje nem látunk. De mióta?! Egy hete tűnt el? Vagy egy hónapja? Nem tudja azt már olyankor az ember. Legjobb lett volna naplót vezetni, ahogy most egy ideje én csinálom, már a kezdetektől fogva. Kérdés: mikor voltak a kezdetek? Mert csak találgatni lehet, az a helyzet. Nos tehát, rövidre fogva: vannak újak és még újabbak, mások viszont egyszer csak nincsenek. Kérdezem ezek után, hogy akik nincsenek, azok hova lesznek?

Pál tisztában volt vele, hogy Szantai a szónoki kérdés fogásával él.

– Nézetem szerint – folytatta Szantai – kétféle eset van.

Pál érezte a rázuhanó fáradtságot, egyszerre az izmaiban és a fejében, szeretett volna fölugrani, leguggolni néhányszor és magasra ugrani, hogy fölfrissüljön, beleöklözni a mennyezetbe, esetleg ordítani egy nagyot. Vagy inkább a másik helyen lenni, a lenticnél, ahol érdekes módon ilyenfajta tortúrának még soha nem volt kitéve se a teste, se a lelke. (Pál azt tanulta, hogy van test és van lélek, dolog és szellem, ezért menthetetlenül ilyen kategóriákban gondolkodott, igaz, hallotta már, hogy a bácsi szerint értelmetlen szavak ezek, nincs mögöttük tartalom; egy röpké pillanatra Pált megkísértette a gondolat, hogy amilyen jó lenne itt hagyni Szantainál a testét, füleljen a test, és leküldeni a lelkét a bácsihoz, némi nyugalomért és fölüdülésért, élvezzen a lélek, félóra múlva csere!, annyira megvalósíthatatlan ez a vágy, ami után kézenfekvő a következtetés, hogy talán a bácsi állítása igaz lehet... Megtiltotta magának a gondolatot.)

– Egyik esettel most egyelőre nem foglalkozunk, az a zaftosabb, a végire hagyjuk. Másik eset, hogy akit egy szép nap maguk közé engedtek, azt egyszer csak egy

másik napon kiutálják. Kiközösítik. Ez történik sokakkal. Szerencsétlenek képesz-
tenek, mint az állat, lemondásokat hoznak, földnek tanulást, iskolát, kapcsolo-
latokat. Hiába! Mert a bácsi egyszer csak azt mondja: „nem köllesz!”, és kivágja,
mint a macskát... Ha valakit, mint engemet, érdekel, hogy mi állhat egy ilyen nem
kellés hátterében, akkor utána néz. Szóba elegyedek. Rákérdez. Van, aki nem akar
beszélni, szegények, ugye, felejtetni akarnak, miegyéb. Van, aki beszél. Csak le-
gyen, aki szóra bírja. Kérem, én tudok az emberekkel beszélni, és ennek köszönhe-
tően elmondhatom, hogy belelátok a lenti társaság viselt dolgaiba. Kicsikét azok
embertelenek, arra jutottam. Engem, még ezt talán nem mondtam, megsértettek,
de azt most hagyjuk. Viszont volt egy fiatal gyerek, azzal az történet, hogy nem
hagyták élni, ki akarták fordítani magából. Hogyan? Hát úgy, hogy az egy nehéz
sorsú fiatalember, vidéki, a Tiszántúlról került ide. Tele kisebbségi érzéssel, és
tény, hogy ha kinyitja a száját, dől belőle az indulat meg a panasz. Ha például ül-
nek vacsorázni, és elé teszik a szalámit, kibukik belőle, hogy ő ilyen tizenhat éves
koráig nem evett, annyira szegények voltak. Ha töltenek neki bort, elsírja magát,
hogy otthon ilyen nincs, náluk leginkább pálinkát fogyasztanak. És ha bor, akkor
kannás. Mondják neki: jól van, ne bánkódjon, egyen és igyon. De később fölne-
z, és meglátja a boltíves mennyezetet, hogy az milyen mutatós!, disznóság, hogy neki
otthon ilyen nem volt, egy repedt plafont kellett néznie, amíg kicsi volt! Elég az
hozzá: nem tudott úgy bejönni hozzájuk, hogy ne lett volna valami keserves törté-
nete, elmondani való. A minimum, hogy látott egy balesetet. Elütött, mondjuk,
egy kutyát a falujukban egy átrobogó hülye buzi autós a nyugati kocsiával, és a
kutya vonszolta maga után a belit, és sírt, azt neki a bácsi előtt el köllött mesélni,
pedig tudta, hogy a bácsi azt várná tőle, hogy ne meséljen. Ha mesél, akkor valami
kellemetesebb. Meg előadta, hogy a téeszt szétverték, és ellopták a vagyont, meg
hogy az édesanyjával, aki olyan, mint egy fekete szegfű – ennyire szépeket bírt
mondani, bezonyám! –, az anyjával, szegénnyel, a gonosz idegenek csúnyán bán-
tak, satöbbi. Hát ezt a szegény fiút ilyen megfontolásból küldték el. Nem akarták
hallani a szomorú történeteit. Erre nem lehet mást mondani szerintem, mint hogy
embertelenség. Elismerem, hogy jobban esik szépet meg jót hallani mindig – de ha
egyszer annak a kis nyomorultnak az volt az élete?!

Pál azt gondolta, hitetlenkedve kell néznie, ezért szemét nagyra kerekítette,
és engedte, hogy szája csodálkozóan elnyíljon.

– Az a fiú nem szereti az igazságtalanságot. Ezért öntötte ki nekem a szívét
olyan készségesen. És mondott többet is. Hogy a falujából egy ember már koráb-
ban elszármazott a fővárosba, itt a belügnél van, és azok kaptak ám adatokat er-
ről a bácsiról. Mert nem olyan ártalmatlan figura ez, mint elsőre látszik. Évekig ve-
zetett egy táborot lenn Közép-Amerikában, az őserdőben. Őserdő! Tudja tisztelen-
dőséged, mi az, hogy őserdő? Meleg meg pára meg vadállatok meg elzártaság. A
gyerek azt mondta, hogy a belügy információi szerint a CIA állt a dolog mögött,
bizonyos kísérleteket bonyolítottak le ott, amiket jobb volt nem bent, a saját orszá-
gukban csinálni. Hogy miket? Hát egyrészt szerepeltek a különféle kábszerek,
mert ráizgultak ott ezek az agymosásra, hogy miket lehet csinálni tudatbefolyáso-
ló szerekkel, miket lehet kihozni az emberi alanyokból. Másrészt csoportlélektan,
hogy az emberi csoportokkal műveljenek bizonyos dolgokat. Csakhogy a kísérle-
tek kicsúsznak az ellenőrzés alól, elindulnak, mint a nehéz kő, aztán ki tudja?! Se-

hol nem állnak meg. Van viszont a másik szervezet, az FBI, egyébként azok adtak infókat a mi belügyünknek, és náluk az elemzőcsoportban észrevették, hogy mit művel. Megnézték, dokumentálták, és megírták az aktájukat, ahogy köll. Észbe kaptak akkor, akik addig a szabad kezet adták neki, és azt mondták: köszönjük szépen, hogy dolgoztál nekünk, tessék, itt a pénzed, és menjél most már Isten hírével. Fölrakták egy repülőre, és aztán itt van. Nekünk. Érthető ez?

– Érthető – mondta Pál.

– Jó – mondta Szantai –, akkor én hörpintek egy kis itókát. Vegyes gyümölcszörp, ajánlom tisztelendőségednek. Fogyasszon velem!

Pál köszönte szépen, a zörp sűrű volt, akár a májból kicsorgó vér, és sötét, Szantai szifonból szódavízet fröccsintett rá, és mielőtt átadta volna vendégének a poharat, saját kezűleg (egyik pohár a jobbában, másik a balban) összekoccintotta őket: – Egészségünkre hát akkor! Ugye finom? Direkt nekem teszik ezt el minden évben. De most a tárgyra, legyünk tömör, mint a gyönyör, ha megbocsát!

– Helyes.

– Nem veszi rossz néven?

– Nem.

– Akkor képzeljük magunkat az őserdő kellős közepébe! Ott ütött tanyát a jó kis bácsi. Rikácsolnak a madarak körben, de hát az nekünk mindegy. Vannak ilyen-olyan bódék, kisebbek és nagyobbak. A legnagyobbban minden este tánc van. Az az ember nagy súlyt fektet a táncra. Fönntart egy zenekart. De olyan zenészek, franc se tudja, honnan szedte azokat össze!, meg se kottyán nekik estétől reggelig nyomatni, viszont hogyha a megrendelés úgy szól, hozzáragasztanak még egy napot és egy éjszakát. Belecsurog a veríték a szemükbe, nem törlik le, ki nem esnének a ritmusból a világért se. A bácsi vezeti a táncot. Azt mondják, hogy frenetikus táncos. Volt, aki soha azelőtt zenére még meg nem mozdult, de amikor azt meglátta, amit ő művelt, utánament, és minden tagja külön-külön mozgásba lendült, de úgy, hogy a híres profiké se különbül. Másokat, akik azt hitték magukról, hogy értenek ehhez a dologhoz, egész egyszerűen összetört a látvány, soha, de soha a tyúkszaros életben táncolni nem voltak képesek. Akkortól többé nem! Az a szemét elvette tőlük a táncot. Sportot űz belőle, hogy elvegyen emberektől különféle dolgokat. Hol a táncot, hol a szüzességet, hol magát a lelket. Meg ahhoz még nagyon ért, hogy akik érzéketlenek, sok ilyen van ám, degenerált városiak, nem azért mondom, három nemzedékre visszamenőleg magam se vagyok más, városi, de mégiscsak tudom, mi az, egy romlatlan népi lelkecske, szóval a város telis-tele van olyanokkal, akik képtelenek érezni. Tizenhat évesen már tisztára életuntak. Ilyenből került hozzá egypár, hát megtanította őket bizonyos érzésekre. Azt mondta, lássunk egy kis fájdalmat, és üvöltöttek a fájdalomtól, lássunk félelmet, és nem kaptak levegőt, úgy szorította őket a félsz, lássunk gyönyört, és kivetköztek emberei mivoltukból, vinnyogtak, mint a macska az élvezet miatt, erre ezek a táncos, hosszú éjszakák kiváltképp alkalmasak voltak, a bácsi vezette a táncot, és voltak kísérletek bizonyos helyben termett spéci gyümölcsökkel, fáknak a kergével, mit tudomén, gyökerekkel, és úgy kell elképzelni, hogy egyik ilyen kenyőccsel ha be kenték a férfinak a farkát, éles dudorok jöttek ki belőle. Azt ha beledugta valamelyik nőbe, maga nem érti, de azért hozzá tartozik, elmondom, szóval, ha beledugta a fűrészfogas farkát a nőbe, az, kérem tisztelettel, visongott a gyönyörtől, a kör-

nyékről odasereglettek a nagy macskák, a jaguárok, mert olyan volt, mint amikor ők üzekednek egymással, olyan a hang! Zengett tőle az őserdő. Bűnös ember a bácsi, már ebből kiderül. Pedig ez volt az ártatlan része. Engem speciel megsértett, belém gyalogolt, mintha a dzsungel lenne itt, nem bérház vagy társasház, mindegy. Nem muszáj elhinnie, csak mondom, hogy egy idő után a bácsi elfajult. Saját magához képest még egy fokkal bekattant. Epp amikor a legnagyobb híre volt, amikor seregestől jöttek hozzá a mindenféle emberek, akik tanulni vágytak. Igen ám, de a legtöbb ilyen tanulni vágyót ő nem bírta, eleve, mert nem szerette, amire azok a nyomorultak törekedtek, érthető ez?

– Azt hiszem – mondta Pál –, hogy értem.

– Nem – mondta Szantai –, nem érti. Csak azt mondja, hogy érti, mert jól nevelt. Szarok a jólneveltségre. Én az őszintét szeretem. Szerintem ez, amit a bácsiról mesélek, egyáltalán nem érthető. Csak ha belekalkuláljuk, hogy akiről itt szó van, az gonosz. És degenerált. Most mondjam azt, hogy ásítani például abban a körben nem volt szabad? Se tüsszenteni? Ez semmi. Az az ember fölépítette a poklot. Úgy csinálta, hogy megvolt a fejében egyrészt, hogy mik a bűnök. Már mint *szerte* mik. Másrészt a lehetséges szenvedések, amiket a kéznél levő eszközökkel elő tud idézni. Harmadrészt ezeknek a súlyossága; úgy kell érteni, hogy a bűnök súlyossága és a szenvedések súlyossága. Negyedszer ezeket egymásnak megfeleltette. Hát mondok egyet: azon a vidéken szintén voltak kommunisták, és volt, aki pechjére a bácsinál kötött ki. De mivel volt neki nácija egykettő szintén, első dolga volt azokat egybecsukni: értelmezése szerint az ugyan *is ganz egal*. Ezeket a szerencsétleneket pedig arra kényszerítette, hogy uniformizálódjanak. Hogy legyenek teljesen egyformák, kiadta nekik, hogy egymásra kell figyelni, és kikorrigálni, ha valaki nem ugyanolyan. Elég hamar eljutottak oda, hogy csonkolások voltak, mert ugye bizonyos testrészek természetből nem egyformák: addig csonkolták egymást, míg egyformák nem lettek, hol innen nyestek le valamit, hol onnan fűrészeltek, kérem szépen, ez így volt a kommunistákkal meg a fasisztákkal. Na és egy másik példa, hogy mit csinált például a vezető hajlamúakkal. Sokan mentek hozzá, abban a hiszemben, hogy a táborában szépen kicsiszolhatják a jellemüket, hogy mintegy megedzik, mint a szent kardot, satöbbi, és akkor sikeres vezetők lesznek vállalatok élén meg politikában; kérem, aki ilyen reményekkel érkezett hozzá, abból vezető az életben soha nem lett. A következőképpen bántak el a bácsinál a vezető hajlamú emberkéikkel: föl vannak szólítva, hogy saját kezűleg vágják le a zakójuk, ingük ujját ollóval. Nők esetében értelemszerűen kosztüm-, illetve blúzujj. Vessék le a karórájukat, karperecüket, összes gyűrűiket. Ezek után a segítői, afféle szorgos segédördögök, bekenik vastagon az ujjukat, a kezüket, vállig a karjukat egy kenyőccsel, ami nemcsak zsíradék, hanem tartalmazza a kivonatát egynémely őserdei gyüminek. Bevezetik ezeket a vezető hajlamúakat, természetesen mindig egyenként, egy szobába, ahol két lemeztelenített alsótestű ember hajol rá két asztalra. Nem egészen önszántukból hajolnak: oda vannak kötözve. A vezető hajlamút, aki akkor még mindig abban a hitben van, hogy ez egy sajátos vezetői tréning, amilyen merész, olyan hatásos, fölszólítják, hogy hatoljon be jobb kezével a jobb felőli delikvens végelébe. A vártnál sokkal könnyebb az előrehaladás, mert a kenyőcs azon túl, hogy síkosít, sajátos hatóanyagainál fogva segít eler-

nyesztetni a körkörös izmokat. „Végül ez rendben van”, gondolja a vezető hajlamú, „pimf tucattréninget otthon is kijárhattam volna, ide azért jöttem, hogy eljussak a dolgok lényegéig, vagy mi...” Így eljut szépen a jobb kéz magasan a jobb felőli delikvensbe föl. Megdicsérik, mert bizony a vezetői magatartáshoz hozzátartozik, hogy gátlás nélkül behatolunk mások magánszférájába. Akkor anélkül, hogy megengednék neki, hogy ezt a kezét kihúzza, fölszólítják, hogy a baljával csinálja meg ugyanazt a másik delikvenssel. Oly módon történik ez, hogy fokozatosan közelebb és közelebb tolják hozzá a bal felőli asztalt. A végére ott guggol emberünk két asztal közé szorulva, két kinyújtott karja két embertárs testében, szorosán. Na és hogy a vezető hajlamút ne fárassza ki túlzottan ez a kényelmetlen testhelyzet, kis széket tolnak alája. Ebben a helyzetben rögzítik a csoportozatot. Egy órára. Egy napra. Míg sorban meg nem halnak: előbb azok, akiket ezen a szokatlan módon húzott karóba és erőszakolt meg az irányításra született férfi vagy nő karja, merthogy fölpuffadnak, a bélműködésük leáll, vérük megmérgeződik, de kínjaik viszonylagos gyorsasága és hevesége tán még is kívánatosabb végzet, mint azé a szerencsétlené, akinek kétfelől két tetem belébe rohad bele két egészséges, szép, iránymutatásra oly igen alkalmas végtagja, lassú és keserves pusztulásba rántva egész testét, lelkét. Érthető ez?

– Érthető – mondta Pál, és azon vette magát észre, hogy a hangja fennen szól, zeng, miként ha templomi csarnokban; Pál hangja erős, tud vele bánni, de most nem szándékozott kiáltani. Azért kellett kiáltania, mert Szantai előtte hangosan beszélt, fokozatosan emelte föl a hangját, a végére ordított, most ocsúdott erre Pál, és most értette meg, miért nem nyilvános helyre hívta az informátora: egy presszóban csakugyan föltűnő lett volna, ha illetően szónoklatot prezentál.

– Minden bugarát ennek a pokolnak én sem ismerem, de amiről tudok, azt is fölösleges volna mind elmondani, és hosszadalmas – dörögte Szantai –, csak még egyet. Nála a hittérítők számítottak a legeslegnagyobb bűnösnek. Azon egyszerű oknál fogva, hogy valakiket, akiknek megvan a saját maguk hite, mindegy, mondta a bácsi, hogy az a hit mennyire ősi vagy vadonatúj, vagy esetleg maga az ateizmus, ezt a meglevő hitet akarják a misszionáriusok elvenni másoktól. Hát rájuk azt a büntetést mérte, hogy finom eszközzel, egy kis kacorfélével benyúltak a végbelükbe, és körben elvágták a belet magát, aztán kampókat akasztottak bele, és a lyukon át kihúzták, mind a nemtudomhány métert, ami a gyomor után van. Mikor ez megvolt, a szerencsétlen hittérítőt betessékeltek egy hordóba. A hordóra rászögezték a tetejét, de még előbb a kibontott belet áthúzták a hordónyíláson és kivezték a szabadba. Ezzel nincs vége a hittérítőkre mért szenvedésnek, mert ezen a ponton kapcsolódtak be az alázatosak, akiket a bácsi ugyancsak, bár kisebb mértékben, bűnösnek tartott. Az alázatosakat arra ítélte, hogy a hordót egy meredek magaslatra fölcipeljék, ahol azután rá lettek kötözve a kilógó hosszú bélre, és a személyzet adott jelre a hordót a meredélyről legurította, és ahogy az legördült, rántotta maga után az alázatosokat, és amikor leértek, föl kellett kelniük, és cipelni megint föl a hordót, és aztán a csúcsra érve már várták őket, hogy a mélybe taszítsák újra. Érthető ez?

Pál bólintott. Nem szólt inkább, nehogy az iméntihez hasonló mértéktelen kiáltás legyen megint abból, amit mond. Ami viszont a dolog értelmét illeti: igen, ezt értette. Hinni nem egészen hitte, amit Szantai szerint a Tiszántúlról

származó gyerek szerint a magyar belügyes szerint az FBI a bácsi pokláról közzölt, de történetesen a hittérítőkre kirótt penitenciát jól meg tudta érteni. Mint afféle inverz hittérítő, hasonlóképpen bánt volna el mind a szcientológusokkal, a mormonokkal és a Krisnásokkal és a többiekkel, a felsorolhatatlanul sokféle misszió ügynökeivel, sőt egészen halványan még abba is bele tudott érezni, hogy az ősmagyarokban hasonló indulatok gerjedhettek a keresztény papokkal szemben, ám ez már épp csak átfutott rajta, a viláért ki nem mondta volna se Szantai, se mások előtt.

– Több bugyrot akkor most nem mesélek – mondta Szantai, és ismét közbeiktatott némi szünetet, és ha abba a szünetbe a vendége beleszól, hogy a kedvéért legyen szíves, és ismertessen még egy vagy két részletet a bácsi pokláról keringő beszámolóiból, akkor meglehet, hogy Szantai hagyta volna magát rávenni, és részletezett volna. Lehet, hogy kedvére lett volna, ha részletezhet valamennyit még. De mert Pál mindenben alávetette magát a Szantai szabta menetek, és figyelmesen várta, mi jön a bugyrok után, Szantai megnedvesítette némi szörppel a torkát, és folytatta.

– Szíve joga mindenkinek hinni vagy nem ezeket a dolgokat. Én azóta hiszek el bötűről bötűre mindent, amióta saját szememmel láttam, hogy azok egy edényben véres emberi belsőségeket szállítmányoztak ki a földszint háromból. Megyek egyszer lefelé, és amikor odaérek, ahol a pincelejárát van, akkor látom, hogy jön az egyik, a Dániel nevű közülük, és valamit visz. Nem könnyűt, mert hátrahajlik a dereka, görcsösen markolja a keze a vájdling alját. Kendővel van letakarva. Ezek szépen letakarták, hogy ne lehessen látni, micsoda rakomány az. Na de nem számítottak a szélre, ami jött, lekavart az udvarba, forgott, és belekapott a kendőbe, megemelte egy kicsit a sarkát. Ennek köszönhető, hogy alá láttam. Egy icike-picike pillanatra. És mit láttam? Véres emberi murnyalékot, kérem tisztelettel, azt. Nem mondanám, ha nem úgy lett volna. Amit láttam, az egyúttal a magyarázat volt, és itt térek vissza az elejéhez: hogy milyen sokan jönnek ide, és milyen kevesen maradnak. Adódik tehát a következtetés – lassan mondom, hogy jól értse –, ezek itt a földszinten nem átalják személyektől az életüket elvenni. Most hagyjuk függőben, hogy kitől jön az ilyen élet, anyukától-apukától vagy a Fennvalótól. Én csak azt mondom, még egyszer, hogy az életüket elveszik, és a maradványokat részenként eliminálják. Érti?

– Értem – mondta Pál. – Csak azt nem egészen, hogy az edényben látott, elhiszem!, véres részeket miért mondja kétség nélkül emberinek? Hiszen lehet valami állat! Mit tudom én... Csirkeaprólék, például.

– A fölvetés egyfelől teljesen jogos. Másfelől nem egészen értem mégsem! Mert ha valakinek, tisztelendőségednek tudni kell a lélekről. Én, kérem szépen, pontosan azt, egy lélek jelenlétét érzékeltem, ott kísérte a lavórt fölülről, úgy, mint a helikopter az út fölött a fokozottan védett személyek gépkocsiját. Így már világos?

– Így igen.

– Még majd mesélek – mondta Szantai.

– Jó – bólogatott Pál. – Megértette, hogy Szantai eltervezte, ennél többet aznap semmiképp nem mond el. Beosztással él. Maradjon máskorra.

Pál úgy gondolta, ebben a helyzetben az a dolga, hogy szállására siessen,

és lejegyezze a hallottakat. A lehető leghívebben, és minden egyéni meglátást mellőzve.

– Nem kísérem le, jó? Semmi szükség rá, hogy lássanak együtt. Se tisztelődéségednek, se nekem.

– Értem – mondta Pál. Fölkészítette magát vendéglátójának búcsúpillantására, mely bizonyára legalább olyan kiadós lesz, mint a fogadó; fölkészítette magát, de úgy, hogy a maga részéről mély, komoly hálát fog mutatni, köszönetet, ami szembogarán keresztül az összes igaz keresztény egyház köszönetét fogja Szantaira fókuszálni.

Mikor sikeresen túl volt a búcsúszevezésen, és lefelé baktatott a lépcsőn, úgy érezte, bűzlik. Izzadságtól és vértől. Le kell zuhanyozni mielőbb, határozta el magát.

És nem választhatta a rövidebb utat, a szokásosat, pedig a lépcső aljához igen közel volt már a kapu, Pál távoztában is a kerteken át akart menni, hogy a másik utcára jusson. Megvolt a lehetőség, hogy végül épp a lakásuk előtt még találkozik valakivel a családból. Ha ez megtörténik, hazudni fog, erre fölkészítette magát.

Kiérve az udvarra, körbetekintett. Lenn semmi mozgás, a bácsiék felől sem. Akkor fölnézett, a két ház körbefutó folyosóira. Szantait nem látta, de anélkül se lehetett kétséges: távcsővel figyel.

Pál a Lucsánszky utcai kapun szándékozott kimenni, már csak a rend kedvéért: este, ha eljön a családhoz, a szokásos bejáratot használja majd.

Nagytestű állat mozdult meg odafönn, Pál először azt hitte, juhot tart valaki a gangon, ám ha tart, mivel etetheti?, a kérdés nem maradt sokáig kérdés, mert az állat rámondult. De már ez a hang félreérthetetlenül kutyától származott, bejárta és megzengette az ovális udvart. A rács köze szűk volt, vagy a kutyafej igen-igen széles, úgyhogy csak a bogárfekete orr mutatkozott és a porcelánfehér szemfogak, aztán egyszer csak ott volt még egy hasonló fej, és megkettőződött a morgás.

– Jól van – mondta félhangosan Pál. Elvonta tekintetét a kutyákról, hallott róla, hogy a szemükbe néző ember borzolja az ilyen állatok érzékeny lelkét. Bőszíteni nem fogja őket, de félelmet sem szabad mutatnia, gondolta, és a tempót tartva haladt át az udvaron. Bár, ha sarkon fordul, és mégis a másik kaput választja, az közelebb esik... – Nem!

– „Minden tiéretetek vagyok” – idézte a Biblia szavait, értve ez alatt, hogy a kutyák nem ellene, hanem érte, az emberi teremtményért vannak, semmiképp nem lesznek ártalmára.

Ennek ellenére fönről dobogás hallatszott, visszhangot verve a falak között. A hudingulfok végigrohantak a folyosón, a lépcső felé. Ember nem mutatkozott sehol. Pál csak ment tovább. A félelem arra való, hogy legyűrjük, éppúgy ki kell állani, mint a fagy hidegét vagy az árvizet vagy bármi más megpróbáltatást, de látta, hogy a kutyák annyira testesek, hogy egymás mellett futva teljesen kitéltik a folyosót, bozontjuk oldalt a falat súrolja, a rácsot, már ráfordultak a lépcsőre, és mintha csak erre vártak volna, elugatják magukat. A lépcsőház öble kongva löki vissza a fenyegetést. Pál csak megy előre, épp szembe fog találkozni velük, ahogy lezúdulnak a lépcsőfokokon, viszont ha kellő nyugalmat mutat, nem fogják bántani. Alighanem egyedül vannak. Unatkoznak. A kutya társas lény, ki

vannak ezek a derék állatok éhezve az emberi társaságra, talán csak az kell, hogy beszéljen hozzájuk kedves hangon, és gyöngéden megvakarja a fülük tövét, akkor biztos, hogy szeretni fogják.

Ám mielőtt a kapuboltba lépett, és utoljára még fölnézett a folyosókra, és ott nem látta már a kutyákat, és ember se mutatkozott, fölismerte a helyszínt, a nagy ovális építményt, a kolosszeumot, és a dübörgésben, csaholásban ráismert a fenevadakra, akkortól kezdve nem lehetett kétsége, hogy ő maga kicsoda.

A keresztény. Az áldozat.

De miért egyedül kell ezt kiállnia? Miért nem erősítheti meg szívét a tudat, hogy társak veszik körül, akik megosztják a sorsát? Ha ellenben ez valamiért így lett rá kiróva, akkor így fogja végigcsinálni, döntötte el Pál. Fölnézett, utoljára még, a kolosszeum nyílásában a keretezett fényességre. Jelként a képbe úszott egy madár. Fehér volt, Pál szerette volna hinni, hogy galambot lát, de sirály volt. A csőr akár a vérbe mártott dárdahegy.

Épp a kapubolt elé ért, amikor a hudingulfok a szembeforduló lépcső alján zúdultak le. Nem lépett tovább.

A szentekre gondolt, mert a névtelenül szétmarcangolt keresztények seregéből kiemelkedtek egyes alakok, akiket fölsőbb rendelés folytán a fenevadak vonakodtak fölfalni, San Gennaro például. Bár úgy lenne, gondolta Pál, hogy neki szintén az volna szánva. Aztán roppant gyorsan megbánta ezt a gondolatot, és egyenesen a szenthez fordult, hozzá fohászzkodott: tegye, hogy történjék minden úgy, ahogyan az egyháznak legjobb. „Ha szükséges, marcangoltassak ízekre”, küldte San Gennaro közvetítésével az égbe gondolatát. De addigra megtapasztalta a kutyatest ütését. Olyan erőset taszított rajta az ugró hudingulf, hogy Pál hátratántorodott. Már estében elkábult, és mire ocsúdni kezdett, belemartak.

Nem védekezett.

Átharapták a cipőjét. A fogak alul-fölül átdöfték a lábfejét. Tenyere eltűnt a fogak között. Melegséget érzett. Várta, mikor szagatják föl a hasfalát, hogy eljussanak a dobogó középpontig, hogy kitepjék és elragadják. Vajon látja-e majd, amikor rejtekéből a fényre jut szíve?

Éneket hallott, szokatlan, ismeretlen dallamot, bár valahonnan ismerős hangokon.

Mosolygott, és arra gondolt, megvan a bizonyosság. Ami idáig kétséges volt, most tudásra fordul: ezen a módon fejezi be földi életét. Nem fájdalomtól mentes, de aránylag gyors változat, és Dánielre gondolt, hogy mit fog szólni, ha megtudja, mi történt vele, a furcsa vendéggel.

Eszterre gondolt, a szemérmes arcú lányra, és Ritára, és nem csodálkozott, amikor meglátta őket, arca fölött az arcukat, most képzelődik, állapította meg, a kihunyóban lévő tudat fölidézi a földi arcokat. És ez a búcsú.

Vége még nem volt, azt kellett látnia, hogy a kutyák elfordulnak kiszolgáltatott, legyúrt tetemétől, és a lányokra támadnak, de nem érik el őket, ez elég természetes volt, Rita látomáshoz illően suhant félre a rárontó hudingulf elől, Eszter hasonlóképpen, és lesújtott.

Reccsenés hallatszott, ütések.

Pál lezárta szemét, mert a látását kísértő képben volt valami tilalmas: lánytestek mezítelensége.

Mindenfelől melegség öntötte el, beterítette a puhaság, az örvénylés, a megmegújuló lökések.

El lehetett ebben merülni. Lehetett hinni, hogy vége van, hogy a dolgát le tudta, és hátra nincsen más, csak a végső ítélet.

Egy kéz simított át a homlokán. Arra nyitotta föl a szemét. A kolosszeumban volt még mindig, annak az alján feküdt. Rita hajolt rá. A haja piros. Mikor festette be? Nem illik hozzád ez a szín, akarta volna mondani. De piros volt a szája, foltokban az arca is, és amikor odanyúlt, megérintette Pál, ujjá nyomán elmázolódott a kenet. Az arc valóságos volt, a pirosság csúszós, tudta már, hogy nem lehet más, mint kutyavér. Megsajdultak a sebei, még alig, épp csak híradásként, a talpától a tenyeréig az összes, abból érzékelni lehetett, hogy a fájdalomnak jelentős tartalékai vannak benne, a közeljövőben módja lesz megtapasztalni. És tudni lehetett, hogy nem halt meg, és hogy nincs ítélet.

Kavafisz-átiratok

In memoriam

*Nem halnak meg az istenek. Csak a hit
hal ki a földi halandók hálátlan tömegéből.
Az istenek mind halhatatlanok. Tekintetünk
elől ezüstös felhőleplek rejtik őket.
Imádnak téged, ó, te szent Thesszália,
megemlékeznek rólad lelkeikben.
Az istenekben is, miképp mibennünk, emlékek nyílnak,
szétvirágnak első szerelmek rezzenései.
S ha virradat csókolja föl Thesszáliát,
nagy életük borzongva hatja át
a tág eget, s némelykor egy áttetsző légalak
szállong, lebeg thesszál halmok felett.*

(1896. október 13.)

Tacitus császár halála

*Tacitus császár beteg.
Mélységes aggkora nem bírta már tovább
a hadviselés fáradalmait.
Fekszik a rég megutált csatatéren,
a szárnalmas Tüanában – annyira távol –,
gondolatban épp a kedves Campaniába röppen,
ahol odahagyta a kertét, a villát és a szokásos
reggeli sétát – fél esztendeje elmúlt életvitelét.
És megátkozza a Szenátust, haldokolván,
a Szenátust, a viszályt szító Szenátust.*

(1897. január 5.)

Menekültek

Alexandria mindig Alexandria marad. Elegendő,
ha végigsétálsz a Hippodromig hömpölygő főutcán – mindenütt
bámulatba ejtő palotákat és emlékműveket láthatni.
Bármennyire is lepusztult, megrongálódott a háborúk idején,
bármennyire is beszűkült, megkisebbedett – örökön ugyanaz
a bővöletes város. Aztán meg a kirándulásokkal, könyvekkel,
különféle stúdiomokba merülten észrevétlenül pereg az idő.
Esténként a tengerparton, a szirteknél szoktunk összegyűlni,
mi, mind az ötön (valahányan álneveket viselünk,
természetesen), továbbá persze néhány jó görög –
azon kevesek közül, akik még itt, a városban maradtak.
Hol (innen nézvést egyre inkább érthetetlennek tűnő)
egyházi dolgokon vitatkozunk, hol meg a szépirodalmon.
Tegnapelőtt, példának okáért, Nonnosz verseit olvastunk.
Micsoda képek! Micsoda ritmus! Micsoda nyelv, s mily összhang!
Föllekesülten, mindnyájan csak a nagy Panopolitést csodáljuk.
Így telnek napjaink – és az itteni tartózkodás
egyáltalán nem kellemetlen, hiszen magától értetődik:
állandósulni nem fog semmiképp sem.
Kedvező híreket kaptunk a minap is:
teszem azt, hogy most épp Szmírnában történik valami,
teszem azt, hogy épeiroszi barátaink föllázadnak
majd áprilisban, és terveinket végre siker koronázza,
és könnyedén eltávolítjuk a trónról Baszileiosz császárt,
és akkor, csak akkor jön el a mi időnk is.

(1914. október)

Ebben a kis kikötőben

Ifjan, huszonnyolc évesen, Ténosz felől jövő hajón
érkezett Emész ebbe az átrakodó kis kikötőbe,
Szíriába, hogy itt illatszerekészítést tanuljon.
De az úton már beteg lett, s alighogy
partra szállt, meg is halt. Nyomorúságos
temetése volt itt. Kevéssel halála előtt, kihunyó
hangon elszuttogta: „ház” és „nagyon öreg szülők”.
De hogy kik is lehetnek ők – senki se tudta,
sem azt, hogy merre lehet hona szerte e színhellén világban.
És jobb is így. Mert legalább, amíg itt
holtan fekszik ebben az átrakodó kis kikötőben,
szülei folyton életben hiszik még.

(1918)

Első pesti vérkabaré

(Fölkonferálás)*

*Kinek élte csupán reklámszlogen,
betördeli azt mindenféle könyvbe,
s az lesz áruja: a nyál és a genny
— — — a testüinktől csak néha futja könnyre.
Nem érdekli a múlt, alighanem,
...ám megjelenik, száz, hogy összetörje,
s ezer kísértet; s ellepik a múltét:
lehet virágtalan egy százszinű rét...!*

*Kísértetek vannak s vérengzenek;
betűinkből tejet szívnak, tenyésznek,
tőlük lesznek torzak a részletek,
mert bennük látják arcukat egésznek.
Komor vershez derűs lábjegyzetet
alkudnak ki, és rá is áll a részeg,
aki bennünk lakik, s egy kis likőrért,
elszorít a testünkben egy verőért.*

*Ím, a bőrös székek már összetolva.
Ím, a színpad deszkája fényesebb
— egész délben az én anyám surolta.
Nem érhetik tojások, krémesek
— gondoljunk csak a szélsőbal latorra,
aki fájót vizelt és véreset,
s bár láttatják azt is, végsőt hogyan rüg,
mi még, hogy szidhassuk, nevét se tudjuk.*

*Ím, a bőrös székeket összetoltam,
és főszereplőkből sincsen hiány.
Sorakoztak a nagy napon halottan;
konkurensnek, látták anyaghibám,
viszont csak én leszek, ki fénybe toltan
el is vérzem ezen szerep mián,
s mi nem csöppen papírra, már nem érdem:
ki vájtfillű, kacag a puszta véren.*

* Az itt közölt szöveg nem azonos a 2000 márciusi számában megjelent *Felkonferálással*. (SZ. B.)

*Kutyák képében a kísértetek
a színpadról rögvést kezekre nyalnak.
Az esten keresnek lakóhelyet,
a belőlük kibújó fenevadnak.
Ma este eldől mindenek felett,
lényéből melyikük kire s mit aggat,
s majd a taxiban, már hazamenet
ül ki az arcokra a döbbenet.*

*De addig is sodrott kéjjel fogadjuk
a nyálszínű, kényszerű bókokat;
ha rangban bár percig vannak alattunk,
mindegy, a sors agárt vagy korcsot ad.
Mi mondjuk meg, a színpadon vonat fut
vagy hogy nem fut, sehogyse fut vonat;
véres legyen, s vonatrablás, ha kell,
--- s ha akarjuk, minket játszanak el.*

*Ha lecsengnek a vad melódiák,
s megunjuk a pornót, jobban a bornál,
hát játszassunk velük iróniát.
Hogy mi legyünk a tárgy? Ugyan, nehogy már ---
Marad: amelyik magából kilát,
s a többieknek csak sajnálatom jár ---*

.....
.....

*Vastagszik az ifjak néma karéja,
rögvést földerül egy bús szelleten,
gyűljön mind, ki él, a vérkabaréba:
liszt és kovász kenyér-e vértelen?
Legyen cirkusz, kabaré vagy aréna,
legyen az élet bár: a székhelyen,
mielőtt lenéznek a szakadékba,
fehér zászlóként öklöm lengetem ---*

(Zoltán királyfi, merre mégy?)

--- Somlyó Zoltán vendégművész
a színpad mögül figyel ---

*Ében a kabátod, vörös a sálad,
s mintha szíved is festened,
parfóm csíkosat emerre húzod,
de Zoltán királyfi, merre mégy?*

A Körös piaci hídfője táján
tegnap tégedet láttalak,
kabátod, sálad barna színű volt,
s a mederben meg-megállt a lakk.

Városod éke, az alkonyi villany
akkor egy percre kihagyott...
Rossz percet fogtál ki, s elindultál
nem villamoson, csak gyalog.

Ki szépítse a mái időket,
ki lakkozná le Váradot,
ezen töprengtél a hídra lépve,
s messze köpted imádatod.

Azóta hol vagy, melyik ivóban
ürrülnek meg a törzshelyek,
neved hallatán; s kinek a pénzén
üljek véredből ünnepet?

Nálad a múlt van, nálam a párja:
ámde ki kötné át kezünk?
A pap borából jövőnket innánk?
— — — Hisz belül miatta véreziünk.

Ebcsahos utak macskakövére
éjet hiába képzelek;
ez csak sötétség: hangszertelen szók
védelmére kelt fénykeret.

Nem szentjánosok sebzik az alkonyt,
csupán csikkek és bogarak,
Zoltán királyfi, sehogy se jó ez,
közelebb kerül a poharad...!

Álom vár túlján a pohárfenéknek,
rubintporrá lesz a korom,
a piacon túl pesti a hídfő,
s a híd visz át a lakkfolyón.

CNN Stalingrad

Egy fejezet a Paulus című verses regényből

„Andovvi poi lo Vas d'elezione
per recarne conforto a quella fede
ch'è principio a la via di salvazione.”

Dante

„halálos hermelinnel”
Szép Ernő

„s ha nem védtem sáncod mennydörögve,
gránátalmát hagytam rád örökbe:
e szerelmes verset, Sztálingrád.”

Pablo Neruda

„die aschenplätze der geschichte
CNN Verdun.”

Thomas Kling

1

*Imé: a karácsonyi katlan
A Volga s Kotlubány között.
Kiterjedése szakadatlan
Csökken, hónapja üldözött
Lett inkvizítor üldözöböl,
És Katyusák falanxa bömböl.
Világnézeti háború
Fordulata: titán-jogú
Hadrend közelít nullaszintet.
Leharcolt, átfagyott csapat,
Taplószáraz emberanyag:
Háromszázezer bekerített.
Ez a 6. hadsereg,
S kapcsolt részei, csüggeteg.*

2

*Vándor! DIS testvérvárosába
Vezérel Vergiliusod,
Téli infernó látomása
És sarkvidéki mínuszok;
A poklot látod tenszemekkel,
Vörösre festi lángecsettel
Gyűlölködés öröktüze.
Honvédők acélgyűrűje
Keríti Sztálingrád vidékét;
A Vérfürdő, a Tűzeső –
S egy behorpadt bunkertető:
A centrumban Dis tartja székét,
Mahorkát szippant, úgy teleg,
És hordószám snapszot vedel.*

3

Lásd, Akherónunk a Dnyeper volt,
Styxünk pedig a renyhe Don,
Pásztáztunk folyóközi szektort,
S a Volga lett a Phlegeton:
Elborzaszt vörös habja-fodra.
Tudásom felőle se csorba:
Felebarátra mért csapás
Díja ezeregyéjszakás
Fürdő a forró vérfolyamban,
S ki védett kisvadakra lőtt,
Mégfő a rakpartok előtt,
Többé agresszióra hajlam
Nem éled benne, a lator
Phlegeton-mederben lakol.

4

A horhost őrző kentaurhad
Mérgecs nyílvevesszőkkel fogad,
T-34-esek gyalulnak
Sík asztallappá halmokat,
Komoly harcckészséget tapasztalsz.
Amott egy barázdált parasztarc:
A haragvó, komor Pholosz
Képében Csujkov ostoroz
Egy gimnasztyorkás híradóslányt;
Vörös, mint a parancsolat,
Megvillant pár aranyfogat
– „Az idő vér, vagy mi a kórság!” –,
Nagy, októberi hóguta
Eszményi-szép produktuma.

5

A Náberezsnajára vislek:
Vélnéd, kialszik mind a láng
Gomolygó gőzétől a víznek...
Ám az itteni tűz falánk,
Paulus sztyeppei Phlegetonját
Olajtócsák lepik. Potomság!

De csitt. Ő jön. Fogjuk nevén:
Ha ő a Választott Edény
Az üdv útjának harmatával –
Fülét kartácstűz törte le,
S hitet csupán Schmidt tölt bele,
E zseb-Mefisztó, ki nem áttal
– Törzsfő létére – fővezért
Csalni kátyúba. Ehhez ért.

6

Schmidt – szűkszávú apologéta –
Helyben maradást követel,
S a klasszikus iskolapélda
Híre sem tántorítja el,
Pedig a Cannae-paradigma
Kitörés kötelmét tanítja.
Síkhöz rendelt folyóvizek!
Aufidus partján vővja meg
Harcát Aemilius PAULLUS,
Ki lováról rögvést leszáll,
Mert szorongatja Hannibál,
S azt parancsolja büszke úzus,
Hogy gyalogosként essen el.
Neve, számunkra: égi jel.

7

– Más helyzet, ha otthoni rögre
Tapad az óhazai szem.
Perdüljünk táncra gúzsba kötve
Gyarmatnak is rút sztyeppeken?! –
„Mesés cselekvési szabadság
Yorck von Wartenburgé: csapatját
Napóleontól könnyedén
Függetleníti. Ő meg én?
Forró drót fűz a föntiekhez,
Nem úgy, mint őt, hisz idegent
Szolgált csatlósként. Mit jelent,
Ha én sem vagyok engedelmes?”
– Rosszhiszemet és párttitést;
Politikát és zendülést. –

8

– *Vagyis: körkörös védelemmel
Számolsz, hisz minden földi jó
Kamrádban lappang: több rekesszel
Rajna nektárja s Veuve Cliquot;
Illessen borközi legyintés,
Nagy, taktikai bekerítés
Földsánca: Manstein elsimít,
S a hómező az elvi sík.
Piásan túrsz göringi hübriszt,
Tonmás ellátmány, szép is így,
Igenis épül léghíd. –
Most replikázz, égő szemű tiszt!
„A földi számítás előtt
Nem állsz meg, Sztálingrád-erőd!”*

9

*Tűzhenger lapogatta formák,
Kartácstűz tépte idomok!
A „Kofa” körvasúti őrház,
„Teniszütő”: vágányhurok.
Minap még amorf szív-alakzat
Volt a katlan maga, maholnap
Bumeráng lesz belőle – egy
Roppant vasmarkot rettegek.
A Mamajev-kurgán a „Nagy Csöcs”,
Kebel, mely téli köntösét
Nem ölti fel: hány lövedék
Kevert havat az anyaföldhöz?
Ez meg az „Ólomkatona”,
Kémény csipkézett fallosza.*

10

*Első fokú fagyás / Kenőcsöt
Szanitéc / Holnap bevethető /
Lépést ne tarts / Cél Peszkovatka /
Tetű ellen cuprex / Rüh ellen
Mitígal / Pólyát / Csalóka játék
Tífusszal & paratífusszal /*

*Erdei pusztai mi több
A sivotaqi temetőik!
Atyám ön abszolút rekorder /
Nyaldosd nyílt seb szegélyeit /
Rivanol-drént bele / Ez itt
A schicksalstadi kötözőhely /
Nincs zománc tábla nincs morál
És nincs épített ispotály /*

11

*Phlegeton-parti működéshez
Téli ruházat kelletik.
– Jelentem, dolgom volt a géhán,
És könnyet csalt szemembe a
Röhögőgörcs, látván a termést:
Mellényke, perzsakepp, asszonyi muffok,
Matatni köztük lélekmelegítő
Foglalatoság, esküszöm. –
Színpadom főtitisztje lehetnél,
Majdnem generalisszimusz,
Egy éjszín, bélelt bőrbekecs
Oltalmát bírva, fényes bilgerikkel...
Vattázott álcázóruhát
Én gombolok rád, Kamerad.*

12

*Akárhányszor delíriumban
Berepülök a gyűrűbe
Felhőpamacsok soka jelzi
Nem alszik a légvédelem
Alattunk látható Pitomnyik
Dis város rozsdatemetője
Focke Wulf Condor-, Fieseler
Storch-bordák Pár szovjet vadász
S a raktérben: lánányi óvszer
Két tonna majoránna!!! Társam
Vergilius pilóta-mezben
Nem épp matyóhímzés a főszer
Röplapot hoztunk liszt helyett
Hús helyett érdemérmeket*

13

Leltárba vesznek A földi személyzet
Mirelittel dús málhámat lesi
Laikus újonc Mily bugyorba tévedt
Még nincsenek ezerszám tetvei
Imé mélyföldre szálltam hát avégett
Hogy válsággócban jégkenyéren éljek
S e bunkerváros labirintusát
Belakva féljem flak-tűz ritmusát
Térparancsnokság Állományba vétel
Üzág Géhá és Lószerkiadás
Feldpost Fertőtlenítő állomás
Kábel kúszik Boldog nyugatra tér el
Ariadné tábori fonalát
Usankás utász metszi gyorsan át

14

E mecklenburgi barmok sárba vetve
Hányjanak almot magukból maguknak
Ajuk fagytól hasadt föl Kék kezekre
Pokróccsík rothadt Szűzhőtől vakulnak
Hogy örökíti meg magát az ember
Amíg rá nem borúl a síri szender
S ha röghöz nem köti Dis tartomány
Leend belőle még visszrakomány
Hullámot vet a boly ha Heinkel indul
Hordágyon négykézláb hasmánt akár
Gépmadarat rohamoz emberár
Mígnem útjába Feldgendarme áll
„Okmányok nélkül egy lépést se tiszta úr”
Ókelmét láncos kutyának gyalázom
Nyakában pajzs függ: bádogtábla láncon

15

Kirepülés csak nyílt parancsral
Circumdederunt sejtethed
Evakuálja kardos angyal
Először a nővéreket
Jobbik hited lovagi krédó

Látótávolság bárha zéró
S ha elhagyják Pitomnyikot
A káosz ténye sem titok
Nos, öncsonkítók armadája?
Átlótt balkéz? Rendben. Tünés.
Tökéletes sebesülés
Kendőzgetése, gyatra álca:
Nemcsak fáj, meg is nyomorít,
S csak újabb golyó boldogít.

16

Schmidtnél kijártam engedélyét:
Lipcsei frontfestőm pakol
E perzselt képözönt ma végképp
Elhagyja Gépéhez lohol
Purgált lelkeknek menedéke
Ju 52-es bárka méhe
És a légcsavar felpörög
Nehézkes tiszteletkörök –
Vállon bök szomszédom a felcser
Most kapcsolta le őket a
Falu fölött a két Rata
A robbanás tűzgömbje elnyel
Piktorom Kalmük vérmező
Tárlatán nem vagy tényező

17

A Wassersuppe és a lóhús,
Kalóriáért sort lövök.
Halld, eleven a dialógus
Két kormos szomszédvár között.
A hurráoptimista reggel
Nótája, a Minden december
Új májust ígér, nem segít,
Slágergyanus a Wolgalied,
Hisz a Zemljanka válaszol rá
– Kissé borúlátó irány,
Joggal rühelli komiszár,
De ettől lesz tüzes a szoldát –;
Ha befagyott a Cárica,
Négy lépés a halál? Piha!

18

BAL SÁV: Pavlov bevehetetlen
Bérháza, s csatolt részek is;
58 nap körvédelemben.
Maruszja, a rőt Nemeszisz,
A cérnavékonyaságu zóna
Hősnője, étkünk porciózza:
„Töltényéhség? Vastartalék
A nulla készlet, kis kadét!”

.....
.....

19

Lelkek tábori patikája!
Erős gyógyszer a győzelem.
Hogy ízlik vesztés vakcinája,
Kalóriadús főzetem?
Míg huszonkét elit hadosztály
Sztálingrád alatt odakozmál,
Sündisznóállásban kuporog,
A glaszékesztyűs Csujkovot
Fogadja a nyugati oldal.
Vodka? Vezérünk persze nyel.
Bezzeg ha szívunk, elszelel,
S ha kocka fordul, szláv szigorral
Bombázza rommá szép eszét,
S a Volga jegén lékbe lép.

20

Eltárs, nincs ennél prózaibb vég:
Piásan, fogadás után
Felejtteni vörös pedigkrét...
A Frunze Akadémián
Nevelték ezt a sültbolondot,
Aki az áttörési pontot
Elreteszolni képtelen,
S lépre megy apró lékeken?!
Látom, bakái kihalásszák
– Élvezi a slamasztikát,
Rötyög, miként haramiák –
A közelharc ágrómmüj ászát;

Díszzubonya kettéhasad.
„Vaszilij, tényleg béna vagy!”

21

*Megolvastam Nem több Tizennégy
Borsószem Amúgy tiszta víz
Hát lovunk sincs már kérдем tisztelettel
Ez Dingelstedt Civilben rajztanár
Begerjed mintha most támadna éhe
A vonalak között lelőtt gebére
A dög Mellette két utász akik
Fölhajtották Ki lesz a harmadik?
Így törnek ketté a bádogbiléták
Például Urbas Egykor vasutas
Priccsről leugrani a kályhát
Ráborítani Riess fejére
Fahamustul Alaktalanra gyűrni
A bádogot pillanat műve csak
Néhai forgalmista Most szörny
A centrifugális erő amely
Hússá izommá válik Súlyt emel*

22

*Hajszollak, katasztrófa-lözung,
Minden megoldás érdekel.
Színtiszta sztyeppen levegőzünk:
Manstein adventkor hadra kel,
Parádés, fölmentő sereggel
Északra tör: eszmél a Kessel.
Szeszkazán Csujkov! kizavar
Csehódból Téli Zivatar,
Tápáskodj föl, miénk az asszó,
Mert belülről feszíti szét
A gyűrűt a második ék,
Paulusé, hogyha zeng a jelszó:
Villámcsapás. Szenteste már
Hátország Jézuskája vár.*

23

*Jön Manstein! Álom. Persze, kérdés:
Örök egérutat kapunk,*

Vagy tranzit lesz az áhitott rés,
Melyen ki és bejárhatunk?
Ha állományát tönkrelőtték,
Marad-e Volgánál helyőrség?
Nehéz Tigrisek, túli had...
Már halljuk is ágyúikat:
Ötven kilométerre vannak...
Negyven... A benzintartalék,
A benti, húszra sem elég...
Később a hír, hogy elakadtak.
Föltartóztatván, fényhozó,
Visszafordulsz, germán Godot.

24

Szolgád, legfőbb hadúri Presztízs,
Dögvésszel vívja versenyét;
Direktívák nyomán a pestis
Ütötte föl Gorgó-fejét.
Maradni, nem gondolva gonddal,
Lovagkeresztet Tölgyfalombbal
Tetézni – vörös véderőt
Lekötve, bástya az Erőd,
És „szegletkő-pozíciója”
Pikáns jel fronttérképeken?
Mélységben tagolt védelem?
Vicc. – „Tisztizsolga vitriolba
Mártja plajbászát?! Függelem-
Sértés, sehogyse tűrhetem.”

25

(B-verzióm lesz versbe véve,
Jóllehet tudománytalan:
Mielőtt Manstein délre térne,
Paulus cselekszik lázasan;
Ő érvel Homburg hercegével,
Kit – parancs híján – dac vezérel,
Győz, majd vérét ontják ezért.
Egy másik Friedrich így beszélt:
„Nos, halhatatlanság, egészen
Enyém vagy, földi folyosón
Mentem ki halálkatlanom
Népét – öntörvény mégis érdem,

S ki Kesselben zabált lovat,
Vezérre többé nem fogad.”

26

Álcázott kitörés? Botorság?
Elérni Mansteint, azután
A páncélozott folyosón át
– A hadtáp szűz útvonalán –
Apránként kivontatni részed?
„In absentia elítélnek.
Még ilyen fatális hibát!...”
No és a helyi maximák?
Origóból – körütekintés?
Mentszóradban húsvétra vársz,
De levegőtlen présben állsz,
Itt nem telesz ki, zeng az intés,
Valahányszor eszedbe jut
Phlegeton-parti szemleút.)

27

„A lojalitás buktatói...
Pártnapra hangolt dísztribün
Előtt álllok, hitem valódi,
S ahhoz, hogy megtessék a bűn,
Mákony kéne. Vagy bűn a Törvény,
Mely harcba hív – akárki földjén?
Korántsem! Hitem jóhiszem,
Bár Törvény által ismerem
A bűnt, ott áll, hogy Ne kívánjad,
S épp a parancs nemz vágyakat,
S a rend körgátja átszakad...”
Bal arca ráng, tartása bágyadt.
„Mit megvetek, azt művelem,
S kit mocskolok, szeplőtelen.”

28

Polcok a húsfeldolgozóban
Pokróc ha legénységi állomány
Sátorlap ha századparancsnok
Koporsó ettől fölfelé

A Blitzkrieg irányelve volt ez
Míg nem kisiült hogy tarthatatlan
Azóta sortűz sem ropog
Sátorlap akkor kell csupán
Ha mondhatatlan darabokban
Szednek össze egy-egy bakát
Akkor is csak a gödörig
Ott úgy-ahogy letisztogatják
Derékaljként szolgál tovább
.....

29

Hanem a katlan bélelt belsejében
Pezsgésbe csap át az apátia
Kártyacsaták vagy kocka pördül éppen
Ki páncélfrászt nyög csak az pária
A számvevőtség füstgomolyba fullad
Már nem alusznak vagy csakis alusznak
Emez a katlan diffúz feneke
Amaz pedig konfúzus pereme
„Ha szláv s germán egyszerre lép a színre
Az alulmaradó komor csatár
Jutalma mindig a bürokpohár”
– Igazságul beszámítom neked
Jövendő, Léthés Königsbergedet –
Körömszakadta Mostantól ki tiszte
Akcenttel törni az úrnép szavát
Félresöpörni katlanok havát

30

Mi történt tegnap Dar-gorában?
Föllógatták Filippovot.
Tehetség volt spionkodásban,
Rótta az ingajáratot
Komszomolec felderítőként
A traktorgyári senkiföldjén
És közműalagutakon
Tucatszor átkelt, semmi nyom!
16 év. Most rajtavesztett.
Visszakézből vágta pofon
Órét; átjárta sok szurony,
De Szása átka messze zengett:

„A Gárda késeit feni.
Ezért még meglakolsz, gätzi!”

31

Túlról hangszórós propaganda
Szennyez be némely frontszakaszt,
Tangóval kísért, ócska blabla:
„Ahol vagy, Bruder, ott maradsz!”
– Ott én, ha bátyánk, Walter Ulbricht
Tekerges hátországi kurlblit... –
Gramofon-betyárt búsba üz
Kijózanító aknatúz,
Bepancsol cukros műsorába.
Kenyérből szűkös fejadag
A 200 gramm, de bent marad,
S neszül Szászország rímkovácsa,
Bár sármos volt akcentusa...
Következzék passend tusa.

37

„...Fölvirradtál, jeles Stefan-tag!
Megünnepeltek emberül.
(Item, lovasgazdák bejárták
A gyepüt falvaik körül,
A Diakónusnak adózóán
Régibb telek napfordulóján...)
Meghívlak, Jó Halál! Mesés
E másik határkerülés
A karácsonyi siralomház
Padlásain, erkélyein,
Miket halálos hermelin
Prémez be. Virgonc híradóstáb
Vesz filmre – rég nem az UFA –,
Derékba tört koszorufa.”

38

Palléroz pokolbéli kurzus:
Az Uránusz-terv ketrecet
Ácsolt köréd, a Kis Szaturnusz

Szitává lőtte reptered;
S eljő a szaturnuszi Kálcó,
Január gyűrüje, s a jajszó
A mennydörgő zárótűzek
Nyomán – ahány élő üteg,
Annyi „arcvonalrövidítés”,
„Elszakadó hadművelet”:
Bélforgató fedőnevek!
Csődöt példáz minden kicsiny rés
A Kálcón, mely megfojt, beer,
S nem zalatoje: színacél.

39

Vérző ionokra szeletelni
Országnyi katlant: lehet-é?
Tereli sorsod vezériünk – a fenti –
Az elviselhetetlenség felé;
Elédbe állt, és ilyen szóval edzett:
– Bátorsággal tenmagadat övezzed! –
76 nap Dis, Phlegeton, a part,
És nincs tükkör, hogy gyászban letakard.
(Vergiliusi sávhatárt keresnek:
A legszűkebb gyűrűnek alja az,
Központi idegrendszer, s bél-szakasz.)
Van hadseregnél is magasabb egység.
A héj megpattan, színeváltozás:
Hiába hímes, ha záp a tojás.

40

Ellenségeid sokasodtak –
Nyelvet hozattál, tudhatod,
Komisszár-korbács, talmi szózat
Serkenti őket, nagy dolog;
Tekintélyelo versus humánnum:
Csúfabbik győz. Hess, ultimátum!
Kicsinyhitű gyöngélkedők,
Utolsó töltény csőre tölt!
Ki Treitschikét s Carlyle-t bemagolta

– „Környezet & Neveltetés
Terméke” ohne vakmerés –,
Számadód léssen, HEKATOMBA!
S egyengetik a kegyhelyet
Csujkovi 62-esek.

41

Ez vár: kilencedik kilenced,
Sohasem birtokolt terep,
Őszi startkörre visszavetlek,
Sivárabb új patthelyzeted:
Más utcaharc, más munkatérkép,
A földszinten vörös tüzéség,
S Landsereké az emelet,
Szintenként tagolt rétesek...
A Großer Ringből a parányit:
Kiküldeted jegygyűrűdet,
Futárgép előtt csődület,
Csodára Mefisztód se számít,
Kifaggatja tolmácsait
Homályban kutakodva, Schmidt.

42

Ismered az Egyenes utcát?
A Mártírok terébe fut.
Mielőtt hited tönkredülnék,
Imát mondj, itt e pincezug,
Végső támpont, az Unyivermág,
Hol kelepcébe lép a Wehrmacht,
Feledve szürke éthoszát.
Szólítom hát a Tétovát!
Nem Schmidt lesz Választott Edényem,
Szaglászva az egyenleget,
Szebb életvonalat lelek:
Aprószenté megbecsülésem.
Őt választom eszközüim!
Paulust, ki jobbomon megül.

Café X

(részlet egy készülő regényből)

Európa nagycirkusz – Las Vegas

Te, mondd csak, azért nem szeretsz, mert szarházi vagyok? Ha megkérném a kezéd, holnap reggel hozzám jönnél? Akkor viszont szerzünk bort, kimegyünk a Margitszigetre, ahol majd szerelmet vallok neked. Egyébként pedig remek nevet találtam ki számodra. Ezentúl Kokas Irmának szólítalak, de csak akkor, ha te viszonzásul engem Ibolya Jenőnek. Ibolya Jenő, fizikai munkás. Kiskoromban elhatároztam, hogy én leszek a legnagyobb pozór Magyarországon, és úgy érzem, jó úton haladok. A baj csak az, hogy mindent megunok hamar.

Először úgy gondoltam, hogy regényt írok, témáját az életből merítve. A kezdeti lökést az adta, hogy rá kellett döbbernem, merev, sőt képtelen szokásaink sajnos nemigen nyújtanak táplálékot az alkotó elmének, és ezért van az, hogy én jobbra minden embert kinevetek. De hát konkrétan mi a vicces bennük? – kérdeztem magamtól, és rögtön írni kezdtem a választ. Szerinted ez biztosan botor dolog, de legalább annyira jó is. Nincsen abban semmi negatívum, ha gúnyt űzünk a balgák öltözködéséből, meglepő szófordulataiból, sőt tested, lelked feltöltődik tőle. Így ízelheted meg a lélek legédesebb, leggyönyörűségesebb gyümölcseit. Fölvetődhet benned a kérdés, és joggal: „Te köszívű, nem ugyanolyan emberek ők is, mint te vagy?” Válaszom erre: „Az emberi hülyeség szikkasztotta ki ennyire szívemet, csalárságuk ölte ki belőlem amaz erényeket, melynek gyakorlására talán hivatást éreztem egykor.” Ha néha gyötört a lelkiismeret, úgy éreztem, elmém valamennyi tévelygését jóváteszi egyetlen jótétemény, mely elhallgattatja a fölébredt lelkiismeret-furdalást és szent menedéket alkot szívem rejtekén, ahová néha-néha visszahúzódok, hogy vigaszt találjak. S hogy ez mi volt? Nos, erről szólt a könyvem. Tavaszra be is fejeztem. Tudom, hogy lett volna sok-sok ostoba, aki még azal sincs tisztában, mit érez, és ezért rosszul értelmezte volna eszméimet... De mi dolgom az együgyűekkel? Nem hozzájuk intézem szavaim. E könyvben lett volna rengeteg idézet, fotó, valamint száznál is több percnyi magnófelvétel, amivel színesebbé, illetve életszagúbbá tettem volna a világról kialakított eddigi képemet. Csak éppen kiadót nem találtam hozzá. Eközben pedig minden időmet lekötötte az anyagszerzés. Kocsmákban, autóbusz- és vasútállomásokon. Megismertem rengeteg hibátlan fickót. Süle Sanyi bácsival kezdem, ő a legjobb arc, profi módon fűzi a mondatokat. Kedvence a „bennem” szó, azóta az én kedvencem is. Mindenhez hozzátézi, „Nekem bennem kell egy sör”, „Nekem bennem hugyoznom kell”, „Tulajdonképp nem is vóna olyan rossz ebbe a világba ílni bennem”. Teszi ezt olyan természetességgel, hogy az emberben meghül a vér. Ahová kurvára nem megy a „bennem” szó, oda is benyomja. Sőt csak oda. Meg kell mondanom, ritka

gyöngyszemre akadtam a személyében bennem. Múltkor éppen vele sétáltam, mikor az az eszelős ötlete támadt, hogy menjünk el valahová sörözni. Ez eddig még nem is lett volna baj, de olyan helyet nézett ki magának, ahonnan tuti, hogy kivágták volna. Szóvá is tettem, mondván: „Ide ne menjünk be, mert nem fognak kiszolgálni.” Újdonsült barátom kissé heves vérmérsékletű. Mélyen a szemembe nézett, néhány másodperc hatásszünet, majd lassan, tagoltan, nem túl hangosan, ám fölöttébb vészjóslóan kijelentette: „Anyám basszam meg, Lajos, akkor itt küvön nem marad.” Persze végül más helyet találtunk magunknak, de ezt akkor is hallanod kellett volna. Kár, hogy nem ismered őt bennem.

Annyi élményem lett anyaggyűjtés közben, hogy az a te agyaddal felfoghatatlan. Irdatlan arcokkal találkoztam. Gézával például, aki mindenhol azt hirdette, hogy akkora makkja van, mint egy biciklicsengő. Egyébként nagyon gyengén adta magát, elaludt beszélgetés közben. A város telis-teli volt hibátlan emberekkel, pompás figurákkal. A Tüzép-telep éjjeliőre, az garantált beszarás. Vagy Gógánné a piacról, hát mit mondjak, ő se kutya. Remélem, lesz még hőség, mert az őr pazar szandálja plusz a retkes, hatalmas lába minden pénzt megér. Irgalmatlan nagy láb ez, sok kossal. A lábujján a köröm akkora, mint egy tévéképernyő. Már túlnőtt az ujján, a föld felé tart. Oldalt sárgállik, a töve feketedik. Szóval hangulata van annak lábnak. De a debreceni Obsitos söröző szintén a humor kiapadhatatlan forrása volt. Amilyen emberek ott megfordulnak... Ha rendeznének valahol mezei disznósajtevő versenyt, a törzsgárda szerintem jó esélyekkel indulna. Némelyikről szagmintát is kéne venni. Egyébként nem csak az idősebb korosztály köreiben dolgoztam, a fiatalabb tenyeres-talpas bunkók is érdekeltek, csak hát az ő bizalmukba sokkal nehezebb beférkőzni. A legjobb a negyvenes és a hatvanas korosztály. Mind jóhiszeműen szóba elegyednek velem, beavatnak a titkaikba. Mindössze éreztetni kell velük, hogy tiszteled őket, és buzgón bólogatni, miközben mesélnek. Néha nem árt csodálkozni, hitetlenkedni sem. A dolognak egyetlen hátránya volt, hogy Berettyóújfaluban az összes részeges, tróger és paraszt ismert már, ami akkor volt különösen kellemetlen, mikor nyilvános helyen próbáltak meg bizalmaskodni. Piacon vagy egyebütt elkezdtek ölelgetni, hátba veregetni, rosszabb esetben puszilgatni. De hát ugye valamit valamiért. Úgy éreztem, megtaláltam életem értelmét. A beszólások mellett már hirdetések is gyűjtöttem. Illetve de-hogy hirdetések, fákra felragasztott, kitűzött papírdarabokat. „Kéddarab Kókázusi Júhász kan kiskutya elladó”, és a társai. Hizók, buttorok, fordított s betűk. Hát kell ennél szebb? Jó lett volna egy kiállítás összehozni belőlük. A hangulat fokozása érdekében terveztem még, hogy a magnóból folyamatosan öreg emberek beszéljenek, illetve vidéki vasutasok. Ezt a vasutas-ötletet a helyi bakter adta, persze a tudtán kívül. Elég volt hallani. Nagyon jó tájszólásban beszélt, szinte hullott a vetőmag a szájából, ahogy a vonatok indulását és érkezését bemondta.

Aztán kezdett ez is unalmassá válni. Próbáltam mindent úgy csinálni, mint annak előtte, de egy fél üveg sörnél tovább a kocsmában se bírtam hallgatni a sok baromságot. Hazajöttem inkább magnózni, de az is bosszantott, végül szétvertem az egész szerkezetet.

Önigasztalásként belevágtam egy ifjúsági regénybe. A Főhős, Nagy Vörös Makk apacs törzsfőnök, aki minden szempontból tökéletes indián, azt leszámítva, hogy bölényfóbiája van. A bonyodalmak nagy része ebből adódott. Kár,

hogy nem tudtam befejezni. Szóval egy ideig az írással próbáltam lelkemet tisztán tartani, több-kevesebb sikerrel, de aztán a fejembe férközött egy gondolat, amit azóta sem tudtam kiverni belőle. Ez pedig a következő: ha egyszer Isten megáld egy gyermekkel, úgy szeretném felnevelni, hogy magyarul beszéljen, de csak és kizárólag az angol nyelvet értse meg. Magyarul beszél és csak angolul ért! Ebbe gondolj bele. Szerintem megvalósítható, csak még nem tudom, hogyan. Erről azóta is álmodom. Faggattam anyámat, mi a véleménye a dolgról, de erre szó nélkül sarkon fordult. Másnap megkérdezte, narkózom-e. Aztán az foglalkoztatott, miképp lehetne drótkerítésből nadrágot készíteni, de ennél a pontnál már éreztem, kissé túllőttem a célon.

Következő ötletem az volt, hogy nyelvújító leszek. Múltkor egy figura megkérdezte tőlem: „Te mióta növeled a hajad?” Ez éppen csak elgondolkodtatott, ám másnap határoztam el magam végképp. Egy hülyegyereknek ajánlottam valami filmet, mire ő így felelt: „Megnézem, faszául megnézem!”, és eztán nem volt megállás. Éreztem, hogy ezeket a kifejezéseket be kell építeni az amúgy is elég gazdag magyar nyelvünkbe. Ismét gyűjtögetni kezdtem, csak most a céljaim mások voltak. Remek szófordulatokkal találkoztam. Dolgozott a ruhagyárban egy fasza kis ember, akinek a kedvenc szava az „ugyi” volt. Önállóan is alkalmazta, de a mondatai is általában ezzel végződtek. Volt a büfében vagy harmincöt fok, Zsiga bácsi (ugyi) meg egy munkatársa ott söröztek éppen. A munkatárson valami szőrmellény volt. Zsiga bácsi rádörrent: – Nem sül rád a bűr?

Mire a másik: – ?!

– Mír van ez rajtad? A rendőr verje le rúlad, ugyi!

Kincset érő mondatok, adták is az ihletet faszául. Egyre inkább világossá vált számomra, hogy nekem is alkotnom kell pár hasonlót. Nem is volt nehéz. Ha meglátsz egy rossz hajú embert, mit mondasz magadban? Gondolom a következőt: „Hogy ennek milyen rossz haja van!” Szerintem sokkal jobb a következő: jó fodrásza nincs. Vagy: piszkos rossz fodrásza van. És ezt lehet mindenre alkalmazni. Rossz ruházatú embernek jó divattervezője nincs. Mocskos körműnek nincs jó manikűröse. Süle Sanyi bácsinak nagyon rossz nyelvtanára volt bennem. Elmentem egy beteg barátomat meglátogatni. „Hogy vagy?” – kérdeztem. „Á, hagyjál már, nagyon rossz orvosom van.” – mondta ő. A környezetemben Zsiga bácsinak van a legrosszabb mosógépe. Ilyen koszos embert még nemigen láttam. De van más is. Létezik egy gyakori beszólás, amit az orvosok mondanak az elhunyt hozzátartozóinak: „Nagyon sajnálom, de sajnós a férje elhunyt. Biztosíthatom, mi minden tőlünk telhetőt megtettünk.” Milyen lenne, ha lennének különböző kategóriájú kórházak? Mondjuk az ötvenszázalékos kórház. Ebben az ápolók és az orvosok csak a felét tennék meg a betegért, mint amennyit valójában megtehetnek. És akkor egy balesettest, akit a mentős épp egy ötvenszázalékos kórházba szállít, így nyugtatgatnának: „Ne izguljon, hamarosan a kórházban vagyunk, ahol az orvosok, amit tehetnének önért, annak a felét meg is teszik.” A házi orvosom például csak háromszázalékos. Ül a székében, nézelődik, és nagy kábán csak annyit kérdez, meddig adja az igazolást, amit egyébként a nővérke tölt ki.

Aztán arra is gondoltam, hogy riporter leszek. Az egész úgy kezdődött, hogy kórházba kerültem, ahol megint csak nem tudtam az időmmel mit kezdeni. Vasárnap délben műtöttek vakbélgyulladásal. Egész héten fáj a hasam, de ilyen bajra

nem számítottam. Aztán a fájdalom kicsúcsosodott egy valódi, hibátlan görcsben, mintha a beleimet darálták volna. Mondom anyámnak, hogy hívja a mentőt, mert pusztulok el. Elájultam, tök jó, hogy akkor még nem ismertél. Szerencsére százszázalékos kórházba kerültem, de a lábadozást így sem úszhattam meg. Feküdtem ott napokig, és unalmamban mindig meginterjúvoltam a mellettem fekvőket, újságíróknak adva ki magam. A legizgalmasabb alak Pakulár Ernő magángazda volt. S hogy miket tudtam meg róla? Vázzolom. Négy gyermeke van, mind a négy már „saját maga keresi a kenyerét”. Büszke rájuk. Megkérdeztem, mennyire, de nem tudott rá válaszolni, pedig biztos voltam benne, hogy „nagyon büszke”. Mindegy, rátérek az „állatállományra”: hat tehén (pirostarka), két hathónapos „bornyú” (szintén pirostarka), ismeretlen számú tyúk és „egyébb baromfi”. Nagyon tudott ez a fickó. Mondtam neki, hogy szerintem ez kevés, mire visszakérdezett, hogy „Hányt mán maga ganét?”, úgyhogy itt befejeztem a kérdezősködést. Ő azért még hozzátette, hogy a fiának szerelmi honvágya van, és hogy ő maga a szalonnát nem szereti (pedig a karomat rátettem volna, hogy imádja, úgy néz ki, mint aki még a fagyit is hagymával és bicskával eszi), viszont a vegetáriánusokat két hétig kenyéren és vízen tartaná, az tán meghozná az eszüket. Kár, hogy nem volt nálam korpás keksz, megkínáltam volna vele. Kérdeztem még a rózsaevérsről, de értetlenül nézett rám. Megnyugtattam, hogy nem hülyéskedek, találkoztam egy lánnyal szombaton, aki három rózsát megevett. Ezen csak röhögött, de nem hitte el. A vasutasokat nem szereti, de a sört igen. Ebben hasonlítunk. „Tenyér és egyébb jóslásokban, valamint Istenben és egyébb földönkívüliekben nem hiszek” – üvöltötte. Nem tudja, mi a lélekvándorlás, irodalommal nem foglalkozik. Később a politikára tért rá, biztos voltam benne, hogy nem hagyja ki... És ezt nyomatta sötétedésig. Gondoltam, még időben pályát módosítok, és hajóács leszek. A munkát, ahogy kiengedtek, el is kezdtem, de már közben éreztem, hogy valami gond van velem. Egész télen át csináltam azt a nyomorult csónakot. El is készült, kurva jó csónak lett, csak éppen nem fért ki az ajtón. Eléggé magam alá kerültem, gondolhatod.

Eztán alakult meg a punk-együttesünk, „Mellbimbófőzelék” névvel. Zenei tudásunk minimálisnak tűnt, de legendő volt mégis. Én basszusgitáron adtam, és szövegíró is voltam. Az egész onnan indult, hogy az egyik nagyon ostoba barátom a katonaságtól küldött nekünk egy képeslapot, az alábbi szöveggel: „Sziasztok! Jól vagytok, rendesen jól. Üdvözlök mindenkit.” Ez megihletett. Te hogy vagy? Jól, rendesen jól? Első számunknak tehát ez lett a címe: *Jól vagytok, rendesen jól*. De van több is. Például: *Szájszagod, akár a vidráé...* vagy a *Vad orvos*. Vannak ugye háziállatok és vadállatok. Tudjuk, hogy van házi orvos, ám a vad orvos csak ebben a számban kel életre, illetve csak itt létezik. A legjobban sikerült szövegem a zenekar egyetlen balladája, *A vasutas gyümölcsfái*. A történet dióhéjban nagyon szomorú: a vasutas szomszédja ócsárolja a vasutas gyümölcsfáit. Mármost a gyümölcsfáira rendkívül kényes a MÁV-alkalmazott. Büszkeségénél már csak türelme nagyobb, úgy tesz tehát, mintha semmit se hallana. De a szomszéd csak nem hagyja abba, így verekedés lesz a dologból, amiből a vasutas kerül ki győztesen. Mind fizikailag, mind erkölcsileg. Ez ennyi, ám népdalfeldolgozásokkal is foglalkoztunk. Kissé bunkósítottuk őket, míg teljes remekművek nem lettek. „Eveznék, de evezzen a faszom, gyere, babám, motoros csónakon...” És van egy dalunk bihari tájszólásban is. Persze,

hogy Sanyi bácsi ihlette. A szöveg a maga primitívségében is nagyszerű. El-
éneklem neked, bár ketten kellenének hozzá:

„Honnét a gennyes faszomból vetted azt a nadrágot! A szípet!

Méket?

Azt a kíket!

Kíred?

Hát nem kell néked?

Nos kírlek, vegyél rá mírget, de megpróbálok hozni néked Pestrűl vagy nígyet.

Köszönöm szípen!” – és ez nígyyszer újra. Jó, mi? Persze hamar feloszlottunk,
és ismét rengeteg szabadidőm lett. Akkor ismerkedtem meg az egyetlen juhász
barátommal, akivel elhatároztuk, hogy ellopjuk a Magyar Koronát. Kivitelezhe-
tőnek tűnt, már el is képzelte, hogy koronában fogja legeltetni a birkáit. Ezzel a
tervezgetéssel is eltelt egy hét.

Végül egyre őrltebb dolgokat kellett kitalálnom, hogy akár csak egy kicsit is
jobban érezzem magam. Szórakozásom legnagyobb örömét a családtagok szadi-
zása adta. Kibasztam ám a tesómmal nagyon. Egyszer véletlenül szartam egy *h* be-
tűt, megörültem neki, le is fotóztam. Ezután direkt különböző figurákat próbált-
tam kihozni, nagy sikerrel. Például *a* betű, *z* betű, az egész magyar ábécé, ékezetek-
kel. Háromféle színben, normál, fekete (a vörösbortól), valamint vörösös (a para-
dicsomos vodkától). Szóval összejött két tekercsre való. Beadtam előhívatni. Más-
nap mondom a húgomnak, hogy váltsa már ki őket. Nem tudom, hogy a többi fo-
tónál hogy van, de itt az átvétel előtt megszámlolják a képeket, megnézik a minő-
ségüket, a reklamáció elkerülése végett. Nos, a húgom előtt is leszámolták a képe-
ket, amik a különböző szarcsomókat ábrázolják. Gonosz vagyok, de nem bántam
meg, csak azt, hogy nem tudok neked adni belőlük, mert a testvér mindet szét-
szaggatta, a negatívokkal együtt. De volt rosszabb is. Pár nap múlva elküldtem a
húgicát lottóért, felvettem a sorsolást videóra, majd kitöltöttem a szelvényt, mint-
ha ötösöm lenne. Video bekapcsolás, anyám kezébe adom a szelvényt, nézze már,
mert nekem szarnom kell. Bevonulok a szloziba, aztán várom a hatást. Leírhatatlan.
Anyám sikongat, mint a hülye, majd rám ront a budiba. Persze megtudta az iga-
zat, és azóta nem szól hozzám. Addig állandóan állt a bál, csak sejtéseid lehetnek
veszekedéseink eposzi méreteiről, ám még az is jobb volt, mint ez a teljes kussolás.

Egyetlen barátom maradt, őt is részegen ismertem meg. Egy fekete kutya,
csúnya, mint a halál, kész röhej az az állat. Elláttam minden földi jóval, minden-
hová elkísért, kocsmába, boltba, videotékába, más helyekre nem jártam. Na-
gyon ragaszkodó eb volt.

Be kellett látnom, hogy az ember végül beletörődik minden szarba. Elmúlik a
rossz hangulat, pedig gyötör rendszeren. Délután négykor keltem mindennap, át-
mentem a totózóba, ahol játékba küldtem a Keno-szelvényemet. A nagy kaszálás-
ról letettem, már csak a minimális nyeremények érdekeltek. Rájöttem, hogy olyan
játék ez, mint a háború. Taktika kell hozzá és agy. Mindkettővel rendelkezem,
nyertem is rendszeren. Bár ezt inkább nem is nevezném nyérésnek, a szerencsének
oly kevés szerepe van benne. Inkább a szellemi munkám gyümölcse volt az egész.
Aztán kikölcsönöztem néhány filmet, majd a Turulban záróráig pókereztem. Pén-
teken és szombaton buliztam, bár talán csak a képzelet segítségével lehetne a buli
szót rásütni ezekre a kétnapos ivászatokra. Azt hiszem, ezt hívják totális csődnek.

Időközben újra megpróbálkoztam az írással is. Könyvem az *Ezt tudom mondani, mer ez biztos* címet viselte. Azt próbáltam benne kifejtteni, hogyan kell a szabad időt humortól sem mentesen eltölteni, alapötletét pedig a pénztárcázás adta. Egyszerű dolog a pénztárcázás, nem kell más hozzá, csak egy bokor, egy pénztárca, egy damil. De ezt most továbbfejlesztettem. A földbe leverek egy vasrudat is, amire konzervdobozt helyezek. Ez aztán a móka! Kijön a balek a házából, ideges, mert hideg van, mert drágaság van. Aztán persze felvidul, mikor meglátja a teli bukszát. Én megréfálok, és ekkor már tényleg totálisan ideges. Meglátja a konzervdobozt, és még nem sejtí, hogy egy újabb tréfa áldozata lesz. Dühösen belerúg, és aztán szerencsés esetben agyvérzést kap.

Erről jut eszembe: a bojti parasztnok előszeretettel adják kutyájuknak a Bogár nevet. Úgy látszik, hogy a kutyanev-választás terén nem a képzelet szabad szárnyalása jellemzi őket. Az én kutyám is ezt a nevet kapta végül.

Még eltöltöttem ezek után egy hónapot a tanyánkon, ahol mást se csináltam, csak Bogárt tanítgattam. A tanítás abból állt, hogy napjában ezerszer azt mondtam neki: „Harapd ötet... harapd ötet meg!” Nem csoda, hogy ebből is hamar elegendem lett.

De most beszélek egy kicsit a padok rendeltetéséről, nem úszod meg. Észrevetted már, milyen gyakran ülünk azok támlájára, lábunkat az ülőrészre helyezve? Mi most éppen jók vagyunk, de nézz egy kicsit távolabb! Mit látsz? Bizony, hogy két lepattant alakot látsz. És mi történe, ha rájuk szólnánk? Nyomdafestéket nem tűrőszavakkal vágnának vissza. Egyértelműen látszik, hogy ők más megvilágításban látják a pad-témát, mint én, felháborodott állampolgár, illetve én, a gyakorta elfáradó ember, aki szeretne ezeken a padokon megpihenni. Irmuskám, látom rajtad, hogy közbevágna, és mondanád, hogy Jenő, bizony te is gyakran vetted fel ezt a testtartást, de én megelőzlek. Így van, de ez már a múlt. Mostanra felnyílt a szemem, és ilyet képtelen lennék csinálni, hiszen a józan ész ellenségének kell tekinteni azt, aki az ülőrészt nem arra használja, amire kell, vagyis hogy üljön rajta. Mély megvetéssel tekintek az ilyen emberekre. Olyan ez, mintha valaki ebéd közben az asztalra szarna. Remélem, hogy ebben egyetértünk.

Most veszem észre, hogy eléggé próbára tettem a türelmedet. Már nem is nevelsz. Nem vagyok elég szórakoztató. Valami vallomást emlegettem az elején, nem feledtem.

Most belekezek, bár a hatását tekintve semmi jóra nem számítok. Van fogalmad róla, hányszor kosaraztál már ki? Pedig jó a stílusom, hatalmas a szó-kincsem, sőt néha határozottan úgy érzem, imponálok neked.

Te persze azt hiszed, többé-kevésbé vicc ez az egész, nem? Végül is, veheted annak. Én csak rántok egyet a vállamon, látod? Most pedig, drága Irmusom, enged meg, hogy minden különösebb bevezetés vagy fontoskodó mellébeszélés helyett, mely csak rontaná a szó valódi értelmében vett közlendő hatékonyságát, mellékes vagy oda nem illő tartalmi vagy formai elemek szükségtelen felvételével, vagy bármely olyan módszer alkalmazásával, mely ezt ugyan nem teszi, de mégis eltereli a figyelmet a dolgok reális lényegéről, nem ritkán azt a benyomást keltve, hogy az adott tematika csak esetleges fontosságú, netalán többféle felfogásban is értelmezhető, ideszámítva a szándéktalan félremagyarázás esetét is, mely lényegét tekintve különbözik ugyan a szándékos félremagyará-

zástól, de hatását tekintve mégis egybeesik azzal, egyszóval olyan javaslatot szeretnék tenni, melyet joggal nevezhetnénk rendkívüli fontosságúnak, súlyúnak és horderejűnek. Nem kevesebbről van szó, bár nem is többről – ha ezt a mértékjelzőt a maga konkrét ontológiai értelmében használjuk, mint a személy felé irányuló szerelmem mibenlétéről.

„Akkor miért mész el mégis?” – vághatnál közbe, de jó, hogy nem teszed. Olyan ritkán adatik meg, hogy az ember nagymonológ közben találja magát. Majd utána elmondhatod az észrevételeidet. Ugye a szerelemnél tartottam? Akkor folytatom, bár lehet, hogy a nívó egy kissé romlani fog közben. Tehát: nem értem, miért van az az érzésem, mintha az agyam egy részébe libaszart tömtek volna, amikor veled találkozom. Nem tartom magam balfasznak, de talán e téren felül kell vizsgálnom nézeteimet. Mikor a múltkor hazamentél, én, a jeles gondolkodó arra eszméltem, ha most azonnal nem csinálok valamit, üvöltöni fogok. Ezért hát elmentem a kedvenc közértembe, és loptam még egy tubus mustárt. Megnyugodtam, mégsem vagyok akkora nulla. A magnó se rossz, de a koncert az igazi. Ezt most nem tudom, miért mondtam. Este a bulin szétütöttem magam, kezdtem észhez térni, és hazafelé találkoztam Sanyi bácsival is, aki azzal állított meg az utcán: „Szevasz, Lajos, hát te hun a genyves faszomba voltál bennem a hétvégén?”, és máris teljesen felszabadultam. Ám az az igazság, hogy veled jobb, még lebénulva is. Most ha szerelmes levelet fogalmaznék, egy nyálás hasonlat jönne, hogy senki még nem volt rám ilyen hatással, de inkább úgy mondanám, hogy akárkivel vagyok, a szavak úgy csusszannak ki belőlem, mint buzi seggéből a szar, ám veled, illetve melletted viszont olyan nehezen jön ki minden, mint erős szorulás közben. Jó kis csaj vagy, ez a lényeg. Na, mit szólsz? Ugye, hogy megint semmit? Nem baj, én elmondtam a magamét. Tudod mit? Felejtsd is el ezt az Ibolya nevet. Neked ezentúl Muszály Jenő vagyok. Jenő, aki most lelép. Jellemző rád, meg sem kérdezed tőlem: „Ugyan, Jenő, mégis hová mégy?” Igazad van, nincs is szükség közöttünk kérdésekre. Közben azért kibontom ezt a második üveg borocskát is, hadd egyen a kíváncsiság...

Végül is nem titok, felcsaptam cirkuszosnak. Ez az eddigi legkiválóbb ötletem. Pénzt szerzek. Hírnevet. Beszarok, hogy egyes embereknek mennyi pénze van. Csúnya dolog az irigység, én mégis irigy vagyok. Miután a múltkor elváltunk, megnéztem a cirkuszt, ami a városba érkezett. Itt a lehetőség a meggazdagodásra! Európa nagycirkusz – Las Vegas. Kiírták, hogy „Vadállatok 50 forintért megtekinthetők!” Nos, én megtekintettem őket. Az oroszlánjuk hibátlan volt, komolyan mondom, nem volt farka. Gyenge az egész bagázs, főleg ahogy a mikrofonba pofáznak: „Ilyen még nem volt, ilyet még nem láttak, óriás anakonda, bicikliző majom, fekete párdúc, légtornászok, oroszlán!” Igaz, ilyen oroszlánt még tényleg nem láttam. Úgy éreztem, köztük a helyem. Beszéltem a főnökkel, egyből föl is vettek. Holnap már Kolozsváron leszek, aztán még ki tudja, hol. Ilyen még nem volt, ilyet még nem láttál, ugye?

Kár, hogy nem látlak többé.

Egyébként tudod, most mi van? Itt dekkolok, valahol a törököknél, riasztó az éjszaka, nincs errefelé közel-távol egyetlen galamb se.

Rágyújtok inkább. Tudod: „Szeretem a cigiket, oszt szívom űket” – idézgetek csak itt a régi gyűjtéseim után, szabadon.

Téli anzix

Sietve igyekszem pótolni mulasztásomat, és föladom végre önöknek ezt a lapot. Mulasztás, mennyi mulasztás. Mintha nem múltának amúgy maguktól is a napok. Nem is tudom, nem késtem-e el végleg evvel az üdvözlettel, igaz, most, hogy e sorokat írom, január van, amikor boldog karácsonyt kívánni már nem lehet, de még lehet boldog új évet kívánni, különös szerencsémre boldog új évezredet is. Amúgy is, ez az idő, se eleje, se hossza, idétlen kalamajka, főntről nézve legalább, részvétlen magasságból, innét élve ártalmas és nyomorúságos, de ilyesmiről most szó se essék, szétfeszítené a képeslapom kereteit, és én most csak egy képeslapot akarok írni. Üdvözölni szeretném önöket.

Egy történetet szeretnék elmesélni, hogy kedvre derüljenek, s üdvözletem, e történet által üdvözüljenek valamelyest, mert késnek az angyalok, s mi itt lent, a minden történetből kiforgatottak, véges lényként csakis a történet által idvezülhetünk. Ideig-óráig, ha egyáltalán, persze. A történetem szokott módon egy emberről szól, bizonyos Sanyiról, már evvel, hogy elárultam a nevét, kicsit előre is szaladtam a történetben, amely azért reményeim szerint kerek egész lesz, emberi módon legalábbis, már ha csak egy biciklit rajzoló, miért ne kezdhethém úgy, hogy az egyik küllő közepre megy? Tehát: Sanyi. A történetem vége felé, pontosabban annak a résznek a vége felé, amelyet a saját kedvem és az önök üdvözlése érdekében történetté tereltem életeseményeim zavaros elegyéből, szóval ott ez az ártatlan ember majd azt fogja mondani: Sanyi vagyok. Azért mondja majd ezt, mert szeretne elmondani mindent magáról, a lehető legtöbbet, amit egy ember szóval kifejezhet, és ezért mondja majd ezt: Sanyi vagyok. Itt még nem tartunk ugyan a történetben, ám az olvasó máris megszedülhet, mintha nepáli mélységek felett, nem Pista, nem Ervin, ó dehogy: Sanyi.

A határ, hogy valaminek vége van, általában csak utólag látszik. A kortársak rendre tévednek, nagy köveknél isznak-esznek, mintha mérföldköveknél, melyek utóbb zúzalékká mállnak az idősétány kavicsában, és egykedvűn lépik át a valódi határokat. Igaz, nincs könnyű dolguk. Azt mondani és nyomban, hogy negyvenöt, ötvenhat vagy nyolcvankilenc, nem művészet, a sokadalmas idő durva eseményei ezek, amelyek a személyes létben a halállal vetekednek, az egyetlen félreismerhetetlen határral. De tessék csak emlékezni, mikor vonták ki a piros szőzást a forgalomból, mikor gurult a Mező Imre úton utoljára nyitott farú villamos, avagy mikor cserélték le a Kőbányai világos régi címkéjét. Mert azon talán nem fogunk vitatkozni, hogy ezek fontosabb határok, valami okból mélyebben érintenek bennünket, mint ez a negyvenöt, ötvenhat meg nyolcvankilenc, szétzilálják, újratagosítják a melankólia-kertet, szomorúságunk hagyományos módja odavész, hirtelen kietlenné lesz minden, és az életerők összpontosítása múlhatatlanná válik. Életünk e döntő eseményei felsőbb kíméletből

ráadásul sávosan szétterülnek, amint víz és homok egymásba mosódnak a par-
ton, s csak repülőnyi magasból látszanak éles határnak. Vagy amikor szétté-
pünk egy zsákot. Hosszabb-rövidebb szálak lifegnek a tépésvonalon, ám a foly-
dogáló liszt vonala határozott, mint a mézcsík a pályán.

Fogy a hely, máris vészesen fogy a képeslapomon, látom már, tele fogom írni
teljesen ezt a lapot, oldalt is derékszögben, a címzett neve és a cím alá is írok, a
bélyeg fölötti csíkra is fölkapaszkodom, átmegegyek a túloldalra, a havas ágú fák
alá, és mássalhangzóimmal az angyalok hónalját csiklandozom.

A történetem idején tél van, amint ez már a címből is kiderül, írói műhelyem
egyik titka ez, melyet most gondatlanul önök elé tárok: télen téli történeteket szok-
tam írni. (Tavaszi és nyári történeteim nincsenek, téli is kevés, azért az üdv-hangu-
lat.) Tél tehát, szikár, hótalan hideg. Ez nem felel meg ugyan az évszak hagyó-
mányos fogalmának, hisz a tömegek havat akarnak, ám akinek füle van a kék, ke-
mény hangokra, tudja, miről beszélek. Pesten az ilyesféle napok különösen becse-
sek, ahol a hó csak addig szép, amíg ama dal nagy pelyhei hullnak, mert e pelyhek
kiszáradva olajos latyakká zuhannak a fáradt gázok, nehéz lelkek és korcs vegyü-
letek maró elegyében. Tél van hát, kékes-fényes kora délelőtt, a házmesterek, a
transzsilván takarítók és a nyugdíjas önkéntesek még nem értek ki a járdákra zsák-
jaikkal, hogy nyákká sózzák a plasztikvékonyaságú jeget, melyen teljes bizton-
sággal csak a részegek közlekednek, pontosabban csupán az ő esetükben lehetünk
bizonyosak benne, hogy irdatlan hanyatt, srégen és arca vágódásaikkal nem sza-
porítják a mentők és a sebészetek személyzetének dolgát, akik az időjárás-előrejel-
zések hallatán már előző este a másnapi munka bőséges tudatával alhatnak el. Ja-
nuár, tiszta, korrekt hideg. Mínusz hét fok. A fák körül fagyott redőkbe gyűródik
a föld, a csikkek az aszfaltra tapadnak, és a gazdák mellényben sétáltatják ebeiket.
Sanyi sem meztelen. Ruhái vannak, melyeket visel. Nem tudom, megfigyelték-e
már, minden embernek van ruhája. Ha éppen meztelenül vagy hiányos öltözetben
látunk egy embert, akkor bizonyosak lehetünk benne, hogy e ruhátlansága
és/avagy félmeztelensége csupán a foglalkozásából fakad, és ha bevégezte aznapi
kenyérkereső ténykedését, hát majd felöltözik megint az évszakra megfelelően,
történetünk idején téli ruhát ölt. Már e megfigyelésből következik, hogy mellényes
ebek ide, pokrócos lovak oda, a ruha teszi az embert. Sanyi tehát, akin alsónemű
éppúgy található, mint ing, egy vékonyabb és egy vastagabb pulóver, valamint
zokni, cipő és nadrág is van rajta, ember. Cipője lyukas, a trikója szakadt, a nad-
rágja kopott, s az inge feslett, és mindkét pulóvere, a sárga és a piros is lyukas, ter-
mészetesen, mindettől azonban a fönti megállapítás mit sem veszít érvényéből,
amint a mellényes ebből sem lesz szalonna. Szükséges ezt leszögeznünk mindjárt
itt, a történet elején, mert amikor a többi ember meglátja Sanyit, és még nem tudják
a nevét, viszont meg akarják nevezni őt, akkor nem azt mondják, hogy ember, ha-
nem azt mondják, cigány. Az embereknek az a szűkebb köre, a krémje, mondhat-
nánk, amelyik úgy véli, hogy evvel nincsen elintézve a dolog, megpróbál valami-
féle kompromisszumra jutni, és azt mondja: cigányember. Evvel ők teljesen meg is
elégednek, és miután így megnevezték, narcisztikus derű hatalmasodik el rajtuk,
afféle liberális derekasság, és a személyes nevére, hogy Sanyi, többé már nem lesz-
nek kíváncsiak. A nyelv azonban, mondjuk mi, akik semmi áron sem kívánunk
tetszelegni egy jobb magyar nyelv ismeretében, okosabb náluk, és kissé többet kö-

zöl, mint amit ők derekasságukban mondani akartak, ha már az élet ilyen helyzet elé állította őket, hogy mondaniuk kellett ezt az izét. A cigányember szóösszetétel ugyanis amolyan csonka mondat, amely kiírva annyit tesz: a cigány is ember. Álljunk meg itt egy szóra. (Erre az egy-két szóra.) Ha olyasmit kell állítania egy nyelvi szerkezetnek, amit a kimondói nem gondolnak komolyan, vagy legalábbis – miért ne legyünk jóindulatúak? – gondolnak is meg nem is, ha egyszerre kell megneveznie és e megnevezés alattomos érvénytelenségét érzékelve egyben állítania is a tárgyát, akkor baj van, akkor nem lehet magyarul beszélni, csak már hamvas csecsemőként is össze-vissza gügyögni, nem lehet azt mondani, hogy tél van, csak hetet-havat összehordani, nem lehet elbeszélni sem, csak mellébeszélni, nem lehet elmondani tehát Sanyi történetét sem, semmi üdvözlés, idvezülés pláne, csak a pokol, a kondér, a sötét az egynyelvű szótárak mögött. Egyetlen kapaszkodóm, mentsváram, reményem tehát ez a Sanyi, értik most már, miért kellett megneveznem őt nyomban a történet elején, sőt elárulnom botor módon élete legfőbb, legféltebb mondatát, mellyel emberfeletti merészséggel a létezését állította e földön. (Ne tessenek azt hinni, hogy valamiféle nyelvi csodabogárra akadtam. Lássák csak, hogyan jelöli a nyelv a homoerotikus vonzalmat! Azt mondja aggódalmas felszólítással, test és lélek, nem és igen spirális örvénye fölötti pedagógiai borzadállyal: ferde hajlam. Vagyis hogy van valami, de az úgy nincsen rendben. Legjobb mégis az egyenes út.)

Sanyi tehát felöltözött, s e kora délelőtti órán már az utcát rója. Avagy, igyekezzünk pontosabbnak lenni: valószínűleg felöltözött. Mert ezt ugye, hogy *felöltözött*, ezt a szót akkor használjuk, ha valaki reggel felkel, és a pizsamája helyett nappali ruházatot ölt, avagy az éjjel is viselt alsónadrágot és atlétatrikót – mivel itt most Sanyiról van szó, nem Erzsiről, büntudattal kérem az olvasót, maga végezze el a szükséges kiterjesztéseket –, nappali ruházattá teljesíti, és még több eset is lehetséges. Ámde vegyük észre, mennyi mindent állítottunk már evvel az egyszerű mondatokkal is. Hiszen az ilyen embernek, ha saját lakása nincsen is, mindenesetre van hol lehajtania a fejét, ahogyan mondani szokás, párnára, ágyban, valami takaróval, s ha nem is fűtött, mindenesetre valami fedett helyen. Sanyi esetében viszont, aki a mondat második felében látszatra szintén egyszerűen már az utcát rója, mindebben cseppet sem lehetünk bizonyosak. Lesz olvasó, aki e ponton bizonyára elveszíti a türelmét, ha az író sem tudja Sanyiról, hogy hol és miben aludt, hogy aludt-e egyáltalán valahol, akkor miért fog történet elmondásába róla, amely a hagyományos elvárások szerint mégsem a *nemtudomok* kusza láncolata. A történet írójának e nagyon is jogos olvasói kérdésre válaszolván nem csupán ki kellene lépnie önnön történetéből, de attól tart, hogy iszonyú eltérése után nem csupán idejelmódja, de semmi kedve sem maradna visszatérnie az olvasóhoz, a saját történetéhez, s talán saját magához sem, ezért mindössze csendben visszakérdez: vajon miért nyugtatja meg az olvasót, ha a történetek írói mindentudó biztonsággal közölnek vele olyasmiket, amiről semmit sem tudnak, majd hévvel ágálnak, hogy amit leírtak, az a valóságnál is erősebb? E sorok írójának mélységes meggyőződése, hogy a hagyományos valóság – melyet ébersége jelzése végett készséggel nevez e helyt is úgynevezettnek – maga is az ismeretlen kertje, félelmes birodalom, megfoghatatlan és abszurd, követhetetlen és javíthatatlan, vagyis a maga valóságában múlja felül minden képzeletünket, semmi értelmét nem látja ezért annak,

hogyan szegényes fantáziájával megpróbálja túltenni rajta. (S amúgy is, mi más a képzelet, mint zsinogon röptetett madár?) A Jóisten tudja tehát, aki mindent fölülről (és srégen, valamint alulról is) lát, hogy Sanyi felöltözött-e, hogyan és miként került rá az alsónadrágja, az atlétatrikója, és mind a többi holmija, a vékonyabb és a vastagabb pulóvere, melyeknek színéről és állapotáról már szó esett. (A tárgyilagosság kedvéért el kell mondanom, hogy nemrégiben két közeli barátom is beszámolt róla: fölülről látta magát. Úgy három-négy méter magasból. Az egyikőjükkel a saját lakásában esett meg a dolog, hosszas és kíméletlen alkoholfogyasztás után látta magát fölülről, ahogyan bejön a saját lakásába, megáll és tesz-vesz, viszont ott a lenti magában senki és semmi nem maradt, egy fikarcnyi tudatdarabja sem annak a szemlélő, fönti énnak, a másikkal ugyanez az országúton történt meg, miután frontálisan ütközött egy kamionnal. Ő azt látta igen finom részletességgel, hogy egy hordályon himbálózik, és fehér köpenyes mentősök viszik. Amaz fél éven át nem ivott, emez örült, hogy él, miután magához tért. Egyikőjük sem mondta, hogy ott fenn, az én még földszint közeli, első páholyában Isten részének érezte volna magát.)

Ami Sanyit illeti, annyi bizonyos, hogy fázott, amikor az utcát róttá Budapesten, hogy melyik utcát, azt is valószínűsíthetem, mert már biztos forrásból tudom, hogy a történet, amellyel üdvözölni kívánom önöket, hol esett meg, a Verpeléti (már hosszabb ideje: Karinthy Frigyes, mert ott lakott, emlékeznek, onnan indult naponta a Hadikba, s tovább, és az írókról majdnem minden rendszerben utcákat neveznek el) úti fodrászat előtt esett meg. Városshociológiai ismereteim segítségével valószínűsíthetem csupán, hogy Csepel vagy a Józsefváros, esetleg Kőbánya felől érkezett, s ehhez még hozzátehetem, hogy ugyanilyen valószínűséggel nem a Ferencváros felől, de már az ilyen találgatásoknak csak annyi értelme van, mint a lottószelvény megvásárlásának és kitöltésének. Azt sem tudom, hogy családos ember-e Sanyi vagy magányos, tette, melyet nemsokára elkövet, inkább az utóbbit valószínűsíti, de ismétlem, Isten tudja. Annyi bizonyos, hogy fázik, ruházatából, melyet biztos forrásból ismerek, és a kérdéses napok kék hidegéből, melyet a történet idején a város egy másik pontján magam is a bőrömön éreztem, mindez meg lehetőséggel bizonyossággal következik. Azt is le akartam írni ugyanilyen bizonyossággal, hogy éhes, és megváltak a következő mondatok is, hogy ez a fázása és éhsége együtt e sorok küldője és olvasói számára tartós állapotként bizonyára ismeretlen, az a fajta éhség és fázás együtt, melyben az ember nem képes rá, hogy komolyan fontolóra vegye önmaga elpusztításának gondolatát, hanem csak melegedni és enni akar, s lehetőleg együtt a kettőt. Mindezt mind le akartam írni így, még talán tovább is színeztem volna, hisz most már komolyan dobog a szívem, Sanyi, akit sosem láttam, s akit sosem is látok, most már átlépte üdvözletem személyesnek mondható ismerethatárát, mert ami ezután következik, azt már Évikétől, a fodrásznőmtől tudom, alaposan kikérdeztem őt, mielőtt e lap megírásába fogtam, és olyasfajta izgalmat érzek, mint a rádiócsillagász a tizenöt milliárdmodik fényév határán. Szóval ez a rész következett volna a történetben, de eszembe jutott, hogy Sanyinál pénz van, talán nem jelentős összeg, de valamennyi, ez a tény a történet egy immár nem is olyan távoli pontján feketén-fehéren kiviláglik, minek folytán az éhségében sem lehetünk bizonyosak, végtére abból a valamennyi pénzből, melyet a történet e nem is oly távoli pontján elkölt, vehetett volt egy zsem-

lyét is és tíz deka parizert, ha pedig megfontolt szándékkal nem vett, akkor az éhsége nem az az éhség, amelyről főntebb írni akartam, s amelyre mellesleg, látják, írói szükségem lett volna a dolgok magyarázatában.

Fázik, ez bizonyos, és ha éhes, maga tehet róla. Szigorú tekintettel rója az utcát. Budán van már, valahol a Gellért Szálló, a Móricz Zsigmond körtér és a Budafoki út határolta háromszögben. Léptei határozottak, mégsem mondhatnánk, hogy tudná, hová igyekszik. Nem földrajzi jellegű úti célja mégis van, amint majdnem mindegyiköknöknek az életben. Igen, valamennyien el kívánunk jutni valahonnan valahová, közkeletűen egyről kettőre, legalább, még ha életünk egészében vett értelmetlenségéről meg vagyunk is győződve. A gyaloglás, bármilyen helyváltoztatás ennek a vegetatív jutásvágnak a térbeli kifejeződése csupán, és ezért komor figyelmet érdemelnek azok az embertársaink, akik lemondanak a mozdulásnak erről az utcai minimumáról, és további életüket dohányozva a konyhában töltik.

Sanyi, illetve – állítsuk helyre kis időre az elbeszélés jelen idejét – egy cigányember most az azóta megszűnt Verpeléti úti fodrászat elé ér. Megáll a nő részleg párás, ködös üvegablaka előtt. Áll, először talán csak azért, mert sok nő van odabent, meleg és kávéillat. Meg sok fény, opálos neon, mintha az tartaná ilyen fehéren a fehér nők bőrét. Lassan bentről is felfigyelnek rá. Olgi meg is szólal:

– Mit akar ez itt?

Mokány kis ember, bajuszos, sötéten áll szétterpesztett, kissé ixoid lábain, s úgy nézi az irdatlan üvegtáblát, mint akváriumot a macska. Végre megmozdul. Hátrál, lehajol, és tömzsi ujjával a járda és az út közé szórt fagyott kavicsot markolássza. Főlegyenesedik, s hirtelen, láthatólag kidolgozatlan lendülettel a maréknyi kavicsot az ablaktáblának hajítja.

– Jesszusom, mit csinál ez? – hőköl hátra a bentiekkel ösztönösen egy ütemben Sáríka, a főnöknő. Pár kuncsaft hátrafordul, jöllehet a fodrászat munkatűkreiben idáig is kitűnően látott mindent, és a bomba alakú szárítóbura alól kidugják a fejüket azok a többnyire ötvenöt év fölötti hölgyek, akik eddig a *Kiskegyedet* és a *Lakáskultúrát* lapozgatták.

– Egy cigány – mondja az egyikük. Feszülten várakoznak.

A mokány kis ember a művét nézegeti, s láthatólag elégedetlen. Támadtak ugyan külsérelmi nyomok az ablaktáblán, de csak apróbbak, mint amikor egy kavics nekivágódik a szélvédőnek. Nagyobb zúzódás, repedés sehol se lett. Most visszalép, s lehajol megint.

– Te – mondja Olgi a főnöknőnek –, ez be akarja törni az ablakot. A burák alól kibújnak, s hátrébb húzódnak a hölgyek, valamelyik rémült hangon meg is szólal.

– Sáríkám, hívják má’ a rendőrséget!

Kint az ember most nem csak úgy belemarkol a kavicsba, már szedeget, válogat. Talál is egy nagyobb darabot, egy letört negyedtéglafélét. Rugaszkodik megint, s az iménti hörcsög-lendülettel ezt is a táblának keni, amely záporos repeszpermet kíséretében a fölső harmad tájékán ezúttal kis híján valóban betörök, az ijesztő roppanás pillanatában a repedések sugarasan szétfeszülnek, mint a bicikliküllők. Bent sikoltanak, lehajolnak a nők, és Sáríka most már a telefonhoz ugrik. Az ember kint újra abba a figyelő terpeszállásba merevedik, s most már szemlátomást elégedettebb a művével. Feszült várakozás, kimenni nem mer senki, a járókelők szörnyülködnek, de csak távolabbról, tessék-lássék. Sáríka kissé lassabban

végez a rendőrség riasztásával, mint a filmekben szokás, másfél hosszú perc telik el, mire leteszi a kagylót. A kis ember most újra elindul, de nem egy újabb maréknyi zúzalékköért, hanem a munkatükrök tövébe húzódott, a félkész hajú nőközség és a fodráshölgyek nem kis rémületére, be egyenesen az üzletbe.

– Jönnek mán? – kérdi Sáríkat, akit kintről telefonálni látott.

– Igen – válaszol Sáríka, s közben a férfirészleg felé sandít, ahová magam is jártam Évike keze alá, melyet egy kisebb közös előtér választ el a női részlegtől, s amelynek forgószékeiben most mindössze két nyugdíjas úr ül, egy soványabb ősz, és egy tonzúras, hízott bácsi.

– Akkor jó! – mondja, s kifordul. Azt hiszi és reméli mindenki, hogy elmegy, de nem, megáll kint, pontosan azon a helyen, ahonnan az imént hajigált, pontosan abban a testtartásban. Áll így a bentiek rökönködésére vagy három percig, s akkor újra bejön.

– Jönnek mán, mikó jönnek mán? – kérdi Sáríkat, a szeméből eltűnt az előbbi elszánt hörcsögtekintet, a hangja türelmetlen, s téblábol, mint akit órák hosszat várakoztatnak az SZTK-ban. – Monnyák meg nekük, hogy ott vagyok odeiébb. – teszi hozzá, és sarkon fordul. Évike, Olgi utána néznek, és nem akarnak hinni a szemüknek. Van a fodrászattól úgy harminc méternyire balra egy telep sok teherjárművel, a Karinthy-parkoló. A tágas bejárat tövében szerény, de igen széles kínálattal rendelkező bodega áll. Makettszerűen kicsiny belterében állópultok segítik a fogyasztást, amely rendszeren az utcán is zajlik. Évikéhez igyekezve mindig elismerően csettintek, ez már igen, felelős politizálás, nem handabanda, hogy munkásság, meg izé. Inni azonban sosem ittam ott, most, ahogy visszagondolok, valószínűleg attól való zsigeri félelmemben, hogy ez csak amolyan mézesmadzag, sziréntütü, és aki egy sört is ivott, annak jaj, annak már soförnek kell lenni. Szóval Olgi és Évike látják, hogy az a mokány cigányember megáll ezelőtt a bodega előtt, kivárja a sorát, és kér valamit, írói feltételezésünk szerint egy cserkót meg egy Kőbányait. Bedobja hamar a felest, és afeletti örömeiben, hogy kiszolgálták, széles taglejtésekkel beszélgetésbe fog az utcai ivókkal, akik nem mind soförök. Negyedóra is eltelik, mire dérral-dúrral megérkeznek a rendőrök a fodrászat elé, elegendő ahhoz, hogy Sáríkéék és a nővendégség lassan megértsék és kitárgyalják a szokatlan eseményt.

– Naná, aranyom! Ide hallgasson! – mondja Sáríkanak a kuncsaftja, egy korosodó butikos hölgy –, tudják ezek, mit csinálnak. Magának fizet a biztosító, ezt meg tartja bent az állam ingyen. Hát persze ingyen, naná, a maga pénzéből meg az én pénzemből van az is. Etetik meg fűtik ebbe' a hidegbe.

A rendőrök a följelentési papírok kitöltése közben nehezen akarják megérteni, hogy nem személyleírást kell fölvenniük az elkövetőről, hanem elvihetik őt magát személyesen, csak odébb kell menniük érte a bodegáig. A kis ember adigra kibeszélgette magát, és két sört is megivott.

– Nnna! Itt vannak? Má' aszitem nem gyönnek – üdvözli a faképű, szőke rendőröket, és nyújtja a csuklóját. Páran még utánabámészzkodnak a villogó kék-fehér Opelnek, melynek oldalán a korszerű POLICE felirat olvasható. A történet itt véget is érhetne, mint ahogyan Sáríkéék és a vendégnők is meg voltak győződve róla, eddig tartott, furcsa volt, vége van. Én is zárhatnám soraimat, és indulhatnék a postára evvel a zsúfolt üdvözlettel, a történet kétség kívüli bája

kárpótolná önöket apró betűim fáradságos bogarászásáért, hogy a szemük szike-fényével kell bontogatniuk a soraimat. De nem, nincs még itt a vég. Más is mesélt még nekem Évike. Azt, hogy eltelt úgy másfél hónap, tartott még a tél, de már az a rendes, szeles, taknyos, ami márciusban szokott lenni, s amelyben nem kevesebb alkalom nyílik a fázásra és az éhezésre, mint a tél szépségesen hideg napjaiban, szóval eltelt ez az idő, és a mokány cigányember egy délelőtt újra megjelent a fodrászat előtt. Nézegette kis időn át a kicserélt ablaktáblát, amely mögött a meleg fény tejmód keveredett a kávé örök, munkahelyi illatával, és mielőtt Olgikáék megdöbbenhettek volna, belépett az üzletbe. Sárrika éppen bent volt, hátul a pedikűrfülkében, ahol az üledékes szemű, láncdohányos Manyi dolgozott, vagdosta ki különös ollóival, szikéivel a benőtt körmöket, kanyarintotta ki vértelen a kavics keménységű tyúkszemeket. Ahogy visszalépett a vendégtérbe, ott állt előtte némán iksz-lábával a mokány cigány, és lesütötte a szemét. Végre levegőt vett, és megszólalt:

– Kérem szépen, főnökasszony, tisztelettel! Én ledógoznom a káromat. Tesseék nekem aztat meganni, én minden dógot megcsinállok.

Lehajtotta megint a fejét, és hozzátette még:

– Sanyi vagyok.

Sárikában megakadt a szó, Olgé és a többiek is némán álltak mind. Csak kis idő múltán válaszolt.

– Menjen má'. Itt nincsen ilyesmi.

Sanyi téblábolt még kicsit, lopva a partvisra pillantott, s végre kifordult. Úgy három éve esett mindez. Azóta színét se látták.

Itt aztán tényleg befejezhetném, mit is akarhatnék? Még kék, hideg napokat? Hóesést Nakonxipánban? Néma vadakat az erdőn? Nem is tudom, elbizonytalanodtam. Szót ejtettem, emlékeznek, a lapom elején az időről, a határokról. Hát csak azért tettem, hogy most elmondhassam önöknek a határtalan örökömet. Lássák, olykor még felbukkan az ártatlanság, és kárpótol bennünket az idő sérelméért. Ámde tudunk-e mit kezdeni vele? Nem úgy állunk-e valamennyien Sanyi, ahogyan a modern kor plébánosa állna az őskeresztény gyülekezetek előtt? Plusz térítés, pedofília? Semmiképp sem merem önöket ilyen kétségek közt hagyni, engedjenek hát meg egy érdes kódát, amely az én fejemben Sanyi történetének a része, s amely alkalmasnak mutatkozik rá, hogy visszarángassam önöket a határos időbe, az üdvözlétekből a történelembe.

Közlekedtem nemrégiben Budapesten, s már nem azért, hogy egyről kettőre jussak. Túl efféle hívságokon, a hármas metróból szálltam ki az Árpád úti megállóban. Az aluljáróban a kijáratnál egy fekete kabátos primás muzsikált, méltósággal egy helyben állva, nem úgy, mint a fiatal metrózenészek, akik nyugati mintákat követve kocsiról-kocsira járnak. Előtte a szokott módon feküdt egy hegedűtok, benne hét-kilenc fémpénz. A cigányzene, a muzsika maga sosem állt közel az ízlésemhez, de a ténnyel, hogy cigányzene volt és van a világon, sok más okból mélyen egyetértek. A cigányzenével való élés hagyományos módjairól is lekéstem, persze, ám nem ez az egyetlen, és nem is a legfontosabb dolgok egyike, amelyről lekéstem a világon. Úgy képzelem emellett, hogy a mai nehéz viszonyok közt semmi kivétlenül nem találhatunk abban, ha egy primás, egy cigányember a metróaluljáróban muzsikál, végtére ez a szakmája, az egyetlen

dolog a világon, amihez ért, nem árt vele senkinek, és ő tehet róla a legkevésbé, hogy nem tud többé hagyományos módon muzsikálni. Megnyugodtam e gondolatokban, amint távolodott tőlem a sovány, póre hegedűszó. Jött akkor velem szemben három fasiszta. Rajban, vonalban. Nem volt golyófejük, sem náciбарát öltözkük, valahogy mégis az első pillanattól fogva érzékeltem, hogy a történelemben vagyok, és Isten másnapos figyelmetlenségében a bérletét is elhagyta. Jött velem szemben vidáman ez a három fasiszta, akik közül a dolgok rendje szerint a legalacsonyabb is erősebb és magasabb volt nálam, fegyvert pedig önvédelemből nem hordok magamnál. Tudtam, hogy lesz valami, derűs és szőke és nagydarab volt az a három pesti proletár, amivel természetesen nem kívánom azt sugalmazni, hogy minden pesti fasiszta proletár, sem azt, hogy minden proletár pesti fasiszta, de azt igenis állítom, hogy minden rovar túlél minden rovarirtót. (Véreim, magyar bogarászok!) Tisztában voltam avval is, hogy engem most ez a cigányprímás fog megóvni tőlük, mert amúgy kihívóan demokratikus, perverz módon szellemi és leplezetlenül tömegidegen külsőmmel fel szoktam kavarni a világukat, és meg kívánnak ölni, mert érzékelik azokat a mérhetetlen veszélyeket, amiket a puszta létezésem rájuk nézve jelent. De ezúttal tudtam, hogy ügyet sem vetnek rám, mert a cigányzene, amelyre nagyapáik még könnyezve mulattak, őket is érdekli. És mondom, jókedvük volt. Nem ütötték ki a prímás kezéből a hegedűt, nem taposták össze, és meg sem verték utána a prímást, csak további derülésük végett elkiabálta magát az egyikük:

– Húzzál, cigány!

Hallgattam, és nem csináltam semmit, talán mondanom sem kell, mint ahogy mindenki hallgatott és nem csinált semmit, illetve ugyanazt csinálta tovább, amit addig, a prímás is muzsikált tovább. És nem azért nem csináltam semmit, persze, mert mérlegeltem magamban hirtelen az etika idevonatkozó kérdését, hogy vajon ha földre szállt angyal módjára lángszórómmal eltakarítom a föld színéről azt a három fasisztát, lehetek-e én a történelem első büntelen gyilkosa. Nem, nem ezért nem öltem meg őket és nem csináltam semmit, hanem azért, mert – mint említettem – nem hordok magamnál géppisztolyt, és nem vagyok elég erős ahhoz, hogy három fasisztát beletoroljak az aluljáró márványába, sőt, mint ugyancsak említettem, ahhoz sem vagyok elég erős, hogy közülük akár eggyel is megtegyem ezt. Megverethettem volna magamat egy pontos mondat ellenében, de ezt sem tettem, nem mentem utánuk és nem mondtam ki azt az odavaló pontos mondatot, melyet így itt, utólag leírni sincs jogom. Megtorpantam és megfordultam, ennyit tettem. „Húzzál, cigány!” – visszhangzott az aluljáró márványfala, és ő húzta barna vonójával a barna hangszerén, mint annak idején a mulató nagyapáknak a piros kockás abrosz fölött, akik sírtak osztályhelyzetükben, proletár ujjukat a nadrágjukhoz szorították a *Szózat* alatt, és még pislákolva botorkáltak az alanyi meg a tárgyias ragozás útvesztőiben.

Húzzál, cigány – visszhangzott még fönt is a fülemben –, ki tudja, meddig húzható!

Íme, így ért véget az én fejemben a Sanyi története. De látják, hely sem maradt sok.

Boldog új évet az olvasónak!

1588

Részlet a Báthory Zsigmond című regényből

- A háború szele a levegőben van – jelentette ki Bocskai István.
- Báthory Zsigmond szipákolni kezdett: mintha már érezné a háború szelét.
- Rákóczi Zsigmond egri várkapitány Szikszónál megfutamított tízezer törököt – folytatta Bocskai. – Ez több, mint a szokásos csatározások egyike.
- Az egriek sok borsot törnek a török orra alá – mondta Zsigmond. – A budai pasa minden évben panaszkodik Bécsben meg Prágában. Az egriek szeretik fölborítani a békemegállapodást.
- A drinápolyi béke – így Bocskai –, azért köttetett meg, mert Szulejmán Szigetvár ostrománál meghalt, és fia, Szelim, egy újabb hadjárat előtt föl akarta mérni a birodalom állapotát. No meg igen jámbor ember volt, nem szerette a katonáskodást. Hanem a mostani szultán, Murád vérmesebb. Azzal kezdte az uralkodást, hogy tizenkilenc közeli rokonát mészároltatta le. – Látva unokaöccse felhős tekintetét, Bocskai sietve hozzátette: – Afféle török szokás, törvény is talán: a trónra lépő szultánnak ki kell végeztetni a családból mindazt, aki trónkövetelőként a hatalmát veszélyeztetheti. Tulajdonképpen van benne ráció, még ha a mi irgalmas keresztyén lelkünk az ilyet nem is engedi...
- Zsigmond összerezzen:
- Boldizsárról beszélés?
- Unokabátyád fejedelem akar lenni – nagybátyja egészen nyugodt hangon mondta ezt. – A tavalyi győzelme is az önbizalmát növeli.
- Azt hittem, jó ötlet volt – mondta Zsigmond. – Gondoltam, hadd élje ki hadvezéri hajlamait. Hiába jött Konstantinápolyból az üzenet: ismét Báthory üljön a lengyel trónra, az ottani rendek egymásnak estek, nem tudván egyezsége jutni a két választott király, Habsburg Miksa és Vasa János Zsigmond között.
- A helyzet ugyanolyan volt – bólintott Bocskai –, mint Magyarországon Mohács után, amikor Habsburg Ferdinánd és Szapolyai János miatt az ország kettészakadt. Aztán még tovább, háromra, miután a török elfoglalta Budát.
- Zsigmond hangosan tűnődött:
- A sógorom, Grizeldisz férje, Zamojski kancellár Erdély segítségét kérte. Én odaküldtem Boldizsárt. Az öreg Gyczy nem akart pénzt adni, úgyhogy unokabátyám kerülő úton szállt hadba: mintha katonáival kísérte volna az erdélyi fejedelem követét. Szét is kergette Miksa seregét, Vasa János Zsigmondot pedig Krakkóban királlyá koronázták.
- Nem volt szerencsés dolog ujjat húzni a Habsburgokkal – vélte Bocskai. – Egyelőre ezt lenyelték, kérdés, mit csinálnak akkor, ha békejobbot kell nyújtanunk.
- Békejobbot? – Zsigmondnak megnyúlt az ábrázata. – Bátyám, mióta Ferdi-

nánd elvette az ország nyugati részét, a Habsburgok nekünk ellenségeink! Hiába egyezkedett velük János Zsigmond, hiába tárgyalt velük időnként az apám és Báthory István is, Erdély a Porta fennhatósága alá tartozik. A török a nyakunkon van, a határaink előtt. Inkább őket választjuk, mint a távoli németeket pajzsul Erdély fölé.

– Háború lesz – mondta Bocskai. – Ha nem is rögtön, de éveken belül. Hova fogsz állni, Zsigmond? A szultán majd a hadaidat követeli, és akkor erdélyi csapatok vonulnak a magyar király seregei ellen? Nádasdy Ferenc, Zrínyi György, Batthyány Boldizsár, Huszár Péter és a többi törökverő ellen fogsz küzdeni?

Zsigmond lehajtotta fejét.

– Valahogy csak ki lehet vezetni az országot a háborúból.

– Nem lehet! – Bocskai a fejét rázta. – Hiába erősítették meg a békét öt évvel ezelőtt, a hamu alatt izzik a parázs. Én ismerem a török birodalmat, Zsigmond: nekik hódítaniuk kell. Olyan gazdálkodást folytatnak, ha a terület kimerül, újat kell szerezniük. A háború hamarosan kitör.

– Tartok attól – vélte Zsigmond –, a gyengébb Bécs és Prága lesz. A császárról azt mondják, fogyatékos beteg, semmi nem érdekli, csak az aranycsinálás meg a csillagok. Bezárkózik a prágai várba, a laboratóriumába, a kémcsövei közé, nem foglalkoztatják az országos ügyek.

– Én Prágában nevelkedtem – mondta Bocskai. – Mikor apámat János Zsigmond kiengedte a fogságból, Prágába mentünk, ott apródoskodtam. Bár még az atyja, Miksa volt a császár és király, volt szerencsém megismerni Rudolfot. Nem fogyatékos beteg, csak épp nem uralkodásra való. A tudományok érdeklik, meg a katolikus hit. Mind a pogányokat, mind az eretnekeket gyűlöli. Neked viszont kapóra jöhet, hogy katolikus vagy. Katolikus erdélyi uralkodóval egy Habsburg szívesebben köt szövetséget... Ha nem is Rudolf vezeti a háborút, ott vannak az öccsei: Mátyás és Miksa főhercegek. Tehetséges emberek – Bocskai megállt a járkálásban, közel hajolt a fejedelemhez. – Ha a keresztyén országok egyesülnek, együttes erővel kiűzhető Magyarországról a török. Ebből Erdély nem maradhat ki.

– Biztosan lesz háború? – tamáskodott Zsigmond. – Időnként összecsapnak a királyi Magyarország vitézei meg a török, hol Kanizsán, hol Szikszó mellett. Ám a háború senkinek sem érdeke.

– Nekünk érdekünk a háború – Bocskai kihúzta magát, ismét járkálni kezdett. – A török szégyenfolt, a pogány életforma tőlünk idegen. Ha alkalom kínálkozik, lépni kell. Márpedig az alkalom közeleg.

– Két császár szorításában vagyunk – Zsigmond hangja panaszosan szólt. – A török közelebb van. Ha ellene fordulunk, lecsap, mire a nyugati segítség ideér.

– Inkább magyar ellen viselnél háborút? Ha a török megindul, bennünket is hív, s akkor óhatatlanul testvérvér folyik.

– Erdélyország azért jött létre – mondta Zsigmond –, mert a Habsburgok figyelmén kívül hagyták, hogy a magyar rendek Szapolyai János személyében már választottak királyt. Erdély a különállás kulcsa, még ha most török fennhatóság alá tartozik is.

– Éppen ez az! – kiáltott Bocskai. – A különállásunkat nem kéne földadnunk. Legfőljebb fölfüggesztenénk – ismét unokaöccse elé lépett. – A sorrend itt a kér-

dés, öcsém. Természetesen ha lerázzuk az egyik jármot, nem akarunk egy másikat a helyébe. Azon folyhat a vita: török szövetségben üzzük-e ki Észak-Magyarországról a Habsburgokat, és utána forduljunk a pogány ellen, avagy Habsburg-szövetségben szabadítsuk-e föl Magyarországot, és utána rázzuk-e le a német igát. Én amondó vagyok: ha kerülni akarjuk a testvérharcot, és valóban győzni akarunk, mondjuk föl a Portával az alkut, és álljunk Prága mellé. Az egyesült keresztyén hadak kötelékében elűzzük a törököt, utána a Habsburgok ellenében választhatunk nemzeti királyt. Az akár – megint közelebb hajolt –, Zsigmond, te is lehetsz.

A fejedelem nem tudta leplezni mosolyát:

– Elszakadni a töröktől... Ebbe a rendek nem mennek bele. A rendek nem akarnak háborút. Azt mondják, a béke jó, még ha török béke is. Nagy számban vannak az országgyűlésben törökpártiak. Én pedig ilyen országos fontosságú ügyben egyedül nem dönthetek.

– Miért ne dönthetnél? – kérdezte Bocskai. – Kolozsvárott a jezsuiták beszéltek neked Machiavelliről, talán még a könyvét is elolvastatták veled. Tudnod kell tehát: vannak olyan pillanatok, amikor a fejedelemnek nem szabad válogatnia. Az urak szűk látókörűek, nem veszik észre, a béke nem tart örökké, elkerülhetetlen a háború. Nem most azonnal, évek is eltelhetnek még, mire a szikra lángra kap. Addigra tudnod kell, hova állsz. Az erdélyi csapatok a szultán oldalán vonulnak-e föl magyar testvéreik ellen, vagy csatlakoznak a keresztyének közösségébe, és vállvetve vívnak háborút... A törökverő fekete bég, Nádasdy Ferenc uram felesége Báthory Erzsébet, az ecsediek közül. Rokonaid ellenében vezetnél hadat?

Zsigmond a tenyerébe temette fejét.

– Igazat mondasz, bátyám – mondta ujjai közül. – Hanem a helyzet nagyon nehéz. Lám, az országgyűlés most is megsarolt: nem hoznak törvényt nagykorúságomról, és nem adják kezembe a teljhatalmat mindaddig, míg ki nem úzom az országból a jezsuitákat. Ha így teszek, a lelkiismeretem ellen véték: a jezsuiták neveltek, vallásom oszlopai, ráadásul elküldésükkel a Habsburgok szemében vörös posztó leszek. Ujjal mutogatnak majd reám: íme a pápista Báthory, maga zavarta el a protestáns Erdélyből a katolikus papokat.

– Apró, ám határozott lépéseket kell tenned – magyarázta Bocskai. – Fejedelem akarsz lenni? Ez csak úgy lehetséges, ha száműzöd a jezsuitákat? Kergesd hát el őket! Aztán ha kezeden a kormányrúd, másképp cseleksz. Azt tekintsd, a végső célt hogyan éred el. Abban pedig ne válogasd az eszközöket... Még ha tetted kegyetlen is, avagy mások számára félreérthető, te tudd: mit miért teszel. Most elmennek innét a jezsuiták, mert a rendek akarata szerint csak így lehetsz nagykorú, teljhatalmú fejedelem. Ám eljön az az idő, amikor a jezsuiták visszajönnek. Éppen a te akaratod szerint...

A fejedelem nevében Medgyesre hívta össze az országgyűlést Gyczy János kormányzó. Ezt megelőzően, november elsején Enyeden a rendek afféle röpgyűlést tartottak, ahonnét feliratot intéztek Báthory Zsigmondhoz: az egykor eltörölt bálványimádás visszaállítóit, a spanyol inkvizíció képviselőit, a római pápa szócsöveit, az ifjúság megrontóit, a jezsuita papokat a fejedelem Erdélyből parancsolja ki. A követelők élére Gyczy kormányzó állott, nyomatékul pedig

(mint ahogy arról föntebb volt szó) megzsarolták Zsigmondot: ha nem teljesíti kérésüket, nem nagykorúsítják, és nem helyezik a fejére a fejedelmi süveget.

A jezsuita rend erdélyi képviselői a nagy pestisjárványban erősen megfoghatkoztak, akik élve maradtak, most tanácstalanul hallgatták Kolozvárrott az enyedi híreket.

– Kihallgatást kérek a fejedelemtől – mondta társainak Leleszi János. – Meg fogom neki mondani: amit a protestánsok követelnek, írassa le velük, legyen a vádaskodásnak nyoma. Amiről pedig vádaskodnak, arról szolgáltatassanak bizonyítékot is, hadd védjük meg magunkat tisztességesen.

– Nem a tisztességről van itt szó, atyám – vélte Keresztury Kristóf. – Zsigmond úr tisztában van vele, hogy merő képtelenség, amit Gyczyék állítanak. Hogyne lenne tisztában, hiszen jezsuiták nevelték és tanították, ő aztán igazán tudja, miféle erényekkel bír a rend!... Hanem az urak kötélén rángatják a fejedelmet. Amennyire Zsigmond urunkat ismerem, bízom benne, nem hagyja magát megzsarolni, és nem enged a követeléseknek.

– Ha nem enged – sóhajtott Leleszi –, nem kerül a fejére a fejedelmi süveg. A rendeknek előjoga a szabad fejedelemválasztás, ezt először éppen Zsigmond úr nagybátyja esetében nyilvánították ki. A mi felséges urunk nincs olyan helyzetben, hogy ellentmondjon. Ha nagykorú és fejedelem akar lenni, nekünk csomagolnunk kell.

– Haladékat kell szerezni – így Keresztury. – Nyerjünk időt. Menjen be atyám a fejedelemhez, és mondja el neki: a rend a rágalmakra felelni akar, mert ha nem felel, gyávának vagy gőgösnek fognak bennünket tartani. Kérjünk nyílt vitát, ahol mondják el a kálvinista és unitárius papok, szerintük mi a bálványimádás, hadd cáfoljuk meg Gyczyék hamis rágalmait.

– Ha időt is nyerünk, mire megyünk vele? Világosan megmondták: míg nem vagyunk innét kiharancsolva, Zsigmond úrnak nem kerül a fejére a fejedelmi süveg. Ő pedig nem fog megvárni semmiféle hitvitát.

– Azt mondják – simogatta az állát Keresztury –, felséges urunk unokabátyja, Báthory András bíboros a közeljövőben Lengyelországból Erdélybe érkezik. Neki Rómában is van szava. Hátha nyomást tud a rendekre gyakorolni.

– Róma messze van, testvérem, Debrecen viszont közel. Nem volna szabad ilyet mondanom, ám én már föladtam a reményt. Imádkozzunk, böjtöljünk, könyörögjünk az Úr irgalmáért, aztán meglátjuk, mi lesz... Sajnos nem lehet bízni Zsigmond úrban sem. Őt a kormányzóék megzsarolták, és neki fontosabb a fejedelmi szék, mint hogy Erdélyben jezsuiták maradjanak. Báthory bíboros érkezéséről magam is hallottam, Gyczyék éppenséggel azért sürgetik a dolgot, mert tőle valamelyest tartanak. Félnek, hogy jelenlétével és tekintélyével fölborítja a terveket.

Leleszi atya szedelőzködött, és hiába ajánlkoztak rendtársai közül többen is, maga akarta fölkeresni Gyulafehérvárrott Báthory Zsigmondot. Az útra Keresztury Kristóf is elkísérte – hideg, szeles november vége volt, megint kemény tél közeledett.

A fejedelem egyik szobájában fogadta nevelőjét. Amint meglátta, elébe futott, átölelte, kis híján sírva fakadt.

Keresztury becsukta maga mögött az ajtót. Leleszi az ablak mellett álldogáló inasra pillantott.

– Jósika – nézett arra Zsigmond is. – Csak maradjon nyugodtan. Okos fiú, vág az esze. Hadd tanuljon országos ügyekből valamit.

Jósika a fejedelmi dicséretre meghajolt.

– Ugye tudod, fiam, miért jövök? – az atya erőltlenül suttogott.

Zsigmond elengedte a jezsuitát, lehajtotta a fejét.

– Atyám, tehetetlen vagyok. A dolgok elrendeltettek.

– Te rendelted el?

– A rendek, atyám, a rendek... Bizonyára hallottad kényszerű helyzetem. Indulom kell Medgyesre, színt kell vallanom – Zsigmond beszéde fölgyorsult, hangosabb lett: – Tehetek valamit, atyám, mondd?! Ha nem mondok igent, nem leszek fejedelem, és nektek akkor is mennetek kell. Ki tudja, lehet, épp Gyczy választaná meg... Ha a kormánypálca az enyém, kedvezőbb alkalom esetén, ígérem, visszahozlak titeket.

– Azért én még teszek egy kísérletet – szól Keresztury. – Ha felséged megenyedi, mondanék pár szót a rendek előtt. Talán van bennük annyi becsület, hogy meghallgassák a szavam. Emlékeztetni fogom őket István király és Báthory Kristóf rendelkezéseire. Meg arra is: jezsuiták nevelték a fejedelmüket.

– Épp ezt nem bírják lenyelni – mondta Zsigmond. – Egyes protestáns papok át akarnak téríteni az ő hitükre – Leleszire pillantott: – Efelől ne aggódjék, atyám. Az én lelkem erős, tántoríthatatlan a hitem. Nem feledem sem kegyelmeitek szavait, sem családom örökét – arrébb lépett, egészen Jósika mellé. – Egyet ígérhetek: amennyire lehet, húzom-halasztom az ügyet. Hátha történik valami. A Jóisten megsegít vagy Gyczy meghal, ki tudja, mi lehet...

A követek december 8-án, Medgyesen, a fejedelem szállásán gyűltek össze, onnét az előírás szerint együtt mentek a tanácskozás helyszínéül szolgáló udvarházba, ahol Báthory Zsigmond megnyitotta az országgyűlést. Rögtön utána Gyczy kormányzó szónokolt, hangoztatta: a gyűlésnek egy célja van, nagykorúsítsák Zsigmond urat, ám ennek föltétele, hogy a jezsuita rend tagjai Erdélyből kimenjenek. Megismételte az Enyeden megfogalmazott vádakát, majd hozzátette: „Am mert türelmesek és a jó szándék felé megértőek vagyunk, hallgassuk meg, mit mondanak a katolikusok. Urak, adjuk meg a lehetőséget nekik!”

Keresztury erős pfűjolás és méltatlankodás közepette emelkedett szólásra. A fejedelem tekintetét kereste, ám Zsigmond fejét lehajtva, merengve ült a pulpituson. A nagy zsvajban végül Keresztury beszélni kezdett. Szavai nyomán lassan a zúgolódás is alábbhagyott:

– Hetedik éve, nemes urak, hogy a jezsuita társaság a ti fejedelmeitek kérésére Erdélybe érkezett. Ezt ők, sorban immáron hárman – ismét Zsigmondra nézett –, tekintélyükkel és a ti tanácsotok nyilvános szavával is megerősítették. Semmit nem tettünk, mondtunk, gondoltunk, ami az ország érdekei ellen lenne, vagy nem fért volna össze a ti méltóságotokkal. Milyen irigység szól az ellen, hogy megmaradjunk a birtokunkban? Egy vádat hangoztatnak, hallásra gyanúsabbat, mint megértésre: azokat a tanítóitokat, akik, hogy súlyosabb szót ne használjak, visszaélnek a ti könnyelműségeitekkel, ha nem kerülik, mint gyakran máskor, a velünk való találkozást, készek vagyunk kioktatni. Ha jótétemnyeinket azzal fizetik vissza, hogy meghallgatás és védekezés nélkül elbocsátanak, milyen tisztesség hárul a Báthoryakra: hogy méltatlanokat hívtak be, ked-

veztek azoknak, akiket távol kellett volna tartaniuk?! Az ő tettük, ha magát a dolgot nézzük, üdvös volt Erdélyre nézve, elhatározásuk dicséretes, ha egyesek zavarognak is. Vigyázzatok, nehogy szégyenetekre válják, hogy ok nélkül küldtettek el azokat, akiknek behívása a Báthoryak dicsőségére szolgált, mert nekünk is lesz hajlékunk, ahová befogadnak bennünket! Egyébként, nemes urak, ilyen súlyos megfontolásnál ne engedjete az elhamarkodásnak és haragnak, mert ez az ész ellensége, amaz a meggondolásé: a késlekedés és a meggondoltság közelebb jár a bölcsességhez.

Keresztury leült, Jósika István azt súgta a fejedelemnek:

– Ez rossz beszéd volt, a rendek méltatlankodni fognak. Mondhatta volna szerényebben is.

A fejedelem otthagya a tanácskozást.

Alig ért a szállására vissza, ott volt az országgyűlési felirat, melyben a nemesség ismét követelte a bálványimádás terjesztőinek kiűzését az országból. Hiába jött azonban óránként a gyűlésről követ, a fejedelem rendre azzal hajtotta el: majd holnap válaszol.

Másnap a tanácskozástól megint távol maradt, levelet küldött maga helyett. Délután fölháborodva kereste fel őt Bocskai:

– Mit csinálsz, öcsém? – A fekete ember a haragtól a szokottnál is feketébb volt. – Magad alatt vágod a fát. Nem akarsz fejedelem lenni?

– A lelkiismeretem ellen nem tudok szólni – nyögte Zsigmond. – Úgy van, ahogy írtam: az egész a katolicizmus elleni gyűlölet tüze. A jezsuitáknak semmi bűnük nincs.

– Ezt valamennyien tudjuk – mondta Bocskai –, ám távozniuk kell. A végzést helyben kell hagynod, különben Gyczy fejére teszik a süveget. Ő amúgy már paragrafust is talált: Szapolyai János özvegye idején hoztak olyan határozatot, mely szerint a kincstárhoz jutott egyházi javak többé nem kerülhetnek egyházi használatba. A Báthoryak pedig éppen a kincstári vagyomból adtak a társaságnak birtokot – Bocskai az indulattól nagyokat szuszogott. Az asztal mellől kirántott egy széket, leült. – Gyczy különben titkos tanácskozásra hívta Leleszit és Kereszturyt. Ma éjjel személyesen, csupán néhányunk jelenlétében akarja őket az önként távozásra rávenni.

– Nem fognak önként elmenni! – élénkült meg Zsigmond.

– Tudom. A helyzetet nehezíti, hogy néhány nemesúr ugyancsak a kiűzés ellen van. Például Sombory László, a fejedelmi tanács tagja. Kereszturyék meg akarják lovagolni ezt a helyzetet. Középutas megoldást keresnek, már abba is beleegyeznének, hogy korlátozzák a mozgáskörüket, csak hadd maradjanak.

– Ez nem kivitelezhető?

Bocskai a fejét rázta.

– A te jövőd a tét, öcsém. Ha engedsz a lelkiismeretnek, Gyczy János lesz a fejedelem, s Erdélyben véget ér a Báthoryak kora. Gondold meg, mit teszel – Bocskai fölállt, és mielőtt kisietett volna, azt fűzte hozzá: – Olyan korban élünk, Zsigmond, melyben a fejedelemnek lelkiismerete nem lehet.

Az éjjeli tanácskozás nem hozott eredményt. Leleszi atya alig mondott valamit, Keresztury vitte a szót. Föjlánlotta: a jezsuiták meghúzzák magukat valahol, nem Kolozsvárott, akár egy kisebb településen is, kívárik a jobb időket,

míg köröttük enyhül a levegő. A kormányzó azonban hajthatatlan maradt, sőt fenyegetőzni kezdett: ha a jezsuiták a szóbeli nyomásnak nem engednek, nem lesz, aki egy esetleges erőszak esetén a védelmükre siet.

Végül megegyeztek: a kérdést Zsigmond úr ítélete dönti el.

A fejedelem sápadtan tért vissza a gyűlésre. Bocskai valósággal fölragatta a pulpitusra, hogy szóljon valamit. Aztán meg kellett rökönyödnie: unokaöccse arról beszélt, beleegyezik abba, hogy a társaság tagjai az ország városaiból távozzanak, ám azt tartaná üdvözítőnek, ha a jezsuiták a kolozsmonostori kolostorukban meghúzódhatnak, és az intézmény falai között folytathatják tevékenységüket.

– Nem lesz többé mise! – rikoltott egy éles hang. – Takarodjanak a bálványimádók!

Zsigmond letántorgott az emelvényről. Bocskai utánanyúlt, visszahúzta, a rendek szeme láttára erőszakkal bírta újabb szólásra unokaöccsét, aki a pulpitusról addig nem mehetett, míg ki nem mondta: márpedig a jezsuiták az országból távozzanak.

December huszonharmadikán a fejére tették a fejedelmi süveget.

Karácsony után, Szent István napján (legalábbis egy jó darabig) utoljára vett részt Báthory Zsigmond katolikus misén. Másnap már elmaradt a Szent János-napi ceremónia. A Kolozsvárról Medgyesre érkezett hittestvérek zárva találták a kápolnát. Az ajtó előtt Gyczy János várta Leleszi atyát, közölte vele: „A fejedelemnek többet nincs szüksége katolikus szentségekre, menjenek az urak Kolozsvárra vissza, szedelőzködjének”.

Ezen a napon Erdélyben szélvihar támadt, a szél Medgyesen levitte a tanácskozás színhelyéül szolgáló épület tetejét, Gyulafehérvárott ledöntötte a fejedelmi palota kéményét, s leszakított egy hidat.

Az országgyűlés föloszlott, mindenki hazatért. Bár a kormányzó megbízatása megszűnt, a rendek szószólója Gyczy maradt, aki annyi engedményt se tett, hogy a jezsuiták legalább megvárhassák a tavaszt. Ez különösen Leleszi János számára lett volna kívánatos: az atya súlyos betegen ágyban esett. Zsigmondot napokon át várta, többször érte üzent, ám a fejedelem maga helyett csupán egy pecsétes bizonyítványt küldetett, melyben tanúsította: a nemesség vallásos buzgalmában háborodott föl a társaság ellen, és a jezsuiták jog szerinti bűnt nem követtek el.

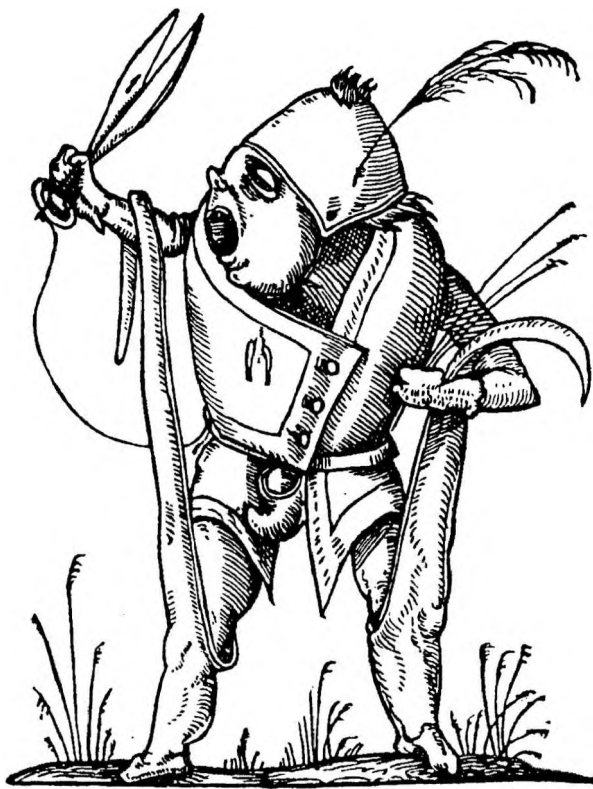
– Több a semminél – morogta Keresztury, mikor megmutatta Leleszinek a papírt. – Legalább ha útközben fölkoncolnak, törvénytelenül teszik.

A fejedelem őrséget is állíttatott a kolozsvári kollégium köré, félve attól, Gyczy emberei esetleg erőszakhoz folyamodnak. Ám ilyenre nem került sor. „Ezekben a napokban – jegyezte föl később egy jezsuita – a társaság munkája hihetetlenül gyümölcsöző volt: a szentbeszédre még hétköznapokon is nagy tömeg gyűlt össze, a gyónásra akkora, mint a hajón fenyegető hajótöréskor, s nem könnyű elmondani, milyen érzéssel voltak távozásunkkor a katolikusok s néhányan azok közül, akik ugyan mélyen meg voltak mótelyezve az eretnokséggel. Szomorúan kísérték el a mieinket, hogy még szomorúbban térjenek vissza; a szent kezeket csókolgatták, kisírt szemekkel siránkoztak az ilyen kegyetlen elváláson, mielőbbi visszatérésre buzdítottak, kérve a pápa és más fejedelmek se-

gítségét, vigasztalásért könyörögtek az elhagyatottságban; az vetett véget a panaszkodásnak, hogy indulni kellett.”

– Isten kegyes, és a mi oldalunkon áll – Keresztury szeme csillogott, mikor Leleszi atyát pokrócokba csavarva a szánra tették. – Gyczy János meghalt. Azt mondják, halála előtt bűnbocsánatért esedezett, mert nem maradt hű István király rendelkezéseire.

Beköszöntött az új esztendő, az 1589. Nagy pelyhekben kavargott a hó. Kolozsvárról elindult északnak a menet.

FEJEDELEM, UDVAR ÉS JEZSUITÁK AZ 1588-AS MEDGYESI ORSZÁGGYŰLÉSEN

Báthory Zsigmond erdélyi fejedelem személyéről, uralkodói képességeiről a kortársak meglehetősen eltérő véleményeket formáltak. Bírálatainak eleinte nem volt tétje, hiszen az 1581-ben apja helyére lépő gyermek nevében egy hármastanács, majd kormányzó uralkodott, s lényegében nagybátyja, Báthory István, a megfellebbezhetetlen tekintélyű lengyel király utasításait követték. Az erdélyi jezsuiták, akik a katolikus Báthoryak jóvoltából vethették meg lábukat a zömében protestáns Erdélyben, felekezeti megerősödését, egyházuk helyreállítását attól a kortól várták, amikor a felnőtt Zsigmond átveszi a hatalmat, s míg ebben a szellemben igyekeztek nevelni őt a gyulafehérvári udvarban, alakját reménykedve idealizálták. A király halála (1586) után Zsigmond és unokafivérei hiába próbálták érvényesíteni a család presztízsét a lengyel trónutódlásért folyó küzdelemben. Rövidesen az erdélyi főurakkal, sőt egymással is meg kellett mérkőzniük a hatalmi pozíciókért. A többéves folyamat első fordulója 1588-ban érkezett el, mikor a medgyesi országgyűlés nagykorúsította Zsigmondot. A katolikusok túlzott befolyásától tartó rendek cserébe szabad kezet kaptak ahhoz, hogy kitiltsák Erdélyből a jezsuitákat. Zsigmond ezzel a pápai kúriához fűződő szálak szakadását kockáztatta, de megnövekedett hatalmával rövidesen hozzálátott a szerzetesrend visszahívásának előkészítéséhez. Ehhez más teendőik is járultak. A gyermeki éveiből kilépő fejedelemnek kedvező színben kellett megmutatnia önmagát és udvarát a külföldi uralkodók előtt. Olasz udvari embereket hívott Gyulafehérvárra, akik nemcsak diplomáciai kapcsolatainak építéséhez járultak hozzá, hanem azokat a kulturális mintákat is közvetítették, amelyek Nyugaton divatosak és nélkülözhetetlenek voltak. Bár nem kapott feleséget a firenzei hercegi családból, mert az atyai jó barátként tisztelt Medici Ferdinánd a török közelsége miatt elutasította kérését, hamarosan épp a török ellen meginduló háborúnak köszönhetően jutott neki még előkelőbb partner, Habsburg Mária Krisztierna személyében. A hadba lépés körüli vita kiélezte a főurak és az uralkodócsalád addigi ellentéteit, és Zsigmond már-már lemondott unokafivére, Boldizsár javára, de az ország katonai vezetői, különösen Bocskai István, szívesebben látták őt a fejedelmi székben, mint közös riválisukat. Rokona és a konkurens tanácsurak kivégeztetése után 1595-ben szövetségre lépett II. Rudolf császárral, házasságot kötött a hercegnővel, eltöröltette a jezsuiták elleni tilalmat, és Havasalföldre indult, hogy összemérje erejét a törökkel.¹

Miközben a külföldi udvarok előtt Zsigmond a természeti kincsekben gazdag országgal, művelt udvarral és korlátlan hatalommal rendelkező fejedelem képét öltötte magára, Erdélyben az uralkodást a mulatságért hátrahagyó, felelőtlen ifjú figurája rajzolódott

¹ Benda Kálmán: *Erdély végzetes asszonya. Báthory Zsigmondné Habsburg Mária Krisztierna*, Budapest, 1986., Lele József: „Erdély a tizenöt éves háborúban”, in: *Aetas*, 1991/3–4., Erdősi Péter: „Az itáliai érényekben vétkesnek mondott erdélyi fejedelem. Az olasz udvari emberek helyzete, tevékenysége és megítélése Erdélyben Báthory Zsigmond uralkodása idején”, in: *Sic itur ad astra*, 1996. 1–2., Kruppa Tamás: „*Marciare verso Constantinopoli. Báthory Zsigmond havasalföldi hadjárata és a jezsuita propaganda*”, in: *Művelődési törekvések a korai újkorban. Tanulmányok Keserű Báltint tiszteletére*, Balázs Mihály (szerk.), Szeged, 1997.

ki a hatalmi versengés közepette. Báthory Boldizsár köréből kaptak szárnyra a hízelkedő és könnyelműsége csábító olaszok jelenléte elleni vádak, akik csakugyan rendelkeztek befolyással az udvarban, de ennek korántsem voltak olyan szilárd alapjai, mint a nemesek tekintélyének, így hiába is keltek volna versenyre velük. A diplomácia titokzatossága persze felnagyította az olaszok és a jezsuiták jelentőségét, s még Szamosközy István, a hatalmi viszonyokat pontosan ismerő kortárs történetíró sem állhatta meg, hogy ne az ő mesterkedésükkel magyarázza a fejedelem jellemének állítólagos torzulásait. A hadba lépés ára és következményei tovább színezték azt a képet, melynek körvonalait a családi vetélkedés húzta meg. Valószínűleg így keltek életre a Zsigmond születésének baljós jeleiről, illetve gyermekkori kegyetlenkedéseiről szóló mendemondák, ezek pedig azt a gondolkodásmódot erősítették, mely a fejedelem személyiségének ferdeségeire vezette vissza uralkodásának bizonytalanságait.

A diplomáciai ügyességgel elért eredmények talán a körültekintő politizálás bizonyítékai lehettek volna, az ellenpárttal való erőszakos leszámolást a keresztény ügyért hozott áldozatként könyvelhették volna el, ha a háború a fejedelem várakozásait igazolja. Bár havasalföldi sikere után a külföldi propaganda (melynek szervezésében az olaszok és most már a jezsuiták is közreműködtek) hősként ünnepelte, valójában sem ekkor, sem később nem aratott döntő győzelmet. Látván, hogy a császár nem támogatja eléggé, rövidesen azzal a gondolattal kezdett foglalkozni, hogy átadja neki Erdélyt. Mivel a házasság tétje a szövetség volt, a szövetség értékének csökkenésével teherré vált a házasság. 1598-ban lemondott, a Rudolftól kapott sziléziai hercegségbe távozott, a frigyét pedig sikerült semmissé tétetnie. Nemsokára azonban visszatért, átvette a hatalmat, amiben ismét Bocskai támogatta, majd kibékült Báthory András bíborossal, Boldizsár testvérével, és a fejedelmi székbe ültette. Úgy tűnik, arra számított, hogy újra megszilárdul a család erdélyi hatalma, az ország kedvezőbb megítélés alá kerül a Portán, ha nem a Habsburgok kezén van, míg Rudolf egy másik fejedelemmel talán hajlandó újabb alkut kötni. Épp az ellenkezője történt: Mihály havasalföldi vajda a Habsburg császár nevében megtámadta Andrást. Mivel a bíboros az ütközetben életét vesztette, Zsigmond újra csatásorba állt. Fejedelemségét most már a török erősítette meg, mindazonáltal azt a politikát folytatta tovább, amely az ellenféllel való megállapodást a fegyveres konfliktus dacára sem zárta ki. 1602-es veresége után ismét Rudolfnak adta át az országot, akárcsak négy évvel ezelőtt. Életének hátralévő évtizedét Csehországban töltötte, ahol egy-egy kedvezőnek tűnő konstellációban újabb terveket szövögetett a visszatérés érdekében.²

Báthory életéről legalább kétféle történetet írhatnánk meg: az egyik az „eseményeket” adná elő, a másik a fejedelmi „imágókat” venné sorra. A kettőt összekapcsolva ahhoz a kérdéshez jutunk, hogy miképpen determinálják az uralkodó lépései a róla szóló vélemények formálódását, másrészt, hogyan befolyásolják tetteit az uralkodással szembeni elvárások. Így az életrajz a társadalmi és mentális közeg rajzává szélesedik. Bár katalogizálhatjuk az udvari élet és gondolkodás kitüntetett értékeit, illetve felmérhetjük, hogy milyen csoportokat közelítettek egymáshoz vagy választottak szét, de azt is szem előtt kell tartanunk, hogy a *színelés* általános taktikája igencsak viszonylagossá, esetlegessé tette ezeket az értékeket és kötődéseket.³ Az erdélyi politika, ha máshonnan nem, a Portával és a magyar királlyal szembeni alakoskodás gyakorlatából jól ismerte ezt, ha nem is épített köré összefüggő elméletet, amilyennel Machiavellinél vagy Della Casa illemtankönyvében találkozunk. Gyulay Pál, a humanista tanácsúr egyebek mellett ezt tanácsolta az 1585-ben hivatalba lépő váradi kapitánynak: „Mind töröknek, németnek való írásban, izenésben, és az ő írásokra,

² Horn Ildikó: „Báthory Zsigmond prágai fogsága (1610–1611)”, in: R. Várkonyi Ágnes *Enlétkönyv születésének 70. évfordulója ünnepére*, Tusor Péter (szerk.), Budapest, 1998.

³ A színház metaforájának az udvari kultúrában való helyéről Bene Sándor: *Theatrum politicum. Nyilvánosság, közvélemény és irodalom a kora újkorban*, Debrecen, 1999. 105–126. o.

izengetésekre való választételben mit kelljen mívelni, mikor kelljen színeezni, tettetni, nyilván vagy homályosan írni és izenni, a dolognak és időnek állapota mutatja meg, melyhez okosság és jó ítélet kívántatik, mellyel Isten kegyelmedet megáldotta.”⁴ A történetírók sem lehettek mentesek a tettetéstől: sem az erdélyi elit felelősségét firtató Szamosközy, sem Baranyai Decsi János, aki úgy próbált históriát írni Zsigmond számára, hogy a hízelgést és a bírálatot is elkerülje, sem Giorgio Tomasi, a már Csehországban élő fejedelem olasz propagandistája.⁵ A történeti személyiség tetteit és szándékait saját képmutatásán túl a korabeli történetíró részrehajlása is gyakran elrejtja a mai történész elől. Szamosközy szerint Zsigmond az ellenpárt letartóztatása előtt hideg fejével gondolkodott, „simulatione et dissimulatione, uti res postulabat”, vagyis „színleléssel és leplezéssel” járt el, „ahogy a dolog kívánta” (a félrevezető magatartás e két terminusát Machiavelli is használta), de amikor felelősségre vonták a kivégzések után, állítólag „úgy sirt és zokogott mint az gyermek”.⁶ Ha igaz Norbert Eliasnak *A civilizáció folyamatában* kifejtett tétele, mely szerint az európai ember ösztöneinek megfegyverzése az udvarban kezdődött, azt is hozzá kell tennünk, hogy Zsigmondot ez a teátrum tanította az érzelmek megjátszásának politikai hasznára.⁷

A történet itt következő, 1588-as epizódjának még nem Báthory Zsigmond a főszereplője. A Medgyes városában tartott országgyűlésnek éppen az a nagy kérdése, hogy kinek mit tartogat a szereposztás: a rendek elé citált jezsuiták is csak a színjáték során értik meg valójában, milyen érdekek állnak az események hátterében. A konfliktus a tizenöt esztendőes fejedelmet a jövő évtized nagy felvonására készíti elő. Most jön létre az a hatalmi helyzet, melyet pillanatnyilag kedvezőtlennek talál, de később a maga hasznára fordítva alakít át.

* * *

Báthory István 1567 óta sürgette a jezsuiták erdélyi bejövetelét. A bécsi kollégium magyar professzorában, Szántó István páterben talált rá arra a személyre, aki a római vezetőst megnyerhette az ügynek. Miksa császár ellenállása miatt küldetésük a Báthory lengyel királlyá választása utáni időre halasztódott, de ekkor is csak két rendtag magánakciója tudta kimozdítani a dolgot holtpontjáról. Alfonso Pisa feletteseinek tudta nélkül ment Lengyelországba, Leleszi János pedig ugyanilyen váratlanul állított be az erdélyi udvarba. Báthory Kristóf és István, valamint a kész helyzetet elfogadó pápa és a rendi generális támogatásával, s nem az osztrák, hanem a lengyel rendtartomány felügyeletével szerveződött meg a misszió. 1579-ben tanítani kezdtek Kolozsmonostoron, a következő évben pedig Kolozsvárra költöztek.⁸

⁴ Gyulay Pál: „Tanácsi tükör”, in: *Janus Pannonius. Magyarországi humanisták*, Klaniczay Tibor (szerk.), Budapest, 1982. 1261. o.

⁵ *Baranyai Decsi János magyar históriája (1592–1598)*, Kulcsár Péter (ford. és a bevezetőt írta), Budapest, 1982.; Szamosközy István: *Erdély története (1598–1599)*, (1603), Borzsák István (ford.), Budapest, 1977.; Erdősi Péter: „A vesztés magasztalása. Giorgio Tomasi históriája Báthory Zsigmondról”, in: R. Várkonyi Ágnes *Emlékkönyv*, i. m.

⁶ Székfű Gyula: „Szamosközy műve az 1594. év eseményeiről”, in: *Századok*, 1908. 240. o.; *Szamosközy István történeti maradványai*, Szilágyi Sándor (szerk.), IV. k., Budapest, 1880. 43. o.

⁷ Norbert Elias: *A civilizáció folyamata. Szociogenetikus és pszichogenetikus vizsgálódások*, Budapest, 1987.

⁸ Veress Endre: *A kolozsvári Báthory-egyetem története lerombolásáig, 1603-ig*, Kolozsvár, 1906.; Barlay Ö. Szabolcs: *Romon virág. Fejezetek a Mohács utáni reneszánszról*, Budapest, 1986. 96–142. o.; Bartók István: „A gyulafehérvári fejedelmi udvar és az ifjú Báthory Zsigmond”, in: *Magyar reneszánsz udvari kultúra*, R. Várkonyi Ágnes (szerk.), Budapest, 1987.; *Jezsuita okmánytár 1/1–2. k. Erdélyt és Magyarországot érintő iratok (1601–1606)*, Balázs Mihály, Kruppa Tamás, Lázár István Dávid, Lukács László (s. a. r.), Balázs Mihály (bev.), Szeged, 1995.; Claudio Madonia: „I gesuiti in Europa Orientale. Strategie di riconquista cattolica”, In: *György Enyedi and Central-European Unitarianism in the 16–17th Centuries*, Balázs Mihály–Keserű Gizella (szerk.), Budapest, 2000.

Leleszi János, az udvari prédikátor, Kristóf fejedelem végakaratóból lett a nyolcéves Zsigmond nevelője, amihez a lengyel király is hozzájárult. Felekezeti idegen udvarban látott munkához. A jezsuita beszámolókból már-már sztereotip módon tértek vissza az „eretnek” udvarban leselkedő veszélyekről szóló történetek: főképp attól tartottak, hogy az udvari méltóságok elragadják tőlük a kis fejedelmet, s eltérítik a katolikus hittől. Báthory István tekintélye azonban a vetélytársakat kölcsönös alkalmazkodásra kényszerítette. A jezsuiták, ha tettek is kísérleteket az udvari emberek megtérítésére, inkább attól várták Erdély konverzióját, hogy Zsigmond egyszer valódi hatalmat kap. A királynak engedelmessé udvari főtisztviselők bizonyos teendőikben – ilyen maga a nevelés is – együttműködtek Leleszivel, aki eredeti feladatkörén messze túllépe az udvari élet egyik irányítójává nőtte ki magát. Súlyos betegsége sem zökkentette ki ebből, de gyakorlati teendőit rendtársai vették át, akik nem váltak be olyan jól, mint ő. Közben a jezsuita oktatás Gyulafehérváron is intézményes kereteket kapott: nyilvános iskolát indítottak újabb diákokat toborozva a fejedelem és apródjai mellé a város protestáns iskolájával versengve.

A jezsuita oktatás központja Kolozsvár volt. Fehérvár ebből a szempontból mögötte maradt, ami a két rendház létszámában is megmutatkozott: csak 1586-tól lett majdnem egyenlő, s ekkor is a pestisjárvány miatt, mely a kolozsváriak közt végzett nagyobb pusztítást.⁹ A jezsuiták a fejedelem tanítása és ellenőrzése érdekében vállalták az udvari jelenlétet, de önértelmezésük vagy legalábbis ennek a kívülállók felé mutatott változata szerint a feladat komolyan veszélyeztethette a misszió belső integritását és külső megítélését. A járvány előtt Kolozsváron, majd Váradon működő Szántó István felröptette Leleszinek, Aquaviva rendfőnökhöz írt levelében, hogy világi ügyekbe avatkozik, a hitszónoklatban viszont már csak betegsége miatt sem mutathat fel eredményeket.¹⁰ Attól eltekintve, hogy állandóan Zsigmond előremenetelét és kegyességét ismételte, Leleszi főleg a gyulafehérvári *domus* adminisztratív jelentőségével érvelhetett: ha felszámolnák a fehérvári rezidenciát, „a kolozsvári kollégium jobb kezét és lábát vágnák le”, hiszen tőlük kapják a pénzt az építkezésre, ők továbbítják a leveleiket, s intézik ügyeiket.¹¹

Leleszi a hittérítői munkát is felhozhatta a maguk megmentésére. Tevékenységük nem korlátozódott az udvarra: ugyanúgy prédikáltak a városi népnek, ugyanúgy jártak a környékbeli falvak lakóihoz, mint a kolozsváriak. A hitszónoklat mindkét helyen a katolikus plébánia hiányát pótló lekipásztorkodással egészült ki. Gyulafehérváron háromszáz katolikus családot regisztráltak; társadalmi hovatartozásukat sajnos nem jegyezték fel.¹² Lehet, hogy a fehérváriak nem arattak nagyobb sikereket a kolozsváriaknál, de nem is keveredtek olyan konfliktusokba a városlakókkal és a magisztrátussal, mint ők. (A kolozsvári kollégiumot az 1586-os pestis alatt támadás érte.) A fehérvári lakossággal való összetűzések hiányának fő oka azonban nem feltétlenül a jezsuita taktikában keresendő, hanem inkább abban, hogy itt az udvar gyámkodott a városi társadalom fölött. A fehérvári rendház akkor zárközhatott volna fel minden tekintetben a kolozsvári mellé – nem beszélve most a két város különbségeiről –, ha Báthory Kristóf kezdeményezése nyomán, és saját ígéretéhez híven, a lengyel király kollégiumot alapít. Itt is a nemesifjak katolikus

⁹ A kolozsváriak és a gyulafehérváriak számaránya a két fennmaradt *catalogus* és egy rekonstrukció alapján, a renden kívüli, világi segítőtársakat is beleértve: 1584: 27/8; 1586: 29/13; 1587: 15/12. Az 1586-os pestis Kolozsváron 17, Gyulafehérváron 4 áldozatot szedett. *Monumenta Antiquae Hungariae*, Ladislaus Lukács (szerk.), S. I., II. k. (1580–1586), Róma, 1976. 614–620, 1018–1020. o. (a továbbiakban: MAH); *Erdélyi jezsuiták levelezése és iratai a Báthoryak korából*, Veress Endre (szerk.), II. k. Budapest, 1913. 210–214. o.

¹⁰ MAH II., 163, 319. o.

¹¹ MAH II., 202. o.

¹² 1584-es adat. MAH II., 679. o.

szellemű tanítása lett volna a cél, s ha a kolozsvári kollégium vonzerejét az adta, hogy elkerülhetővé tette a költséges külföldi egyetemjárást (bár a peregrinációval járó világlátást nem pótolhatta), gyulafehérvári párja azért számíthatott volna érdeklődésre, mert a fiatal emberek egyszerre szerezhetek volna szellemi műveltséget a jezsuitáknál és politikai tapasztalatokat az „udvari scholában”. Amikor Báthory István foglalkozni kezdett az alapítás ötletével, az udvar ottlétére és azokra a tanácsurakra tekintett, akik nem küldték fiaikat a kolozsvári iskolába.¹³ Négy évvel később Campano, a lengyelországi provinciális már arra az időre gondolt, amikor a fejedelem felnő, megkapja a hatalmat, s udvarában majd egymást érik a megtérések: ekkor lesz csak igazán szükség a kollégiumra azon a helyen, mely „a fejedelem, az udvar színe, jóformán az egész ország szeme előtt van.”¹⁴ A terv megvalósítása a király halála miatt sokáig elodázódott.

Báthory István halála után a jezsuiták egy része már látta a közelgő összezapás előjeleit. Mások még reménykedtek: Leleszi János szerint a helyzet nem lett lényegesen rosszabb, s erről személyes látogatásával próbálta meggyőzni kolozsvári társait. Arról beszélt, hogy a fiatal fejedelem apja és nagybátyja művét folytatja.¹⁵ Thomány Mátyás, aki majdnem olyan régen volt Erdélyben, mint Leleszi, ugyanebben a reményben számlálta elő Zsigmond kirtartásának épületes példáit: a jezsuiták megkérdezése nélkül sosem menne mezei mulatságra, és amikor gyengesége miatt felmentést kap a húsevés böjti tilalma alól, nem hagyja, hogy kövessék a példáját.¹⁶

Nem tudjuk, hogy Zsigmond erőt merített-e a lengyel király végrendeletének abból a passzusából, amelyben rábízta a jezsuita kollégiumok védelmét, és figyelmeztette, ne engedjen azoknak, akik rossz útra akarnak téríteni: az „ariánusoknak”, főképp a kolozsváriaknak, a kálvinista és lutheránus tanácsuraknak, s a nem kevésbé eretnek hízelgő ifjaknak, udvaroncoknak.¹⁷ A pápa is arra intette, hogy szegüljön szembe a jezsuiták ellenfeleivel, Zsigmond pedig Aquaviva generálist és Campano provinciálist biztosította kirtartásáról.¹⁸ Ferricelli, a tanítója, olyannak látta, mintha a Társaság novíciusa lenne, csupán szorgalma megcsappanására panaszkodott;¹⁹ egyedül az erdélyi misszió felettese, a lengyel provinciális nézett „nem minden félelem nélkül” elébe annak az időnek, amikor majd felnő.²⁰

A többé-kevésbé bizakodó szavak ellenére aligha hittek abban, hogy a tizennégy éves fejedelem megszilárdítja a helyzetüket. A provinciális több eredményt várt attól, hogy

¹³ MAH II., 262–263. o.

¹⁴ MAH II., 943. o.

¹⁵ *Monumenta Antiquae Hungariae*, Ladislaus Lukács (szerk.), S. I., III. (1587–1592), 1981. 4., 13. o.

¹⁶ MAH III., 15. o. Ennek megvolt az előzménye: 1579-ben a pápa engedélyezte Báthory Istvánnak, hogy böjti időben hússal, tojással, vajjal, sajttal és más tejtermékekkel éljen, ha orvosai is hozzájárulnak, „de csak titkos helyen, hogy másokat meg ne botránkoztasson”. Zsigmond esetében tehát más a logika: ha a fejedelem engedélyezetten megszegi a tilalmat, az nem titok, sőt, ha fellép az engedmény kiterjesztése ellen, már dicséretes cselekedetnek számít.

¹⁷ A szöveg kiadója, Veress Endre szerint „ezt a részt, tekintettel Báthory Zsigmond többségben lévő protestáns udvari emberei érzékenységére, a király bölcsen kihagyta végrendelete végleges szövegéből”, de hozzátéhetjük, hogy mivel a jezsuiták évi jelentésükben szó szerint idézik – olyan beállításban, mintha a király utolsó erejével írta volna ezeket a szavakat –, valószínűleg Zsigmondot is erre a testamentumra figyelmeztették. *Báthory István erdélyi fejedelem és lengyel király levelezése*, Veress Endre (szerk.), II. k., Kolozsvár, 1944. 302. o.; *Jézus Társasága évkönyveinek jelentései a Báthoryak korabeli erdélyi ügyekről*, Veress Endre (szerk.), Veszprém, 1921. 15–16. o.

¹⁸ MAH III., 56–57., 91–92. o. Idézet a jezsuita évkönyvben Zsigmondnak a provinciálishoz írt leveléből. *Jézus Társasága évkönyveinek jelentései*, i. m., 14–15. o., ennek említése: MAH III., 71., 152. o.

¹⁹ MAH III., 111. o.

²⁰ MAH III., 152. o.

Zamoyski lengyel kancellár és Báthory András bíboros közbenjár értük az erdélyi politikusoknál. Meglepő módon a három országos és udvari méltóság, Ghyczy János kormányzó, Gálffy János udvarmester és Kovacsóczy Farkas kancellár, akiket a jezsuiták rendszerint eretnekként aposztrofáltak, most segítőkésznek mutatkozott.²¹ Úgy vélték, inkább az országgyűlés részéről fenyegeti őket veszély.²² Évente kétszer hívták össze a gyűlést, a közbeeső szünetekben volt idő esélylatolgatásra és helyezkedésre. Már a király halála utáni első diéta követelte a Társaság kitiltását, de úgy tűnt, hogy a fejedelmi tanács tagjai – a három udvari előkelőséggel együtt – védelmükbe veszik őket. 1587 novemberében a tanácsurak még rendreutasították az elégedetlenkedőket. Miközben európai szinten is ritka összefogás körvonalazódott a protestáns felekezetek közt a jezsuiták ellen, a fejedelmi tanács egyelőre ingadozott.²³ A jezsuitákat ekkoriban bálványimádással vádolták, de a támadás politikai indíttatásához nem fért kétség, és ahhoz sem, hogy ennek egyik célpontja éppen a fejedelmi udvar: ha nem sikerül az egész országból eltávolítani a szerzetesrendet, akkor az udvari misszióról, az iskoláikról és templomaikról való lemondásra kényszerítenék őket, ami csaknem ugyanazt jelentené.²⁴ 1588 végére a követelések listája részletesebb lett, s hierarchiájukban az udvar most is második helyre került: legfontosabb lenne, hogy a kolozsvári kollégiumot elvegyék tőlük vagy a városon kívülre, Kolozsmonostorra helyezték át; ha ez nem érhető el, hagyják el az udvart, ne gyóntathassák a fejedelmet, ne prédikálhassanak előtte; ha ez sem sikerül, akkor legalább a külföldi születésű rendtagokat küldjék el.²⁵

A jezsuiták tudták, hogy a Báthoryak a megüresedett lengyel trónra aspirálnak: Jacobus Wujek, lengyel jezsuita, a fejedelem új nevelője tanúja volt annak, hogy a török császár Gyulafehérvárra jön, és támogatást ígér Zsigmondnak, a lengyel provinciális pedig tárgyalta a királyválasztó országgyűlésre küldött Kovacsóczy Farkassal.²⁶ Wujek szerint a kálvinista tanácsurak valóban át akarták téríteni a fejedelmet a maguk vallására, de politikai okokból a Társaság védelmére keltek: indítékaikat nem részletezte, csak annyit mondott, hogy a Báthory Kristóf és István iránti kegyelet, illetve a jezsuiták hasznossága készítette őket erre.²⁷ Amikor Kovacsóczy a varsói gyűlésen Báthory István király érdemeire emlékeztette a lengyeleket, a művelődés témájához érve a jezsuita kollégiumok alapításáért dicsérte. Krzysztof Warszewicki, királyi titkár a gyászbeszédében használta ugyanezt az érvet.²⁸

A király halála nem csak a világi politikában tette kérdésessé a két ország összetartozását. A lengyelországi jezsuita kongregáción felvetődött a javaslat, hogy Erdélyt válasszák le a lengyel rendtartományról, s ezután az ausztriai provinciából irányítsák, melynek a királyi Magyarország is része. Emellett szólt az az érv, hogy amennyiben nem

²¹ MAH III., 15–16., 71., 76. o. Wujek szerint Ghyczy és Kovacsóczy csak színleli a barátságot: 115. o.

²² MAH III., 16., 24., 26., 76–77. o.

²³ MAH III., 99., 113. o. Pirnát Antal: „Arisztotelianusok és antitrinitáriusok. Gerendi János és a kolozsvári iskola”, in: *Helikon*, 1971. (XVII.), 383–384. o.

²⁴ MAH III., 99–100. o.

²⁵ MAH III., 251. o.

²⁶ MAH III., 24., 71. o.

²⁷ MAH III., 100–101. o.

²⁸ Kovacsóczy: a lengyelek iránti szeretetét bizonyítják „a krakkói, vilnai, lublini, polocki kollégiumok, melyeket nagy költséggel építtetett és adományozott a tanuló ifjúság céljaira”. *Báthory István emlékezete*, Nagy László (szerk.), Budapest, é. n., 287. o., idézi Hopp Lajos: *Az „antemurale” és a „conformitas” humanista eszméje a magyar-lengyel hagyományban*, Budapest, 1992. 164. o. Warszewicki: „Vessünk egy pillantást országunk minden részébe: Krakkóban, Vilnában, Lublinban, Polockban, Kolozsvárott [!] ott vannak a jezsuita templomok és iskolák, amelyeket ő alapított, vagy ő látott el anyagiakkal, mindezekben világosan felismerhetők a végtelen jóságú és hatalmú Isten iránti jámborságának nyomai.” Nagy László: i. m., 297. o.

a Báthory családból kerül ki az új király, akkor a két ország jezsuitái csak veszélyek árán tudnak kapcsolatot tartani egymással.²⁹ A kongregáción mégis a szakítás ellenzői győztek, akik a Habsburgok és a Báthoryak ellentétére hivatkoztak,³⁰ valamint arra, hogy az erdélyi rendtagok amúgy is válságos helyzetét a csere még jobban megbolygatná, és a fejedelmet is összezavarná. Az osztrák provinciában szintén a két dinasztia szembenállása miatt ódzkodtak a változástól.³¹ Aquaviva úgy döntött, hogy nem különíti el Erdélyt, de nagy hatáskörrel rendelkező viceprovinciálist állít az élére.³²

Báthory András és Boldizsár lengyel indigenátust kapott, Zamoyski kancellár, a Báthoryak rokona pedig Andrást akarta trónra ültetni.³³ Amikor azonban világossá vált, hogy a Habsburg- és a Wasa-dinasztia jelöltje között dől el a küzdelem, Zamoyski és a Báthoryak inkább a svéd pártot támogatták, hogy kiszoríthassák az osztrákokat. Wasa Zsigmond egy Báthory Boldizsár vezette erdélyi sereg segítségével győzte le Habsburg Miksa főherceget.³⁴ András a krakkói püspökség megszerzésével próbálta később kiközösölni a csorbát, de ez sem sikerült, ahogy III. Zsigmond Svédországba való hazatérésének a terve is csak rövid időre élesztette fel a Báthoryak reményeit.

A lengyel kudarc után a Társaság erdélyi megítélése is megváltozott. Wujek a későbbiek ismeretében fogja kimondani, miféle politikai okoknak köszönhetőek a tanácsurak átmeneti jóindulatát: ameddig a Báthoryak számíthattak nagybátyjuk trónjára, a főemberek nem akarták a Lengyelországban befolyásos jezsuita rend megtámadásával csökkenteni választási esélyeiket.³⁵ Szántó István ennél is tovább ment: szerinte a kudarc lengyelelles érzelmeket váltott ki a kormányzóban és más urakban – hiába küldtek negyvenezer aranyat Zsigmond megválasztása érdekében és hadsereget Miksa ellen –, így az Erdélyben működő lengyel jezsuitákra is árnyék vetült.³⁶ Szántó véleményét azonban fenntartással kell kezelni, mert személyes ellentétben állt a lengyel rendtagokkal, különösen Wujekkel.

Miközben az erdélyi misszió a külpolitikai körülmények változása, és az udvarban történő átalakulások miatt lassan a bukás felé sodródott, a gyulafehérvári rezidencia belső válsággal küszködött. Mivel a pestisben meghalt kolozsvári rektor helyére nem találtak megfelelő embert, Wujek nemcsak a fejedelem nevelője, a gyulafehérvári *domus* előljárója, hanem minden erdélyi jezsuita viceprovinciálisa is lett, ami túl sok terhet rótt rá.³⁷ Itteni működése során merült fel, hogy Kolozsvár után Gyulafehérváron is Mária-kongregációt lehetne alapítani a diákok és más világi katolikusok számára, de a megvalósításra már nem maradt idő.³⁸ Miután a kollégium terve füstbe ment, ez az intézmény újdonságot hozhatott volna a fehérvári katolikusok életébe.

²⁹ MAH III., 48. o.

³⁰ A somlyói Báthoryaknak a királyi Magyarország területén levő birtokairól szóló megállapodás: *Báthory István levelezése*, Veress Endre (szerk.), II. k., Kolozsvár, 1944. 309–313. o., Báthory magyarországi terveiről: Nagy László: i. m., 37–38. o.

³¹ MAH III., 48–49. o.

³² MAH III., 17., 46. o.

³³ A lengyel kancellár Zsigmond nővérét vette feleségül. További kutatásokat igényel az a kérdés, hogy mennyire értettek egyet a Báthoryak saját jelöltjük személyét illetően. Szádeczky szerint Zsigmond és Boldizsár is indult a trónért. Szádeczky Lajos: *A Habsburg-ház lengyel királyságra törekvése a XVI. században*, Kolozsvár, 1892. 19. o.

³⁴ Hopp: i. m., 165. o. Kárpáthy-Kravjanszky Mór: „Báthory Endre bíbornok krakkói püspöksége”, in: *Szent István Akadémia Értesítője*, klny., 1938. (XXIII.) évfolyamából, Budapest, 1939.

³⁵ Gállfy a tanácsurakkal együtt próbálta elhárítani a követeléseket: MAH III., 293. o.

³⁶ MAH III., 319. o.

³⁷ MAH III., 102. o.

³⁸ MAH III., 178–181. o.

Abban az időszakban, amikor az országgyűléseken már érezhető volt a jezsuitaellenes hangulat, a rendtagok rivalizálása is ellenfeleik malmára hajtotta a vizet. Wujek a magyarokkal, nevezetesen Szántóval és Thománnal fennálló ellentéteire hivatkozva próbálta a pestisjárvány után kapott újabb erdélyi küldetését és viceprovinciális kinevezését visszautasítani.³⁹ Thománnal már nem kellett Fehérváron konfrontálódnia, annál több gondot okozott neki másik haragosa, Szántó István. Thományt azért küldte Váradra, hogy felváltsa Szántót, akit a helybéli katonák életveszélyesen megfenyegettek.⁴⁰ Ha a túlzott buzgalmról, önállósodásáról, a rendi fegyelem megszegéséről nevezetes Szántó élete az udvar biztonságában nem is forgott többé kockán, karaktere mit sem változott, és heves ségével, amit a fejedelem prédikátoraként már tanácsos lett volna mérsékelnie, saját magát és a Társaságot is bajba sodorta. Wujek rákényszerült, hogy Szántót állítsa a posztra, mert Thomány távozása után egyedül ő tudott magyarul prédikálni a fehérváriak közül – Leleszi már ezt a feladatot se tudta ellátni –, Campano lengyel provinciális mégis azzal a gondolattal kezdett foglalkozni, hogy az „eretnekkfaló” Szántótól több hasznot várhatnának Erdélyen kívül.⁴¹ Szántó lendületéről sokat elárul, hogy bár egyszerre prédikált a fejedelemnek, tanított katekizmust, látott el lelkipásztori feladatokat, úgy érezte, tizedannyi dolga sincs, mint Váradon, és szívesebben ment volna vissza előző helyére vagy akár Moldvába, Havasalföldre.⁴² Egy ízben Kovacsóczyt is megsértette azzal, hogy gyermekét elkergette egy nyilvános prédikációjáról, aminek a jelentőségét az „eretnekek” azonmód felnagyították.⁴³

Wujek 1588 októberében, tehát néhány hónappal Medgyes előtt azt fejtegette Aquavivának írott levelében, hogy az erdélyi nemesség haragja elsősorban Szántó ellen irányul: ha nem is az egész Társaságot, őt mindenképpen eltávolítanák az országból, vagy legalább megtiltanák, hogy az udvarban prédikáljon. Kimondva-kimondatlanul, de előre hibáztatta azért, aminek a bekövetkezésétől félt: hiszen ő sértette meg az országgyűlésen a nemességet, még annak katolikus részét is. Halaszthatatlannak látta, hogy valaki más vegye át tőle a feladatot, művelt és körültekintő, mint Leleszi volt, de mivel ilyet csak Ausztriából várhatott, a hátralévő időben semmi sem történt e téren.⁴⁴ Ha Szántót prédikátori kilengései miatt vádolta Wujek, Szántó azt kifogásolta, ahogy Wujek a fejedelmet nevelte, s azzal hitegette magát, hogy magyarként kedvezőbben ítélik meg az udvari előkelőségek, mint külföldi társait. A medgyesi határozat után írt beszámolójában azt állítja, hogy Ghyczy kormányzó nehezelt Wujekre, mert „lengyel szokásokra” tanította Zsigmondot.⁴⁵

Leírja egy Ghyczyvel folytatott bizalmas beszélgetését is, melyben a kormányzó elárulja neki, hogy az ország csak azért nem túri a Társaságot, mert nem a magyar jezsuiták, hanem németek, lengyelek, olaszok nevelik Zsigmondot, akik külföldi szokásokat kényszerítenek rá, és a protestánsokkal való leszámolásra biztatják. Szántó erre felajánlja a segítségét: köz-

³⁹ Báthory István király 1585-ben Wujeket szeretné látni Leleszi helyén: MAH II., 828. o., a lengyel provinciális tervét, hogy ő legyen a kolozsvári rektor, a magyarok ellenzik: uo., 1003. o., és Wujek is vonakodik: 997. o.

⁴⁰ 1587 húsvétján a váradai protestánsok rátámadnak a katolikusok menetére: MAH III., 62. o., és megfenyegetik a jezsuitákat: uo., 27. o. Wujek Gyulafehérvárra hívja Szántót, a fejedelem prédikátorává teszi, Thományt pedig Váradra küldi: uo., 43. o.

⁴¹ MAH III., 69. o.

⁴² MAH III., 85–86., 75. o.

⁴³ MAH III., 461–462. o. Szántó temperamentumáról Lázár István Dávid: „Szándék és valóság. Szántó Arator István műveinek sorsa”, in: *Neolatin irodalom Európában és Magyarországon*, Jankovits László–Kecskeméti Gábor (szerk.), Pécs, 1996. 133. o.

⁴⁴ MAH III., 227. o.

⁴⁵ MAH III., 318. o.

benjár feletteseinél, hogy távolítsák el a külföldieket, s magyarokat hívjanak a helyükre. Ám Gyhcz szerint már túl késő, pár ember lecserélésével nem lehet lecsillapítani a forrongó hangulatot. A kormányzó a beszélgetéssel elérte, amit akart: önmagát a jezsuiták jóakárójaként állította be, rátapintott a köztük feszülő ellentétekre, fel is szította azokat, Szántó pedig gyanútlanul besétált a csapdába.⁴⁶ Wujek és Szántó ellentéte a medgyesi országgyűlésen is érezteti a hatását: a lengyel viceprovinciális nem engedi, hogy Szántó felolvassa apológiáját az országgyűlés előtt, ehelyett saját latin beszédét tolmácsolatja Ladó Bálint erdélyi rendtaggal. Szántó e körülményt elhallgatva utólag azt állítja, hogy az országgyűléshez egyáltalán nem intéztek magyar nyelvű szónoklatot, s az fel sem foghatta érveiket: így próbálta Wujekre hátrítani a Társaság bukásának felelősségét.⁴⁷

Ha megvizsgáljuk, milyen vádak hangzottak el a jezsuitákkal szemben a két országgyűlésen, akkor talán képet alkothatunk arról, hogy udvari jelenlétük mekkora súllyal esett a latba a kitiltásukról szóló döntés meghozatalakor. Az enyedi részgyűlésen a fennmaradt beszámolók szerint a két szuperintendens, az antitrinitárius Hunyadi Demeter (1586-ban állítólag ő szervezte a kolozsvári kollégium elleni támadást), és a kálvinista Toronyai Máté tette meg a kezdő lépést: a bálványimádást próbálták rábizonyítani a jezsuitákra, Szántót pedig személy szerint is célba vették a protestáns lelkipásztorok elleni vehemens kirohanásaiért.⁴⁸ Politikai szempontok ekkor még nem merültek fel, de a két országgyűlés közti időben már súlyos vádak alól kellett tisztázniuk magukat a kormányzónál: nem lopták el a pecsétet Zsigmond számára, hogy az ő tudta nélkül írhasson levelet, és nem tiltották meg neki a protestáns nővel való házasságkötést.⁴⁹

A karácsony előtt összeülő medgyesi gyűlés, mely az adó megvonásával fenyegetőzött, ismét az egyházi vezetők felszólalásával kezdődött, amelyre másnap maguk a jezsuiták feleltek, visszautasítva, hogy bálványimádók lennének: nyomtatott tézisekkel készültek, de a hitvita elmaradt.⁵⁰ Ezután eltávolításuk pártolói és ellenzői egyaránt delegációt küldtek a fejedelemhez, aki most még kiállt mellettük.⁵¹ A diéta erre újabb vádakkal állt elő, a váradi kálvinisták és a kolozsvári unitáriusok külön szót kértek.⁵² A teológiai kifogások már az első napi beszédeknek is csak a kisebb részét alkották. A városi követek most kizárólag a jezsuiták pedagógiai és térítői tevékenysége során keletkezett konfliktusokat emelték ki, de ezek hasonló arányban szerepeltek, mint a politikai vádak. Mindössze két jogi érv született: a jezsuiták csak tanításra kaptak felhatalmazást, térítésre nem (ezen a hitszónoklatot értették); s felidéztek azt a szekularizációkor hozott törvényt, mely szerint a volt egyházi birtokokat nem lehet újra egyháziaknak adományozni.⁵³

Az első és a második napon felsorakoztatott politikai vádak valamiképpen mind a hatalomhoz való közelségük miatt marasztalták el a jezsuitákat, illetve egy hatalomátvételt tervével gyanúsították meg őket. Párhuzamként a közelmúlt külföldi eseményeit is felhasználták, hogy bizonyíthassák a Társaság világi ügyekbe való beavatkozásának tra-

⁴⁶ MAH III., 233. o.

⁴⁷ MAH III., 318. o.

⁴⁸ MAH III., 250. o.

⁴⁹ MAH III., 295. o.

⁵⁰ MAH III., 296., 297. o.

⁵¹ MAH III., 299. o.

⁵² MAH III., 317–318. o. A medgyesi eseményekről szóló jezsuita leírások mindegyike foglalkozik az ott felhozott vádpontokkal (Rubenus, kolozsvári rektor: MAH III., 281–291. o. – a vádak: 282–284., 286. o., Wujek: 292–305. o. – a vádak: 296–298., 300. o., Campano: 305–315. o. – a vádak: 310. o., Lucari: 403–415. o. – vádak: 407–408. o.), de a legrészletesebb lista Szántó István művében olvasható (315–373. o. – a vádak: 316–318. o.). Mivel nem engedték, hogy ő válaszoljon a vádpontokra, utólag, afféle önigazolásként írta le őket saját cáfolatával együtt mintegy ötven oldalon át.

⁵³ MAH III., 286., 300. o.

gikus következményeit. Az erdélyi jezsuiták állítólag a pápának kémkednek, megszállják az országot, hogy utána kiszolgáltassák neki: a római kapcsolatok máris szemet szúrtak a szultánnak. Jól értesült ellenfeleik idéztek Tucci páternek a XIII. Gergely temetésén mondott gyászbeszédéből: amit elődei nem értek el háborúval, ő elérte a szemináriummokkal, ideértve a kolozsvárit is. A keresztény fejedelmeket háborúra és protestánsüldözésre biztatják. Ők tehetnek arról, hogy Sebestyén, a fiatal portugál király kereszties hadjáratot vezetett Marokkóba, s ott életét vesztette. Lelkükön szárad Don Carlos halála, ők vették rá II. Fülöpöt a meggyilkolására. A Szent Bertalan-éj vérengzéseit is a számlájukra írták. A korabeli híresztelések már csak azért is alkalmasak voltak a lejáratusukra, mert hatásosan illusztráltak, hogyan élhetnek vissza a fejedelmi gyermek tanításával és irányításával.⁵⁴ Ha mellette maradnak, nemsokára megragadják a hatalmat. Nemes tanítványaikat máris arra biztatják, hogy öljék meg eretnek atyáikat; egy nap még bevezetik a spanyol inkvizíciót. Az országgyűlés nem használt volna ilyen külpolitikai és történeti párhuzamokkal megtűzdelt érveket, ha nem a tájékozott politikai elit sugalmazza őket. A tanácsurak ösztönzése nélkül talán azt sem fogalmazták volna meg, hogy nemcsak a tanácsurak, de a *fejedelem* sem kedveli a jezsuitákat.

A jezsuiták Medgyes előtt nem is védekezhetek volna jobban, mint a tanácsurak (például Kendi Sándor, Sombori László, a hármastanács volt tagjai) és a kormányzó megkörményezésével.⁵⁵ Eddig is sejtették, hogy a főurak, akiktől segítséget kérnek, csak színlelik a jóindulatot; de csak most értették meg, hogy épp ők használták fel az országgyűlést ellenük, és olyan hatalmi harc zajlik, amelyben csupán mellékszereplők lehetnek.⁵⁶ Jacobus Wujek, aki ezekben a hónapokban a legközelebb volt az országos politika műhelyéhez, hisz Zsigmond nevelőjeként az udvarban élt, úgy látta, hogy a két Báthory-únokafívér, az ifjabb István és Boldizsár fellépése zavarta meg az addigi egyensúlyt. Mivel a lengyel királyság elúszott, a kormányzónak és a tanácsuraknak már nem fűződött érdeke a Societas megtartásához. Hatalmukat veszélyeztette volna, ha István, illetve a peregrinációja és a lengyel hadjárat után Erdélyben letelepülő Boldizsár egyezsége jut Zsigmonddal: ezért akarták megakadályozni, hogy a lengyel király végrendeletének megfelelően a fejedelem átadja Boldizsárnak Fogaras várát, az ország keleti kapuját. Wujek szerint a katolikus Báthoryak szövetsége, valamint Zsigmond nagykorúsítása azt eredményezte volna, hogy az udvarban a katolikusok jutnak hatalomra.⁵⁷ A jezsuiták valóban erre számítottak. Campano tartományfőnök új korszak kezdetét várta a fejedelem megerősítésétől. Ha túléljük az országgyűlést, nem kell többé félnünk: „ha akkor győzünk, egyszer s mindenkorra győztünk.”⁵⁸ Miután Zsigmond mégis átadta Fogarast – folytatja

⁵⁴ Az álhírek képződésének jellegzetes példája a Sebestyén portugál királyról szóló történet: gyónatója valójában *lebeszélni* próbálta a kereszties hadjáratról, de a katasztrofális következmények – a király halála, az állami önállóság elvesztése, a spanyol megszállás – miatt ennek épp a fordítottja terjedt el. A politikai fordulat egyébként a spanyol és a portugál jezsuitákat is szembefordította egymással. David Mitchell: *The Jesuits*, London, 1980. 95., 122. o.

⁵⁵ MAH III., 244. o.

⁵⁶ A főhatalom körüli ellentétekkel már Szilágyi Sándor foglalkozott, főleg Huet Albert, szebeni királybíró leírására támaszkodva, de ez csak a „külső történéseket” rögzítette, és a motivációkról hallgatott. Bár Szilágyi ismerte az egyik jezsuita beszámolót, a Lukács László által kiadott iratok sokkal összefüggőbb képet tárnak elénk a medgyesi határozat előtti hatalmi válságról. *Erdélyi országgyűlési emlékek*, Szilágyi Sándor (szerk.), III. k., Budapest, 1877. 84–93. o. Huet leírása in: *Nachlese auf dem Felde der ungarischen und siebenbürgischen Geschichte, nach authentischen Quellen und Urkunden bearbeitet von Anton Kurz*, Johann Gött's Buchdruckerei, Kronstadt, 1840.; Szilágyi Sándor: „Az 1588-ik évi december 8–20. Medgyesen tartott országgyűlés története és törvényczikkei”, in: *Rajzok és tanulmányok I.*, Budapest, 1875. 47–92. o.

⁵⁷ MAH III., 293. o.

⁵⁸ MAH III., 152. o.

Wujek –, a hatalmukat féltő udvari főembereknek nem maradt más, mint kivonni őt a jezsuiták ellenőrzése alól.⁵⁹ Kapóra jött nekik az országgyűlési nemesség jezsuitaellenessége, és most már ők is szították azt. Lehet, hogy Wujek túlértékelte Zsigmond és unokafivérei szövetségét, és nem lett volna ebből katolikus hatalomátvétel az udvarban – talán saját reményei lomtárából vette elő a gondolatot –, de annyit akár a történeti kritika is elfogadhat magyarázatából, hogy a fejedelem unokafivérei a Báthory István halálával keletkezett űrt akarták betölteni, míg az udvar eddigi vezetésének inkább az kedvezett volna, ha csökken az uralkodócsalád felől a nyomás.

Medgyesen a két Báthory nem úgy lépett fel, ahogy a jezsuiták korábban várták: bár kezdetben ellenálltak az országgyűlésnek és a tanácsuraknak, végül a felekezeti szempontokat félredobva ők is hozzájárultak a Társaság eltávolításához. Szántó szerint Boldizsárt az országos főkapitányság ígéretével nyerték meg maguknak.⁶⁰ Ugyanakkor a tanácsurak közt is volt, aki kompromisszumra törekedett: Kovacsóczy és Sombori László az egykori hármastanács tagjaként elég tapasztalatot szerzett az ellentétes érdekek kiegyensúlyozásában, hogy most egyszerre próbáljon az országgyűlés és a fejedelem kedvében járni. Felajánlották a jezsuitáknak, hogy Erdélyben maradhatnak, ha a városokból (Kolozsvárról, Gyulafehérvárról, Váradról) kivonulva, iskoláikról és a hitszónoklatról lemondva, a jövőben kolozsmonostori jövedelmeikből tengetik életüket. A behívásuk és birtokbírásuk törvényességére hivatkozó rendtagok előtt Kovacsóczy nyíltan kimondta, hogy a dolog már nem a jogon, hanem az erőn múlik, s ha a fejedelem most melléjük állna, trónját veszítené el.⁶¹ Zsigmondot pedig azzal vették rá a határozat elfogadására, hogy cserébe nagyobb hatalmat kap, és idővel visszahívhatja tanítómestereit.⁶² Nem is csak az „eretnekek” gyakoroltak rá nyomást: akinek a véleménye leginkább hatott Zsigmondra, bizalmas udvari embere, Jósika István kamarás volt, pedig ő már a jezsuitáknál tanult Rómában.⁶³ A javaslatot, amely a működésképtelenség árán mentette volna meg missziójukat, nem fogadták volna el. A tanácsurak választ se várva vitték a javaslatot az országgyűlés elé, amely semmiféle engedékenységnek nem adott helyt, és a minden birtoktól megfosztott Társaságot egész Erdély területéről kitiltotta.⁶⁴

Csak most kezdődött az országgyűlési dráma második felvonása, a hatalmi osztozkodás. A jezsuiták beszámolóí egyöntetűen Ghyczy Jánost, a kormányzót tekintik eltávolításuk értelmi szerzőjének. Az lett volna a célja, hogy megtartsa a kormányzói méltóságot – csak színlelte, hogy átadja a hatalmat a megerősítendő fejedelemnek –, és az országgyűlés jezsuitaellenességét magáévá téve akart a nemesség kegyeibe férkőzni.⁶⁵ A kancellár, az udvarmester és a főkamarás – Kovacsóczy, Gálffy és Gyulay Pál – csak addig támogatta őt, amíg leszámolnak a jezsuitákkal: de amikor győztesként járult jutalmáért az országgyűlés elé, Gálffyt elűtötték a kormányzóságtól.⁶⁶ Felvetették, hogy hárman alakítanak kormányzótanácsot, ezt viszont az országgyűlés utasította el, mert a tri-

⁵⁹ A király végrendelete szerint Boldizsár a többi örökölt vagy szerzett birtokáról való lemondás fejében megkapja Fogarast, utód nélküli halála esetén Zsigmondra száll. *Báthory István erdélyi fejedelem és lengyel király levelezése*, i. m., II., 299. o. 1588. augusztus 28-án, miután Zsigmond már átadta neki Fogarast, Boldizsár teljesíti a feltételt, lemond Somlyóról és Súlyomkőről: *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldavei și Țării-Românești*, Veress Endre (szerk.), III. k. (1585–1592), Bukarest, 1931. 139–140. o.

⁶⁰ MAH III., 354. o.

⁶¹ MAH III., 264–266., 287., 300–301., 356. o.

⁶² MAH III., 288–289., 354. o.

⁶³ MAH III., 354. o.

⁶⁴ MAH III., 288., 301. o., EOE III., 239–240. o.

⁶⁵ *Erdélyi Országgyűlési Emlékek*, i. m., III., 91. o., Huet: i. m., 138., 289., 300., 405. o.

⁶⁶ MAH III., 302. o.

umvirátus korábban se működött jól.⁶⁷ Ekkor Gálffy mint egyetlen jelölt lépett elő, őt viszont a két Báthory készítette meghátrálásra. A végeredmény a kompromisszum létrejöttét jelzi: Zsigmond fejedelmi esküt tehetett, három főtanácsadója pedig Báthory Boldizsár, Gálffy János és Kovacsóczy Farkas lett.⁶⁸ Az országos főkapitány tisztségével kárpótolt Ghyczy nemsokára meghalt, így Boldizsár valóban a helyére léphetett.⁶⁹ Az ifjabb Báthory István váradi kapitányságot kapott.

A történet az udvar, az uralkodócsalád, a fejedelmi tanács és az országgyűlés alkotta hatalmi struktúra válságára világít rá. Az udvaron belüli konfliktus országos szintre emelkedik: a hatalmukat féltők a jezsuiták ürügyén az országgyűléshez fordulnak segítségért, de a gyűlés akarata is felértékelődik, amint az udvari frakcióharcot a tárgyalóterembe viszik át. A küzdelem téje az, hogy ki uralkodik – a fejedelem nevében vagy mellette, tanácsadójaként. A külföldi hatalmi érdekeket képviselő és a fejedelmet befolyásoló jezsuitákkal senki sem akar osztozni;⁷⁰ ugyanakkor a tanácsuraknak legalább egy részre láthatólag óvakodik a jezsuiták által szőtt külpolitikai szálak végleges elszakításától, ezért hagynák meg őket Kolozsmonostoron, miután a városokra és az udvarra gyakorolt befolyásukat már megszüntették.

Az uralkodócsalád két tagja nemcsak Zsigmond nagykorúsításával, hanem további pozíciószerezéssel is megerősítette magát, s miután a kormányzó kiszorítását az udvarmester és a kancellár elvégezte helyette, egyezsége jutott velük. Ha hitelt adunk Szamosközynek, hozzátehetjük, hogy Gálffy és Boldizsár közt egy szorosabb szövetség is kötött, ami a tanácsurak egy csoportjának (például Kendi Sándor és Sombori László) kiszorítását eredményezte. Gálffy és Boldizsár az országgyűlés cikkelyeit utólag megváltoztatva „absolutus princeps”-nek titulálta a fejedelmet, és önmagukat úgy tüntették fel a szövegben, mint akik állandóan mellette tartózkodnak.⁷¹ Ezek szerint az országgyűlés nyilvánosságát, legitimációs szerepét csak addig vették igénybe, míg el nem dől, ki kerül az új hatalmi körbe, de a kör további szűkítése érdekében már nélküle, sőt döntései ellenében cselekedtek. Nem tudjuk, igaz-e Szamosközy története. A medgyesi gyűlésen Zsigmond ünnepélyes esküt tett, melynek értelmében teljes jogú fejedelemnek számított, és csak a rendek, a tanácsurak szokásos ellenőrzése korlátozta hatalmát. Olyan megszorításnak nincs nyoma a törvények ma ismert szövegében, amelyet utólag kellett volna átírni. Abban az értelemben persze igaz a kortárs feljegyzése, hogy a hatalom hivatalos és titkos szférájának ellentmondásaira utal.⁷²

A jezsuiták döbbenet álltak a tény előtt, hogy védencük elfordult tőlük a hatalom kedvéért. Ha a fenyegető veszélyről akartak beszélni vele, ezzel válaszolt: „Tudom én, hogy mit csinállok. Ne kételkedjete, minden a katolikus vallás javára fordul.”⁷³ Az összkép azonban bonyolultabb ennél: ha az apró jeleket egymás mellé rakjuk, úgy látjuk, mintha a határozottság elkeseredettséggel vegyülne lelkében. A beiktatáskor a rendek és a jezsuiták egyaránt Isten előtti felelősségét hangoztatták, miközben ellentmondó köve-

⁶⁷ MAH III., 363. o.

⁶⁸ MAH III., 303., 363. o., *Erdélyi Országgyűlési Emlékek*, i. m., III., 92. o., Huet: i. m., 140. o.

⁶⁹ Trócsányi Zsolt: *Erdély központi kormányzata (1540–1690)*, Budapest, 1980. 337. o. Olyan értelmezés is lehetséges, hogy a kormányzó az udvarmestert szemelte ki utódjának, s a Báthoryak *ebbe* nem egyeztek bele.

⁷⁰ Kovacsóczy egy levelében a kiltítás okát abban látja, hogy a jezsuiták külföldi érdekeket szolgálnak az országon belül, idézi: Klaniczay Tibor: „Udvar és társadalom szembenállása Közép-Európában. Az erdélyi udvar a XVI. század végén”, in: *Pallas magyar ivadékai*, Budapest, 1985. 111–112. o.

⁷¹ *Szamosközy István történetíró kézirata. Magyar nyelvű kortársi feljegyzések Erdély múltjából*, E. Abaffy Erzsébet és Kozocsa Sándor (szerk.), Budapest, 1991. 96–97. o.

⁷² Szamosközy szerint a fejedelem gyors birtokadományokkal fogadtatta el az új helyzetet – ezt Zsigmond Liber Regiusának okleveleivel ellenőrizhetnénk (Magyar Országos Levéltár, F1 szekció).

⁷³ MAH III., 290. o.

teléseket, elvárásokat támasztottak vele szemben. A Társaság eltávolításáról szóló határozatot ráadásul karácsony másnapján hirdették ki, s erre a napra időzítették az eskütételt is. A szerzetesek ezen a napon misézhettek utoljára a fejedelem előtt. Zsigmond állítólag két kendőt telesírt. Úgy hírlett, hogy távozásuk után nem hagyta levágni a haját, „így adta nyilvános jelét nagy fájdalmának”.⁷⁴ Lehetetlen kideríteni, hogy a fejedelem valóban élt-e ezekkel az érzelmes gesztusokkal, vagy a jezsuiták által felkapott hatásos toposzok voltak csupán.

Az eseménysor még egy következtetést indukál: a jezsuiták helyzete inkább *tiükrözi* az udvar mindenkori erőviszonyait, s alapvetően nem a hozzájuk való viszony osztja meg vagy közelíti az egyes csoportosulásokat. Ezt amiatt is hangsúlyoznunk kell, mert az udvarról szóló jezsuita beszámolók tömege mellé nem tehetünk hasonló mennyiségű forrásszöveget a protestáns felekezetek oldaláról, s a katolikus források túlsúlya könnyen előidézhethetné, hogy mi magunk is kizárólag a felekezeti szempontjából nézzük az udvart. Még a jezsuita missziót sem tekinthetjük egységesnek. Ha az egyik rendtag intranzigens, a másik pragmatikus, nem rejtik véka alá egymással szembeni kifogásaikat. Ezek az eltérések nem voltak közömbösek udvarbeli magatartásuk alakulásában és megítélésében. A fiatal Báthory Zsigmond törekvései kapcsán is fel kell vetnünk a kérdést: a katolikus érdekek szerinti politizálást tekinti valódi célnak, ahogy szavai oly gyakran sugallják, vagy inkább eszközként használja, mellyel a régi hatalmi elitről leválaszthatja a formálódóban lévő újat? Vajon mit takart az a sokat hangoztatott állítás, hogy Zsigmond katolikusokkal veszi körül magát? A katolicizmus pozíciójának növelése volt az elsődleges célja, vagy részben a vallás által szervezte azt az új elitet, melynek megbízhatósága épp abban állt, hogy hajlandónak mutatkozott a korábbtól való különbözésre, a katolikus felekezethez, a pápát elfogadó országokhoz kötődő politikai implikációk vállalására? A jezsuiták által megálmodott katolikus udvartartás nem jött létre, sem Báthory István életében, sem 1595-ös visszahívásuk nyomán. Még ekkor, a politikai ellenfelek eltávolításától kezdve is csak egy maroknyi nemes jóindulatáról lehetek meggyőződve. Zsigmond törekedett az átalakításra, az udvar élén tényleg bekövetkeztek ilyen irányú személyi változások, a bizalmas kamarások közül többen magas posztra emelkedtek, de az utánpótlás nevelésének épp csak megkezdett folyamata nem teljesezhetett ki. A protestánsok, például a kálvinista Bocskai István mint az uralkodócsalád rokona, mindvégig megőrizték befolyásukat. A jezsuiták számos konfliktust úgy interpretáltak, mintha a vallás eltérése okozta volna a konfliktusokat, valójában ennél sokkal bonyolultabb hatalmi érdekek húzódtak meg a háttérben. A fejedelem és a jezsuiták viszonyát illetően megcáfolhatjuk azt a korabeli történetírók által 19. századi utódaikra hagyományozott vélekedést, hogy függésben tartották, és önálló akarat nélküli bábként táncoltatták őt. Ez az álláspont nem számol azzal a néhány esztendővel, amit Zsigmond a jezsuiták nélkül töltött, pedig a Társaság neveltje épp a visszahívási törekvések során sajátította el önálló politikai stratégiákat, ekkor vált politikailag nagykorúvá. Olyannyira, hogy végül már ő használta eszközként a jezsuita rendet, amely Medgyes tapasztalataiból okulva, óvatosabban, mértéktartóbb tervekkel lépett újra erdélyi földre 1595-ben. A fejedelem és a szerzetesrend között nem következett be a nagy egymásra találás. Bár Alfonso Carrillo, a jezsuita gyóntatóatyja gyors iramban teljesítette Zsigmond diplomáciai küldetéseit, általában a kivárás, tapogatózás, sőt az udvari köröktől való elzárkózás jellemezte a misszió terveit, ami a gyulafehérvári kollégiumalapítás ügyében tanúsított vonakodásban is megnyilvánul. Mindez a világi hatalommal szövetkező jezsuiták által levelezé nyelt ellenreformációról szóló, bevett téziseket árnyalja.

⁷⁴ MAH III., 302., 312., 525. o.

NEMZETI TEOLÓGIA

(Vázlat)

A kései Schelling központi gondolata szerint a történelmi idő teológiai vagy filozófiai interpretációja nem valami rajta kívülit interpretál. A világegész történetisége egyszerre tapasztalat, s ugyanakkor annak értelmezése. A történelmi interpretáció maga az a tény, amely egyszer csak „felmerül”, és megváltoztatja maga körül a tudat egész világát. A kinyilatkoztatás világát megelőző mitikus világ ideje tehát nem egy másképpen értelmezett idő, hanem egy másik – tudniillik korábbi – világekorszak ideje, amely – értelemszerűen – csak a már későbbi felől válik láthatóvá. A történelmet megelőzően a mítosz világa – legalábbis mint a mítosz világa – nem látható. Ezért van az, hogy a mítosz világa – számunkra – már mindig is elmúlt, vele való lehetséges egyidejűségünk nem egyéb üres játéknál, saját világunk tudatos vagy öntudatlan félreértésénél. A mítosz világának múltá, múltunkká kellett válnia ahhoz, hogy egyáltalán létezzék olyasmi, mint múlt.

A történelem értelmezése tehát egyidős a történelemmel. Az emberi létezés időbeli dimenziója, ha nem történelemként értelmezik, akkor nem történelem. Schelling álláspontjából az is következik, hogy a valóságnak ez a történelemként való felfogása nem jelenhetett meg történelmi okokból, hiszen efféle okokkal a megelőző, a mitikus világ egyszerűen nem szolgálhatott. A történelem ugyanis nem a – történelmi – kinyilatkoztatás értelmezése, hanem maga ez a kinyilatkoztatás, amelynek nincsenek történelmi előzményei. Ha a történelem nem vezethető vissza megelőző történelemre, de nem vezethető vissza a történelmet megelőző – mitikus – világra sem, akkor egyedül önmagára támaszkodhat: a történelem nem a történelem terméke.

A nyugati történetfilozófiák tudománytörténeti visszavezetése a részben biblikus, részben posztbiblikus apokaliptikára, amelyet nagyrészt Karl Löwith és Jacob Taubes végeztek el, szükségszerű és elvégzendő feladat volt. Itt azonban a munka elakadt: alig vitatható szaktudományos megállapításként beleveszett a könyvtárak doktori értekezéseket őrző polcai közé. A soron következő – de immár elmaradt – lépés ugyanis azoknak az egyes történelmi kulcsfogalmaknak a hasonló vizsgálata lett volna, amelyekben Európa a saját reális történelmét tapasztalta, megélte és értelmezte. Hiszen nem csupán a nyugati világtörténelmet értelmező filozófiai rendszerek eredetére világítottak rá ezek a vizsgálatok, hanem magának e világtörténetnek – mint létezőnek – az eredetére: a bibliai apokaliptikától immár elszakadó Nyugat általuk nem csupán a hagyományos történetfilozofálás jogát vesztette el, hanem egyben a történelem fogalmának egyáltalában vett használati jogát is. Egy tudás hitbéli eredetére derült itt fény: ugyanabban a pillanatban lett világossá, hogy valójában mit sem tudunk a világtörténelemről, amikor már tudtuk, hogy nem is hiszünk abban, ami tudásunkat megalapozta. Történelemről való tudásunk ugyan tudás volt, de anyagát – azt, amire mint tudás vonatkozott – a hittől kapta. A világtörténelem, egyáltalán nem véletlenül, Nietzsche istenéhez igen hasonló módon halt meg: halálának híre – a távoli csillagok fényéhez hasonlóan – még mindig csak úton van és bolyong, még mindig nem jutott el a piacon ögyelgők füléig és tudatáig, noha talán ennek a halálesetnek is ők maguk voltak a tettesei.

A korszerű tudományos irányultságnak megfelelően tehát elvégezték a világtörténe-

lem nevű létező különböző értelmezéseinek eredetvizsgálatát, de alapjában véve ügyet sem vetettek arra a kérdésre, vajon létezik-e így továbbra is a szóban forgó létező. Mert hát mi is a világtörténelem önmagában, minden elemző értelmezést megelőzően? Még világosabban fogalmazva: miképpen merült fel az a kérdés, hogy ha a világtörténelem csupán egy korszak szellemi sajátossága volt, akkor minnek a korszaka volt ez a korszak? Mi van a világtörténelmen túl?

Ha igaz az a közhely, miszerint a történelem többek közt a népek története, akkor a népek és államberendezkedéseik valóban elsőrangú történelmi létezők. Ezeknek az egyes történelmi létezőknek – a történetfilozófiákéhoz hasonló – visszavezetése hitbeli és teológiai gyökerekre azonban elmaradt. Valami efféle munka egyik kezdeményezőjeként lépett fel a húszas évektől kezdve Carl Schmitt, kivált a politikai teológia fogalmához kapcsolódó írásaiban. Alkotmányjogi vagdalkozásai során a szuverenitás fogalmának nem jogi eredetére hívta fel a figyelmet, hogy aztán éles elméjű epességek közepette ismét kiejtse kezéből a fonalat. De multhatatlan érdeme marad az a felismerés, hogy van a szuverenitás-fogalomnak egy olyan aspektusa, amely a tisztán a maga körében megmaradó jogi gondolkodásból nem megalapozható, mert teológiai eredetű. Elhíresült meghatározása szerint szuverén az, aki a kivételes állapot felől dönt. Az a kérdés, hogy honnan származhat egy olyan jogosítvány, amely adott helyzetben a politikai közösség minden törvényét érvénytelenítheti, jól láthatóan azonos a törvények egyáltalában vett eredetének kérdésével. Schmidt meglátása szerint a középkori monarchia jogfelfogása nyilvánvaló összefüggést mutat a kor teológiai felfogásával a természeti törvényeknek a Teremtő szuverenitásához való viszonyát illetően.

Löwith joggal állapította meg Nietzschével kapcsolatban, miszerint kivételes nagysága részben abban állt, hogy a pogányság és kereszténység vitájának fonalat pontosan ott vette fel újra, ahol az kihullott a pogány antikvitás kezéből. Carl Schmitt pedig közel járt ahhoz, hogy talán megragadhassa Pál és a zsidó-keresztények vitájának fonalatát, ebben azonban végül politikai-teológiai előítéletei megakadályozták.

Taubesnak köszönhetjük azt az értékes megfigyelést, miszerint ha igaz a világtörténelem fogalmának visszavezethetősége a zsidó-keresztény apokaliptikára, akkor azzal a súlyos paradoxonnal találjuk szembe magunkat, hogy e történelem éppen azzal az állítással vette kezdetét, hogy a világ történelmének immár vége. Az akut – azaz messiási – apokaliptika úgy tudja, hogy a megváltás most bekövetkezett kezdetétől a parúziáig telő idő már nem történelem, hanem csak egyfajta haladék a történelem vége és a világ vége között. Az idők „betelte” nyomán mint hályog hull le a történelem a megtértek szeméről: a világ immár a maga tiszta teremtettségében tárul szemük elé. A tettek ideje lejárt, s ami a világból még látható, az már csupán a Bíróság roppant csarnoka, amelyben mindenki az ítéletre bevonuló Bíróra vár. A régi világot elhagyták benső erői: zsvaját már csak azok hallják, akiknek fülét még nem érte el a Nagy Csend. Hogy a keresztény történelem Ágoston hatalmas keze munkája nyomán be fog majd rendezkedni ebben a „haladékban”, ebben az üdvtörténelmi részen, mit sem enyhít ezen a kezdetbeli nagy paradoxonon: a történelem saját befejezettségének tudatával kezdődik.

Csak közvetve jegyezzük meg, hogy az „üdvtörténelmi haladékban” történt berendezkedés az, amely egyáltalán lehetővé tett olyasmit, mint keresztény történelem, s innen származik a nyugati történelem egyik legmélyebb és valószínűleg feloldhatatlan politikai-teológiai feszültsége: a kialakuló politikai szervezetek Isten abszolút hatalmát fogják hasznosítani a politikai szuverenitás fogalmának megalkotásához. Az ehhez szükséges anyagot az Ószövetség teokrácia-gondolatából merítik. Istenhez fűződő személyes viszonyukat ugyanakkor Pálnak az a központi eszméje határozza meg, mely szerint a leghatalmasabb éppen a legalacsonyabban ölt testet és nyilvánul meg. A megalázottság

és elveszettség egyenesen istenbizonyíték a keresztény kinyilatkoztatásnak ebben az aspektusában: ez az eszme viszont a politikai teológia lehetséges hatalomfogalmainak minden lehetőségét áttöri. Nem véletlen, hogy Carl Schmitt munkássága még csak számításba sem veszi. A Nyugat történelmét mélyen átszövő politikai képmutatás egyik legfontosabb pszichológiai gyökere itt keresendő: az önmaga politikai szuverenitását Isten abszolút hatalmával kapcsolatba hozó uralom egyszersmind kényszerítve érzi magát arra, hogy önképét a gyengék, eltiportak és megalázottak képéről mintázza. Ha önmaga és mások előtt elveszítené ezt az önképét, hatalmát maga sem volna képes megkülönböztetni a Bibliából ismert pogány hatalmaktól.

Térjünk vissza ahhoz a paradoxonhoz, hogy a zsidó-keresztény apokaliptikában gyökeröző történelemtudat a történelem befejezettségének tudatával indul újtjára. Ez az állítás további paradoxonokat rejt magában. Schelling alapján a mitikus világból – kinyilatkoztatás híján – nincs átmenet a történelem világába. A kinyilatkoztatást – és így a történelmet – a kései antikvitás közegében csupán egyetlen nép ismeri: a római birodalomba ékelődött Izrael népe. Az első század felkelő zelótáinak döntése feltűnően igazolja Carl Schmitt álláspontját: Isten mint az egyetlen Szuverén semmisnek nyilvánítja a fennálló Birodalom minden törvényét, s vele tulajdonképpen az egész addigi világtörténelem rendjét. Az így keletkező kivételes állapotban nincs semmilyen más érvényes törvény, mint a Szuverén saját törvénye: a bibliai törvény. A kivételes állapot az apokalipszis.

A szuverenitás politikai-teológiai kérdésének ilyen radikálissal való felvetése elbukott. Az e bukás nyomán kidolgozott rabbinikus válasz mindenképp visszavonja a zelóták döntését: az apokalipszis kivételes állapotát visszamenőleg pusztán szükségállapotként fokozzák le, a történelem megszokott szükségállapotainak egyikévé. Így a kudarc is büntetéssé vált, egygyé a számtalan közül: a világrend törvényei nem lettek érvénytelenek. A szétszórtatás nem kivételes állapot, csak szükségállapot. Olyasmi, mint az Első Szentélyt követő fogság. A rabbinikus értelmezés egyetlen elemet őriz csak meg a zelóták kivételes állapotának apokalipszisából: a kialakuló imarend imái nem a nép történetének újabb pozitív fordulataiban reménykednek már, nem az aktuális ellenség legyőzését, nem a következő esztendő bőségét kérik, hanem egyedül az egész történelemnek mint ígéretnek a végső teljesülését. Az út elvezetett a kapuig, innen már nem vezet tovább. A kultusz a kapuszármayak feltárlására vár, nem az út folytatására. Mindaz a történelmi fordulat, amelynek a hit szempontjából is jelentősége lehet, már mind megtörtént. „Már minden kitűzött idő letelt.” A zsidóság kilépett a történelemből.

Miközben a zsidóság történelmi értelemben vett története 70-ben véget ért, a Birodalom területén futótűzként terjedő kereszténység képében megkezdődik a Nyugat világtörténete. Az üzenet, amelyet a Birodalom népei Páltól hallanak, két paradoxont is magában foglal (ha most a hit kierkegaard-i értelemben vett paradoxon voltától eltekintünk). Az egyik az a nagy teológiai és egyben pszichológiai mélységben megélt indulat, amellyel ezek a kereszténységbe belépett népek – a páli messiásra hivatkozva – elvetik a „Törvény igáját”, amelyet ők maguk sohasem hordtak. Isteni eredetű törvény és morális szabadság kanti szembeállításának magvai abban az – eredetileg belső zsidó – viszályban lettek elvetve, amely a messiási korra való tekintettel elkezdett különbséget tenni „morális” és „ceremoniális” törvények között. A pogányságból kereszténységre tért népek Pál allegorikus törvényértelmezéseit követve végül mindent elvetnek, ami – szerintük – a ceremoniális törvény körébe tartozik, a megátalkodottság véglegessé váló vádjával sújtva azt a rabbinikus zsidóságot, amely végül nem hajlandó erre a megkülönböztetésre.

A páli üzenet másik súlyos paradoxonát szintén a kereszténységbe beáradó pogány népek jelenléte hozza magával: annak hirdetése, hogy a világtörténelem immár véget ért, olyan népek sokaságát érinti és ragadja magával, amelyek sosem éltek ebben a világ-

történetben. A pogány népek lokális történeteik sokaságát görgetve éltek életüket, énekeltek hőseiket, küzdöttek küzdelmeiket, de mit sem sejtettek viszontagságaik emberi szemhatárt meghaladó jelentőségéről. A keresztény igehirdetésből egyidejűleg szereztek tudomást a világtörténet létezéséről, valamint arról, hogy e történet most ért véget.

Ha igaz Franz Rosenzweignek az az elgondolása, miszerint 70-ben a zsidó nép kilépett a történelemből, s ettől kezdve a középkorban más történelmek elszenvedőjeként, az emancipációtól fogva pedig más népek történelmének társalakítójaként, de mint zsidóság – a történelmen kívül él, akkor úgy is fogalmazhatunk, hogy kilépett abból a történelemből, ahová a római birodalom népei éppen ekkor kezdtek belépni. A birodalom népei Izrael hűlt helyére lépnek be. Izrael hűlt helyének azért is nevezhetjük, mert miközben a pogányokból jött keresztények az antik kozmoszból áttelepülnek a bibliai világba, saját szellemi előtörténetüként utasítva azt a hátuk mögé, Izrael pontosan abban a pillanatban lép a rabbinikus judaizmusnak arra az útjára, ahonnan az egész bibliai történet immár befejezett, egyidejűvé lett egészként szemlélhető. A történelem egész eddig megtett útja – innen nézve – már nem történelemként jelenik meg, hanem mint a halacha időtlen és kimeríthetetlen kincsesbányája.

A válás – mint minden válás – gyűlöleten alapuló közös megegyezéssel történik: a kereszténység – Friedrich Heer ezt nevezi a világtörténet legnagyobb rablóvállalkozásának – kiszorítja a zsidóságot saját történelméből, a Bibliát tulajdon szimbolikus-szellemi előtörténetévé értelmezve át, míg a zsidóság megtartja ugyan a sajátjának, de nem történelemként értelmezi többé. Saját, immár történelmen kívüli életének rejtélyeit és feladatait, még később az istenség titkait hüvelyezi ki belőle. A bibliai történelem belső időbeliségének, szukcesszivitásának nyoma vész: Isten önmegnyilatkozásának örök-egyidejű ajándékává válik.

A pogánykereszténység tehát ebben az értelemben egy időben tesz szert a történelemre, s ugyanakkor arra a tudatra, hogy ez a történelem véget ért. A világtörténelem e hitt vége nélkül semmi oka nem lett volna rá, hogy odahagyja hellenisztikus kozmoszát, hiszen mivel is csábíthatta volna egy még befejezetlen veszedelmek közt sodródó történelem? Ez a még zajló történelem ugyanis lét és nemlét kérdését sosem vetette fel a legmagasabb felelősségtől függetlenül, amely felelősség tökéletesen hiányzott a pogányság horizontjáról. Isten és Mózes vitája a Szináj-hegyen az aranyborjút körüludvarló nép jövőjéről világosan jelzi, hogy a Szerző – amíg a történet még tart – bárkit törölhet az általa írt könyvből. Más könyv pedig nincsen.

A zsidó nép történelmen kívüliségét tárgyalva, Rosenzweig két ízben is összehasonlítja Izraelt a világnépekkel. Egyszer a történelmüket élő népekkel, másodjára az Egyházként megjelenő kereszténységgel. Az első összehasonlítás három fő eleme az ország, a nyelv és a törvény, illetve Izrael ezekhez fűződő viszonya. A zsidóság számára ezen elemek egyike sem minősíthető sem élőnek, sem holtnak. Harmadik lehetőségként a szent jelenik meg: az időnek nem alávetett viszony. A történelmi népek mindegyike e három „művébe” mélyeszteti gyökereit, hogy e külső biztosítékok szolgálatával nyerjen újra és újra életidőt magának. A szent nép ezzel szemben önmagában ver gyökeret, az örök élet minden külső biztosítóka nélkül: saját nyelvén, saját földjén és saját törvénye szerint egyedül örök, szent életét éli. Történelmi élete csak külső élet, amelyet mások nyelvén, mások földjén, mások törvényei szerint él. Rosenzweig számára a zsidó nép ezzel szimbolizálja a történelem – azaz saját világtörténetének – végét, amely vég felé a többi népek még csak úton vannak. Az öröklét és az időnek alávetett történelmi lét nem férnek meg egymással: Izrael egész létezése annak a kivételes állapotnak a megelőlegezése, amely a történelem alóli kivételként majdan minden nép sorsa lesz – a történelem végén. Hogy valóban lesz ilyen kivétel a történelem általános szükségállapota alól, azt a népek éppen Izrael sorsáról olvashatják le.

Tekintsünk most el ennek az összehasonlításnak – a világnépek esetében nyilvánvaló

– utalásaitól a bálványszolgálatra. Marad egy másik feltűnő mozzanat. Rosenzweig Izraelt egyszer mint a történelmen kívüli örök népet veti össze a történelem népeivel, másodjára pedig mint Zsinagógát hasonlítja össze az Egyházzal. A kétféle összehasonlítás során Izrael oldalán teljes a folytonosság: csupán aspektusváltás történik, hiszen ebben a koncepcióban Izrael népe és a Zsinagóga megkülönböztethetetlenül egy és ugyanaz. Ahol volna átfedési különbség a kettő közt, ott a történelmi idő érvényesíthetné hatalmát, s a történelmen kívüliség csorbát szenvedne. Az összehasonlítás másik oldalán azonban, a „keresztény” népek oldalán egy megfoghatatlan ugrás mutatkozik: miközben Izrael népe és a Zsinagóga mindkét összevetéskor ugyanaz marad, az Egyház és a történeti népek viszonya távolról sem mutat ilyen egyértelmű azonosságot. A két összehasonlítás között tehát mintha az egyik oldalon megváltozna az összehasonlítás tárgya, míg a másik oldalon nem mozdul semmi.

Tekintve, hogy ezen a ponton Rosenzweig egyszerűen magáévá teszi azt a keresztény formulát, miszerint „az Egyház tereli a népeket” a megváltás felé, esetleg nem annyira a rosenzweigi rendszer valamely konstrukciós hibájával állunk szemben, mint inkább történelmi valóságunk egy konstrukciós hibájával. A hiba a világtörténelemben van.

Rosenzweig gyakran és nagy mélységben tárgyalja Izrael egzisztenciáját mint az Egyház számára megfoghatatlan és áthatolhatatlan tény. A keresztény kinyilatkoztatás talaján – legalábbis ahogyan azt az Egyház a magáévá tette – Izrael párhuzamos fennállása értelmezhetetlen. Mint a teológiai ész számára felfoghatatlant, akár csodának is láthatta volna, azaz a neki szóló kinyilatkoztatás további értelmezésre szoruló ajándékának, világ-felfogási normája alóli olyan kivételnek, amely Isten további mondanivalóját hordozza a számára. Ám ebben megakadályozta az önmagáról mint „igazi” Izraelről alkotott allegorikus önképe. Így azonban nemigen maradt egyéb lehetősége, mint a zsidóság fennállását valamilyen – a továbbiakban értelmezhetetlen – Isten-ellenes erőnek tulajdonítani.

Rosenzweig előbb említett összehasonlítási problémáját követve azonban rábukkanhatunk még egy, az Egyház számára voltaképpen ugyanígy áthatolhatatlan tényre, amelynek a történelem során jóval kevesebb figyelmet szenteltek. Ez pedig nem más, mint a népek – az Egyházzal ugyancsak párhuzamos – megléte. Nem az államokról, az állam páncélruháját felöltött, törvényekkel ízelt politikai közösségekről van szó, hanem a népekről magukról, a maguk csupasz tényszerűségében. Arról a valamiről, ami – adott esetben – az állami és törvényhozói szuverenitás teljes elvesztése után is megmarad, ha megmarad. Arról, ami maga a nép, a politikai kozmoszba való „beleszületése” előtt.

Az Egyház teológiai figyelme az első pillanattól fogva Izrael érthetetlen – vagyis megátalkodott – fennmaradásának tényére koncentrált. A választott népnek s vele az összes korábbi, az Egyház által túllontúl jól ismert hitbéli jogigénynek a fennmaradása mint a népként testet öltött elutasítás jelent meg a szemében. A népek egész, tágabb univerzumára ráüthette a „még nem” pecsétjét. Izrael azonban valami olyasminek tűnt a szemében, mintha valaki egy már teljesített ígéretet ígérne meg újra és újra. Ráadásul ez az ígéret órá magára, az Egyházra vonatkozott, amely pedig immár nem szorult arra, hogy megígérjék. A teológiai szemlélet számára Izrael olyan volt, mint a démoni tükör: aki belenéz, mindent a megszokott helyén lát, de önmagát nem látja benne. Ebbe a tükörbe nézve az Egyház kísértetnek látta tehát magát, s ezért átok alatt álló kísértetnek nyilvánította a tükröt, amely nem volt hajlandó az ő képét mutatni.

A fentiek következtében a teológiai figyelem körében jóformán teljesen elsikkadt annak észlelése, hogy a történeti népek fennállásának ténye ugyanolyan kezelhetetlen a keresztény teológia eszköztárával, akár a zsidósággal. Nem véletlen, hogy Pál mindjárt kezdetben leszögezi: „nincs többé görög és zsidó” (Galata 3,28 és Kolosszé 3,11). E helyeken Pál természetesen az Egyház „új népéről” beszél, amely saját körén belül nem ismer immár görögöt

és zsidót, akik mind a régi világ reprezentánsai. Ám miközben teológiailag már reagál a zsidók kivülmaradására, mint Isten nyújtotta „haladékra”, amíg valamennyi pogány be nem tér, a népeknek mint népeknek a fennmaradását nem érinti. A problémát meghatározó módon majd Ágoston oldja meg, aki szerint a népek evilági története, márpedig népekként más történetük nincsen, semmiféle üdvtörténeti jelentőséggel nem bír.

Tertullianus óta tudjuk, hogy a népekkel és nemzetekkel ellentétben (ideértve most a zsidóságot is) „christianus fit, non nascitur” (a keresztény lesz, nem születik). A népek tehát nem azért pogányok, mert tagjaik esetleg még nem tértek meg, hanem mert valamilyen népnek lenni és pogánynak lenni egy és ugyanaz. A kereszténység üzenete ki-szólít a népből, mint minden egyéb természeti-veleszületett kötöttségből is, s így a népnek mint népnek nem üzen semmit. A nép a civitas terrena megváltatlan és megválthatatlan elemei közé tartozik. Héj, melyet az újjászületett lélek hátrahagy. A megváltás világa a lelkek nép-telen világa. Népnek megmaradni annyi, mint kívül maradni Isten Országán, engedményt tenni a régi világnak. A népek mint népek nem részei az Egyháznak. Az „örök úton” az Egyház jár, a nemzetek egy megelőző világkorszak mindig láthatónak megmaradó emlékhalmi. Talán ha a zsidó-kereszténységnek nem vész nyoma a történelem színpadán, vagyis ha továbbra is fennállt volna az apostolok megegyezése a messiási munkamegosztással kapcsolatban, mely szerint Pálé a pogányok térítése, míg a többieké a zsidóké, akkor lett volna esélye egy olyan teológiának, amely az Egyházat a pogány nemzetek helyére – és Izrael mellé – lépő „szellemi népnek” látja. Ennek a beláthatatlan perspektívájú lehetőségnek nem utolsósorban valószínűleg a 66–70. évi júdeai háború és a Szentély pusztulása állta útját, amely a zsidó-keresztényeket – úgy tűnik – a harcoló Izrael oldalán leválasztotta Pál egyházairól. Ez utóbbiak a választott nép isteni eredetű partikularitásával szemben a birodalom szintén isteni eredetűnek látott „egyetemességének” a pártját fogták.

Az apostoli atyák és a patrisztika fokozatosan kikristályosodó politikai teológiája mind mélyebben alapozza meg azt a meggyőződést, mely szerint semmiképp sem véletlen, hogy a megváltó nem a római köztársaság korában, hanem az egységes világmonarchia idején született. Amikor a III. században Celsus azt hozza fel a keresztények ellen, hogy az egyistenhit politikai lázadás, mert éket ver a birodalom kultusza és az egyes – a birodalomba illeszkedő – népek saját kultuszai közé azzal, hogy Istent és az isteneket konfliktusba sodorja, Órigenész azzal vág vissza, hogy a népek közti különbségek nyom nélkül eltűnnek majd az ítéletkor, amely immár megkezdődött. Órigenész a pax augustát lényegében azonosítja a messiási békének legalábbis a kezdetével. Isten Logosza – mondja – leküzdöi ellenfeleit, azaz „a császárt, a helytartóit, a hivatalnokokat és a népeket”. Itt már tovatűnni látszik annak a tudata, hogy a megváltó maga is egy néphez tartozott. Órigenész koncepciójában Isten azzal a szándékkal hozta létre a Birodalmat, hogy apostolai számára könnyen megközelíthetővé tegye az „egész” emberiséget. A római birodalom e felfogásban a legjobb úton van afelé, hogy „Isten választott birodalmaként” üdvtörténeti tényezővé váljék.

Végiggondolt, eszkatologikus koncepcióvá mindezek a kezdemények Órigenész tanítványánál, Euszébiosznál állnak össze. Roppant ívű elgondolásában a bibliai történelem már mindig is tervszerűen haladt a római birodalom irányába, hogy a sokistenhittel azonosított sokállamiság vagy soknépűség végre Constantinus egységes békebirodalmába torokolljék. A népek elfordulnak nemzeti babonáiktól, azaz megszűnnek egyes népeknek lenni, és mindenki Istenéhez fordulnak. Ebben a történelemben egyedül a birodalom játszik üdvtörténeti szerepet, az általa meghódított és bekebelezett népek közül egy sem. Így áll elő az a helyzet, amelyben éppen Isten választott népe jelenik meg az örök békebontóként, az eszkatológiai szerepben tetszelgő pogány világbirodalom fanatikus ősellenségéként. A teológiájában a politikai monoteizmust megvalósító szerző egyik legtöbbit hivatkozott forrásává – egyáltalán nem véletlenül – Iosephus Flavius válik, akinek *A zsidó háború* című műve szinte készen kínálta a Róma oldalára való átállás vallási érvekkel történő igazolását.

Az V. század első felében működött hispániai Orosius teszi meg talán e folyamatban az utolsó, még hiányzó lépést: szerinte Krisztus azért született éppen az augustusi census idején, hogy „római polgár lehessen”. Jézus eredeti nemzetiségének itt már nyoma sem maradt: egyetemes ember volta egyetemes polgár voltában ölt testet. Az egyetemes ember szükségképpen római. Ezzel szoros összefüggésben Orosius arra a felismerésre is eljut, hogy Rómát nyilvánvalóan a keresztények Istene alapította, hiszen „Ő a világ erőtleneit választja”, tudaillik egy szegény pásztornépet.

A pogány világbirodalom apoteózisának mélyén reális probléma lappang. Az a nehézség, hogy fogalmilag lehetségesek pogány népek, melyeknek kivétel nélkül minden tagja keresztény, valóságos nehézség, amely a kereszténység legkezdetei óta kísért, és amely – véleményem szerint – fontosabb kiváltó oka a történelem teológiai megértési kísérleteinek, mint az emberi szenvedés eredetének kérdése, ahogyan azt Löwith látja. Ha ugyanis a népek történetének nincsen üdvtörténeti jelentősége, akkor értelemszerűen mint népek nem is állnak Ítélet alatt. Népekként nem rendelkezhetnek üdvtörténeti felelősséggel sem. Az egyetlen nép, amely efféle – kollektív – felelősséggel bír, Izrael. A többi népet Isten ha akarná, sem vethetné el, hiszen népekként ki sem választotta őket. Ennek a fogalmi problémának az egyik modern következménye a kollektív felelősség jogi hiánya. Ha ugyanis Schmittnek igaza van jogi kulcsfogalmaink teológiai eredeztetésében, úgy ennek érvényesnek kell lennie fogalmaink hiányának esetére is.

Az Egyház a maga „betetőző és felülmúló” karakterét kizárólag Izraellel szemben élte meg, azaz egyedül a zsidók azok, akiknek a nép voltára teológiailag reagált. A pogány népek – mint népek – nem részesültek ígéletben, így feljűk nem volt minék beteljesűnie. Izrael Istenét nem mint dákok, frankok és longobárdok kezdték el szolgálni, hiszen ilyenként senki sem hívta őket szolgálatra. Hitűkben Ábrahám – lélek szerinti – utódaivá lettek, azaz a „tulajdonképpen” – mert szellem szerinti – Izraelle. Csak az allegóriára érzéketlen test maradt meg franknak vagy longobárdnak. A test szerinti valóság hosszű álomba merűlt, hogy szellemmé ébredve élje igazi életét.

A népek test szerinti élete teológiailag érdektelen volt. Tekintve a kereszténység születési körűményeit, ez nem csoda: a római birodalom belű – az oikumené augustusi látszategyesűtése nyomán – a népek láthatatlanok voltak, ahogyan Órigenész vagy Euszébiosz eszkatologikus látókörűnek is csupán a perifériáján bukkantak már fel tűnűben lévű árnyakként. Az egyetlen látható – s éppen ezért a birodalom és az emberiségként felfogott birodalom egységével a legsúlyosabb konfliktusban álló – nép a zsidóság volt. Ezen túlmenűen az Egyháznak nem volt öröklött teológiai eszkozűtára a népek fogalmi kezelésére. Minden idevágó öröklött fogalma Izrael önképébűl, önszemeletébűl származott, amelyeket az Egyház önmagára törekedett alkalmazni, nem a népekre. A népek az üdvtörténetben legitim hely nélkül maradtak. Szigorúan fogalmazva: üdvtörténetileg illegitimek voltak, mint minden „csak” test szerinti valóság, szemben a szellem szerinti – allegorikus – valóságokkal.

A római birodalom, majd a „folytatásaként” felfogott Német-Római Birodalom pajza mögűtt századokon át gyűlik tovább a teológiailag súlytalan történelem. Az üdvtörténet, tehát az „igazi” történelem: az Egyház története. A nélkülű telt évezredek megelőző sokasága mint az Egyház allegóriákban rejtűzkűdű elűtörténete jelenik meg. Isten és Mózes Szináj-hegyi vitájának Könyvébe a longobárdok nincsenek beírva.

A népek üdvtörténeti illegitimitásának valósága elemi erővel robban elű a reformáció korában, azaz a nemzeti keresztény kultűrák kezdetűeikor. A nemzeti nyelvű bibliafordítások létrejűtte csak a legszembeötűbb lépése a vallás nemzeti elsajátításának. A kiválasztott nép bibliai története mint olyan kezdi meghódítani az eddig csak Egyházként keresztény népeket. Most elűször a népek mint népek kezdenek belépni a szent történetbe.

Csak ettől fogva vannak – legalábbis a szó kulturális értelmében – keresztény népek. A nemzeti nyelveken megszólaló bibliai szöveg népét szólító isteni beszédére most első ízben nem csak az Egyház – az allegorikus nép – figyel, hanem az eddig csupán testi értelemben legitim népek is. A teológiai szférán mindeddig kívül rekedt – fogalmilag tehát pogány – népek, melyeknek tagjai ez idáig csak az Újszövetségnek az egyes lelkeket az Egyház kebelébe hívó szavát hallották, egyszerre népként, egyházuktól tökéletesen független népként is hallani kezdik az Ószövetség szavát. E folyamat megakadályozására ugyanazért nem volt hatékony teológiai eszköztár, amiért az Egyház egykor Izrael helyére tudott állni. A Bibliát önmagára vonatkoztatva olvasó egyházi allegória számára a pogány népek nem léteztek. A pogány népek híján voltak az allegorikus értelmezhetőségnek. Izrael népének allegorikus értelmezése egyszerűen nem vonatkozott rájuk. Ők semmilyen módon nem válhattak „verus” Izraellé. A kifejezés keresztény értelmében a népek nem tértek meg, mivel ennek lehetősége hitvilágukból tökéletesen hiányzott. A hit szempontjából a népek nemlétezők voltak. Mostantól azonban anyanyelvükön hallották Isten beszédét népéhez, s az egyházi allegóriát kertelés gyanánt félrevetve, betű szerinti, azaz test szerinti értelemben vonatkoztatták magukra. A betű szerinti és az allegorikus értelmezés kettőssége továbbra is fennmaradt, de viszonyuk elhomályosult. Egyénenként jól tudták, hogy csupán hitükben utódai Ábrahámnak, ám ez allegorikusan több, mintha csak testi utódai volnának. Testi értelemben vett népekként azonban nem Ábrahámotól, hanem saját népük pogány alapító heroszaitól származtak. Most pedig népként is olvasni kezdték a Bibliát, miközben az allegorikus olvasat eszköze a megtértekből összeállt Egyház szövegértési eszköze maradt. Az allegorikus olvasat jogát és lehetőségét valamikor a megtérés, a szellemi újjászületés adta: a szellemenben újjászületett alig volt képes felfogni a szöveg korábbi, betű szerinti jelentését, és jóindulattal nézni azokra, akik előtt a Biblia nem tárta fel igazi, szellemi jelentését. Népként olvasva az Írást azonban az allegorikus-újjászületett olvasatra nem volt lehetőség: a nép nem született újjá, csak betű szerint érthette a népet szólító isteni beszédek. Ily módon nemcsak a népek léptek be megtérés nélkül az egyébként rohamosan szekularizálódó üdvtörténetbe, de maga a népfogalom is, minden különösebb belső átalakulás nélkül, a maga érintetlenül pogány mivoltában lett részeleme a történelemfilozófiáknak.

A szó emphatikus értelmében a középkorban az egyetlen legitim „nép” a „verus Izraelként” felfogott Egyház volt: a szellemi értelemben vett „igaz” Izrael. A kereszténység népi-kulturális elsajátításaként jelentkező reformációs kultúrák ennek a Római Egyháznak, az eddigi verus Izraelnek üzentek hadat. Ez az antikatolikus harc a sok „igaz” Izrael harcának orcáját öltötte fel, az egymással is rivalizáló „kiválasztott népek” alakjában. A saját teológiájuk értelmében pogány népek a kiválasztott nép öltözetében és a Bibliából ellesett gesztusaival lépnek fel a szekularizált üdvtörténet, és az éppen ezáltal „üdvtörténetesített” profán történelem színpadán: kialakuló nacionalizmusuk nem más, mint a bibliaiilag „fertőzött” pogányság.

Epilógus

Az újkori nemzetállamok megjelenésével minden nép kiválasztott néppé lett. Az antikvitás egyedül a kozmoszt látta öröknek, míg a népek halandóságával természetes módon számolt. Szükség esetén ez lényegi eleme volt heroizmusuknak. A kereszténnyé lett nemzet tudat népei egyszerre látják magukat kiválasztott népnek, ám ugyanakkor megmarad bennük a történeti időnek – azaz az elmúlás lehetőségének – való alávetettség tudata is. Olyan kiválasztottság-tudat ez tehát, amely az elvetetés lehetőségéről nem tud, de a nemzet halál testi lehetőségéről igen: ön maga iránti felelősségénél magasabb felelősséget ezért nem ismer. Nem örök a szónak abban a történelmen túli értelmében, hogy már semmi releváns ne

történhetne vele a világtörténelem vége előtt. Kiválasztott népnek lenni, azaz bízni valami féle teremtett, történésektől független öröklétben, egy még befejezetlen történelmen belül, vagyis mindeközben a halandóság állandó tudatával megverten, szentnek lenni felelősség nélkül, koronként elviselhetetlen feszültséget szülhet. Szüntelen kísértést olyan hamis mesianizmusra, amely démonizálja – másoktól okozottnak tekinti – tulajdon halandóságát, egyszerismind kísérletet tesz az apokaliptikus beteljesedésre – a történelmen belül. A nacionalizmus a nép allegóriáját értelmezi betű szerint. Testi leszármazás szerint szerveződő egyház. A maradéktalan szekularizálódás ehhez még hozzáadja a „természetes kiválasztottság” fogalmát, vagyis a fajelmélet lehetőségét.

A zsidóság európai asszimilációja akkor és olyan népek irányában történt, amelyek és amikor a fenti értelemben „egyháziasultak”. A felvilágosodás eszméin és az emancipáció törvényein túl talán ez volt e népek ellenállhatatlan vonzerejének egyik titka a zsidók számára. Az asszimilált neofiták sokat emlegetett nemzeti túlbuzgósága talán éppen azt jelzi számunkra, hogy itt kiválasztottságot cseréltek fel kiválasztottságra.

GNÓZIS ÉS EXISZTENCIALIZMUS*

A háború után immáron Észak-Amerikában (előbb Ottawában, majd a New York-i New School for Social Research-ön) tanító Hans Jonas munkásságában nem csupán a filozófiai érdeklődés tekintetében áll be fordulat, hanem egyfajta „pályamódosítás” tanúi is lehetünk. A *Gnosis und spätantiker Geist* szerzője ugyanis – ötven felé közeledve – biológiát tanul, méghozzá nem csupán bölcész színten, hanem szabályos egyetemi hallgatóként. Mindennek következményeként az 50-es évek elején kezdi el publikálni azokat a tanulmányait, amelyek nem egyszerűen „tudományfilozófiai” megközelítései valamely természettudományos szakterületnek, hanem egy egészen sajátos műfaj megnyilatkozásai; Jonas maga „filozófiai biológiának” nevezi el ezeknek a jobbára már angolul készülő írásoknak a szemléletét. Az említett írások között akad szabályos biológiai tanulmány is – mint például a Bertalanffy-féle általános rendszerszemlélet kritikája¹ –, összességében azonban olyan művekről van szó, amelyek Jonasnak a háború után megjelent talán legszínvonalasabb kötetében, a *The Phenomenon of Life*-ban² kaptak helyet. (Ahogy a szerző fogalmaz: „biológiai tények egzisztencialista interpretációjaként” értelmezhető az a módszer, amely valamennyi írás szellemét áthatja. Csakúgy, mint a gnózis esetében, itt is az egzisztenciál-filozófia jelenti a konstans elemet, azt az örökséget, amelyet Heidegger és szerényebb mértékben Bultmann tanítványai – Jonas mellett Hannah Arendt említendő, de mindenképpen hivatkozni kell Karl Löwith-re is – életük végéig akarva sem tudtak felszámolni.)

Közvetlenül a háború befejezését követően Jonas – két héber nyelvű Husserl-megemlékezését³ nem számítva – főleg Órigenész-tanulmányaival hívja fel magára a figyelmet,⁴ ám ez utóbbi írások teljes mértékben beépülnek a *Gnosis und spätantiker Geist II.* kötetének anyagába. Ami viszont feltétlenül figyelmet érdemlő újdonságnak számít, az a biológia és a filozófia sajátos metszéspontján is szóba került egzisztenciálfilozófia; a múlt (beleértve a személyes jellegű, s nem csak a „tudománytörténeti” múltat is) szubjektív kommentárja, sőt nyilvánvaló lelkiismeretvizsgálat is, amelyet a háború, a zsidóságot sújtó katasztrófa, egyáltalán a saját sors kérdése kényszerít ki. Jonas 1952-ben teszi közzé azt az esszéjét, amelyet azután – kibővített és átalakított formában – több tanulmánykötetbe is felvesz, s amely egyúttal magyarázatot kínál arra is, hogy szerzője miért tér vissza újra és újra (vagy egyenesen szándéka ellenére) a gnoszticizmus kérdésköréhez. A *Gnosticism, Existentialism and Nihilism* című, 1966-ban napvilágot látott tanulmányt e kérdéskör foglalatának tekintem. Ugyancsak a *The Phenomenon of Life* cí-

* Részlet egy, Hans Jonas munkásságával foglalkozó hosszabb tanulmányból.

¹ Hans Jonas: „Comment on von Bertalanffy’s General System Theory”, in: *Human Biology*, 23. (1951), 328–335. o.

² Hans Jonas: *The Phenomenon of Life. Towards a Philosophical Biology*, Harper and Row, New York, 1966.

³ Hans Jonas: „Husserl és az ontológia problémája”, in: *Mosnaim*, 1938/5. 581–589. o. (héber); *Edmund Husserl emlékére*, Turim, Tel Aviv, 1938. (héber)

⁴ Hans Jonas: „Origenes’ Peri Arkhón – ein System patristischer Gnosis”, in: *Theologische Zeitschrift*, 4. (1948) 101–119. o.; „Die origenistische Spekulation und die Gnosis”, in: *Theologische Zeitschrift*, 5. (1949) 24–25. o.

mű kötetben jelent meg a Heideggerhez fűződő viszonyt taglaló, erős „Hassliebé”-vel átszőtt, egykori konferencia-előadás angol verziója is;⁵ a *gnózis* és az *exisztencializmus* jelenségeinek Jonas számára fontos összefüggéseinek számbavételét a fenti két esszé ismertetése alapján kíséreltem meg.

A *Gnosticism, Existentialism and Nihilism* a szerző elgondolása szerint „az egzisztencializmus gnosztikus olvasata”, de ez a megfogalmazás akár megfordítva is igaz lehet, hiszen két olyan irányzatról van szó, amelyek egyaránt az emberi létezés fundamentumait próbálja feltárni; ahogy Jonas fogalmaz: hermeneutikai szempontból a kör önmagába zárul, nemcsak a kulcs illik a zárba, hanem a zár is a kulcshoz.⁶ Ami e két, időben egymástól oly távol álló szellemi irányzat között mégis járható ösvényt épít ki, s ezzel együtt kortárs pozícióit hoz létre, az a nihilizmus, egészen pontosan a nietschei nihilizmus fogalma. „A nihilizmus az ajtóknak előtt áll: honnan jön ez az iszonyatos vendég?”⁷ – idézi Nietzsche *Der Wille zur Macht*-jából Jonas e közismert, nagy hatású mondatot, majd pedig a következőképpen folytatja: „Időközben azonban a vendég belépett, s nem vendég többé, és amennyire ez a filozófiát illeti, az egzisztencializmus kísérletet tesz arra, hogy együtt éljen vele. De ilyen társaságban élni annyi, mint válságban élni. A válság kezdete pedig a XVII. századig megy vissza, ahol a modern ember szellemi helyzete körvonalazódni kezdett.”⁸ Ennek a nihilizmus-felfogásnak azonban már nem a kereszténység kezdeti évszázadait jellemző „akozmizmus” az oka, hanem – s itt újfent a heideggeri hatás nyomai ütköznek ki – a „léttől való eltávolodás”. A pascali „gondolkodó nádszál” kivettségét, de még inkább a nietschei, költői formába öltöztetett tapasztalatot – „Wer das verlor, / Was du verlorst, macht nirgends Halt.” –, mindent, még a „metafizikai magányt” is egyfajta értékelő pozíció jellemez: a világ, a kor, a kultúra – adott esetben valamennyi együtt – kiüresedése. A totális értéktelenné nyilvánítás mindemellett előfeltételezi, hogy a gondolkodó pozíciója, a megélt jelenhez képest valahová a (távoli) jövőbe kerül át; a jövő tehát menedéket kínál az arra rászorulóknak, ám a menedék eléréséhez óhatatlanul is szükséges, hogy a gondolkodó a jelenből legalább elrugaszkodni tudjon, („kigondolkodja magát” nyomorúságos helyzetéből), különben a jelen – a bármily kicsire zsugorítható arisztotelészi *most* – elvész a Semmi és az Örökkévalóság (a kettévált Vöröstengeter) fenyegetően tornyosuló, roppant víztömegei közt. Pontosán ez történik Jonas szerint az antik *gnózis* esetében: minden metafizikai értékek legértékesebbikének, a megélhető jelennek az elvesztése. Ahogy a valentiniánus *gnózis* értelmezése kapcsán olvasható: „[a valentiniánus formula]⁹ időre vonatkozó meghatározásai nem gondoskodnak olyan helyről a *jelen* számára, amelynek tartalmánál a tudás letelepedhetne, és amikor szem elé kerül, előrehatolását megfékezhetnék. Adott a múlt és a jövő, ahonnan érkezőnk, és ahová igyekszünk, de a jelen csupán magának a *gnószisznak* a pillanata, peri-

⁵ Hans Jonas: „Gnosticism and modern Nihilism”, in: *Social Research*, 1952. 430–452. o. A tanulmány német változata: *Gnosis und moderner Nihilismus*, Kerygma und Dogma, 1960. 155–171. o.; az őss-esszé valamilyen bővített és változtatott formában szerepel egyebek között a *The Gnostic Religion. The Message of the Alien God and Beginnings of Christianity* (Beacon Press, Boston, 1958) című kötetben, illetve ennek újabb kiadásaiban. A *Gnosticism, Existentialism and Nihilism* című írást a *The Phenomenon of Life* (i. m.) alapján idézem; az iménti tanulmány – csekély módosításokkal készült – német verziója megjelent a *Zwischen Nichts und Ewigkeit* című kötetben.

⁶ *Gnosticism, Existentialism and Nihilism*, i. m., 213. o.

⁷ Friedrich Nietzsche: *Az értékek átértékelése. Hátrahagyott töredékeiből*, Romhányi Török Gábor (ford.), Holnap, Budapest, 1998. 11. o.

⁸ *Gnosticism, Existentialism and Nihilism*, i. m., 213. o.

⁹ A valentiniánus formula – Kik vagyunk, mivé lettünk, honnan származunk és hová vettünk?; kicsivel később pedig a kérdés kiegészítése: Mi a születés és mi az újjászületés? – Clemens Alexandrinus nem kiadásra szánt széljegyzeteiben található; „Excerpta ex Theodoto”, 78,2, in: Clément d’Alexandrie: *Extraits de Théodote*, Sources Chrétiennes, Éditions du Cerf, Paris, 1970.

pateia az egyikből a másikba, az eszkhatologikus *most* döntő krízisében”.¹⁰ A jelen elvesztése – ez a II. századi gnószisz egyik irányzatának példájával rendkívül pontosan érzékeltetve – tehát olyan válság, amely az eszkhatologikus *most* pozícióját (ennélfogva magát az eszkhatológiát is) veszélyezteti; a *nün* feloldódik a *kairosz*ban, a kedvező idő mindig csak valamely eljövendő világcorszak (kairosz) része lehet.

Az egzisztenciális válság korszakokat összekötő jellege a szellemi mélyáramban megalapozott „con-temporalitas” egyik lehetséges, meghatározó oka. Jonas Spenglerre hivatkozik, miszerint két korszak akkor tekinthető kulturális és szellemi értelemben *egyaránt kor-társ*nak, ha ugyanazokon az életszakaszokon mennek át születésüktől kezdve egészen a végső hanyatlásukig. Ebben az értelemben – írja Jonas – mi „*most*” a korai császárkorban kellene, hogy éljünk,¹¹ amikor is a kereszténység a *religió*vá válás útjának kezdeti szakaszán jár még, s a gnózissal mint sajátos „poszt-krisztianus” jelenséggel vívja a maga élethalálharcát. Az iménti felvetés egy roppant érdekes paradoxonra hívja fel a figyelmet: hogyan lehetséges az, hogy az éppen csak megszületővel – mármint a korai kereszténységgel – szemben máris a „kereszténység utáni” aión majdani ideológiájának képviselői vonulnak fel? E kérdés feltétele immár szükségképpen távolságtartásra kötelez Jonas gondolatmenetével szemben, ám ez a lényegesen mit sem változtat, az antik gnoszticizmus valóban „poszt-krisztianus” jelenség, hiszen a kereszténységnek (már in statu nascendi is) nem valamiféle archaikus, illetve tradicionális formaként szegül ellene, hanem éppen fordítva, újdonságként a vallási alternatíva gyanánt. Nyilvánvaló, hogy a gnózis és az egzisztenciálfilozófia révén többféleképpen megfogalmazott szellemi krízis (vélt-válós) *contemporaritása* legfőképpen a nietzschei nihilizmus-teória alapján gondolható el, s habár Jonas tanulmányában csupán „néhány érdekes analógiát” ígér, ezek az analógiák nem elsősorban a vallástörténet, illetőleg a keresztény teológia szemléletének a termékei, hanem sokkal inkább a filozófiatörténeti hagyományból származnak. Nem elég mindehhez a világon-kívüli isten, az *agnosztosz theosz* gnosztikus figurája („aki” akár Epikurosz gondolati kreatúrája is lehetne), hanem szükségszerű előfeltétel az *Isten nélküli világ* valamennyi ókori filozófus számára dermesztő ideája is.

Az ókori gnózis képviselte sajátos „prenihilizmus” egyik jellemző vonása, a hagyományos értelemben felfogott *koszmosz* („feldízítetttség”, „ékszer” – az eredeti jelentése szerint) sötét és sivár börtönné változtatása – mely mozzanat csak részben magyarázható például az alexandriai gnosztikusok platonizáló hajlandóságával, s a lélek száműzítésének teóriájával – mellett Jonas a másik fontos jellemzőként a „gnosztikus antinomizmust”¹² említi, vagyis a morális világrend összezavarodását. A mindenség hagyományos tartópillérei közül – a harmonia mundi különféle felfogásainak (s itt is talán a középszoa „szümpatheia tón holón” elgondolása említendő első helyen) háttérbe szorítása mellett – a *nomosz* és a *heimarmené* is megrendülni látszik; mindennek pedig mélyreható etikai következményei vannak, különösen, ha a konzekvensen végigvitt gondolatmenet értelmében belátjuk: szemben a páli (részben éppen a *Római levél*ben kifejtett) „szellemi ember” *törvénytisztelő* voltával, a gnosztikus „anthróposz pneumatikosz”, a *világon-kívüli embert* csak egyfajta „kozmosz diké”¹³ kötelezi bármiféle engedelmessegre, törvény már aligha; így elmondható, hogy a gnosztikus hívő (vagy legalábbis a beavatott pneumatikus) szükségszerűen az evilági *anómia* állapotában él. Ha figyelembe vesszük mindazt, amit Jonas évtizedekkel korábban az V. század elejének pelagiánus vitái kapcsán az ágostoni szabadság-fogalom kialakulásáról mond, akkor *most* egy egé-

¹⁰ *Gnosticism, Existentialism and Nihilism*, i. m., 229. o.

¹¹ Uo., 217. o.

¹² Uo., 224. o.

¹³ Az újszövetségi koiné e helyütt bizonyára az adikiá-val szembeállított dikaiosüné kifejezést használná.

szen másirányú, nem a (szabad) akarat metafizikai szerepéből, hanem az anómia kérdéséből levezetett szabadság-teóriával találkozunk. A gnosztikus „anthróposz pneumatikus” élete minden esetben „objektív normán kívüli élet”, s erre vonatkozóan Jonas a következőket írja: „A természetből fakadó hatalommal való visszaélés (Missbruch), illetve az arról való lemondás (Nichtgebrauch) így csupán ugyanannak az akozmizmusnak az alternatív megnyilvánulása. Ha erre a gyökérre figyelünk, szembeötlő, hogy a gnosztikus számára a szubjektivizmus pusztán szkeptikus érvén túllépve, a valamennyi normáról való lemondásban a tétet egyfajta pozitív metafizikai érdek jelentette: vagyis az Én autentikus szabadságának állítása”.¹⁴ Majd pedig: „Ami pedig az Én autentikus szabadságának állítását illeti, meg kell jegyeznünk, hogy ez a szabadság nem a »lélek« (psükhé) – amely éppen annyira determinált a morális törvény által, mint amennyire a test a természeti törvény által –, hanem egészében a »szellem« (pneuma) ügye, a pneumáé, amely a létezés meghatározhatatlan szellemi magva, az idegen szikra.”¹⁵

A gnosztikus *fűszisz*-elképzelés, illetőleg a modern, az egzisztenciálfilozófiai vizsgálódás tárgyát képező *természet*-fogalom összehasonlításakor Jonas megjegyzi, hogy „[A] gnosztikus ember egy antagonisztikus, istenellenes és éppen ezért emberellenes természetbe vetett, a modern ember viszont egy közömbösbe. Csak az utóbbi eset jeleníti meg az abszolút vákuumot, az igazi feneketlen szakadékot.”¹⁶ Az összehasonlítás kiinduló mozzanata természetesen a korai Heidegger, pontosabban a *Sein und Zeit* „Geworfenheit” és „Rede” tana, amelyhez Jonas a voltaképpen egész életében folytatott, kimondott-kimondatlan Heidegger elleni polémia egyik rendkívül fontos elemét fűzi hozzá: az antik gnózis értelmezésekor az imént érintett „jelen elvesztésének” modern, heideggeri változatát [sic!], valamint az egzisztenciálfilozófia „metafizikátlan metafizikaként” történő interpretálását. A kiindulópont ebben az esetben is a fűszisz–természet kérdés magyarázata. A modern nihilizmus „nagyobb mélységei” – mindaz, amit a közömbös természet feneketlen szakadéka elrejt – egyben egy súlyos önellentmondás megragadhatatlan messzeségbe való száműzését is jelentik. „A gnosztikus dualizmus, bármily fantasztikus legyen is, legalább ellentmondásmentes volt. A démoni természet ideája, amelynek ellenében az Én formát nyert, ésszerűnek bizonyult. Ám mi a helyzet azzal a közömbös természettel, amely azonban saját középontjában tartalmazza azt, amelynek tulajdon léte számít valamit? A közömbös természetbe való belevetettségek frázisa egy dualista metafizika maradványa, amelynek használatához a nem-metafizikai álláspontnak nincsen joga. Mí az a [bele] vetés anélkül, aki [bele] vet, és ama túlán nélkül, ahonnan [a világba vetett] útnak indított?”¹⁷ Mindehhez Jonas még hozzáteszi, hogy az egzisztenciálfilozófiának inkább azt kellene állítania, hogy az embert a *természet* „vetette a világba”; s ez a megjegyzés egyben arra is utal, hogy a modern lét-filozófia – mint a metafizikától megfosztott dualizmus – lényegében monisztikus előfeltevésen alapul, amely az ember szellemi származásának akár zsidó-keresztény, akár pedig gnosztikus ideáját is megszüntetné.¹⁸

A *Gnoszticizmus, egzisztencializmus és nihilizmus* című tanulmány – túl az antik és a modern „nihilizmus” összevetésének ötletéből fakadó rendkívül érdekfeszítő meglátásokon – ízig-vérig Heidegger-kritika. Különös módon Jonas is, miként a jó néhány vonatkozásban hozzá olyannyira hasonlító Hannah Arendt, Heidegger gondolkodásának éles kritizálása közben nyújtja talán a legmagasabb szintű teoretikus teljesítményt. Hatványozottan igaz mindez, az ugyancsak a *The Phenomenon of Life* kötetben napvilágot látott Hei-

¹⁴ A szövegtelés miatt itt a német verziót idézem: „Gnosis Existentialismus und Nihilismus”, in: *Zwischen Nichts und Ewigkeit*, i. m., 18–19. o.

¹⁵ *Gnosticism, Existentialism and Nihilism*, i. m., 227. o.

¹⁶ Uo.

¹⁷ Uo.

¹⁸ Uo., 234. o.

degger and Theology című tanulmányra.¹⁹ Az írás egy eredeti formában 1964-ben megtartott angol nyelvű előadás, amely a kései Heidegger gondolkodásának a protestáns teológiára gyakorolt hatásával foglalkozó konferencián hangzott el; a tanulmány részben élesen polemizáló, részben pedig néha szenvedélyes nyelve nyilvánvalóan az iménti körülménnyel is magyarázható.

Jonas előadása lényegében véve arról szól, hogy a szerző nem érti, mit keres a szerinte ízig-vérig pogány Heidegger egy magát keresztény teológiának minősítő konferencián? A tettetett csodálkozással és értetlenséggel megfogalmazott kérdés persze jóval mélyebb előfeltevéseken alapul: a bibliai kinyilatkoztatás fogalmának és a heideggeri létanalízisnek nyilvánvaló inkonzisztenciáján, mely összeegyeztethetlenség egyébként világos formában kerül megfogalmazásra magánál Heideggernél is – a 20-as évektől fogva egészen a kései írásokig. Rövid, az újszövetségi logosz-fogalom, valamint a philóni „látható hang” (vagyis a „bat-qól”) teória kérdését érintő bevezető után tér át a szerző arra, hogy mit jelent a „Geschichtlichkeit” heideggeri fogalma a lét ön-leleplező történetének (Unverborgenheit) tükrében, illetve az apokaliptikusnak mondott bibliai történetfelfogás előterében? Mindezt egy velejéig „pogány” gondolattal, az antik *sors*-értelmezéssel, illetve e sors-értelmezés modern örökségével kísérli meg szembesíteni. „Kezdjük a sors (Geschick) ideájával – írja Jonas –, amely hatalmasan emelkedik ki Heidegger gondolkodásából és a gondolkodásról alkotott felfogásából. A gondolkodás sorsát a lét szabja meg. A lét beszél a gondolkodáshoz, és amit mond, az a gondolkodás sorsa. De hogy mit, hogyan és mikor mond, azt a lét *története* határozza meg, ez a történet pedig más, mint a lét elrejtésének, avagy megmutatkozásának története. De aminthogy ez a megmutatkozás nem a gondolkodó parancsára történik, a létről való gondolkodás – mely mint *genitivus subjectivus* egyúttal magának a létnek elgondolása is, nevezetesen annak ön-megvilágítása, ami az emberrel esik meg – egyfajta *sorsszerű* karakterrel rendelkezik (vagy »sorsterhelte«, *geschicklich*). A gondolkodás sorsszerű természetétől függ, hogy a sors mit üzen neki, s ez az üzenet a lét történetéből származik.”²⁰ A gondolkodás sorsszerű karakterével kapcsolatban Jonas megjegyzi, hogy a filozófiának, mármint az egzisztenciálfilozófiának éppen úgy a léttel szembeni nyitottságból kell kiemelkednie, mint ahogy az – utoljára – a preszókratikusok esetében történt, s e megvalósuló feltétel esetén két logikai és történetileg egyaránt fontos kérdést kell tisztázni. Egyrészt, vajon a *sorsszerűség* egy hajdani Sors parancsainak beteljesítését jelenti-e – hiszen a sors nem képes „elmúlni”-, vagy pedig feltételezzük, hogy a hajdani sorsot a XX. századi gondolkodó eltörölte, legyőzte, illetve transzcendentálta? Netán az a tény, hogy eloldozódtunk az egykori végzet uralmától, szintén „sorsszerű”, azaz a hajdanidők nagylelkű ajándéka? Akár így, akár úgy – írja Jonas –, a „lét általi megszólítotttság” egyfajta kiválasztottságot feltételez, mind az egyes emberre, mind pedig a nemzedékre, azaz a korszakra vonatkozóan.²¹ A lét történetére, avagy sorsára (mind a két meghatározás eléggé bizarrnak tűnik) nézve mindenesetre ez a beteljesedés valamiféle új aiónt jelent, amely hasonlítható a hegeli Abszolút Szellem korszakához csakúgy, mint – a keresztény teológia nyelvén – újra beköszöntő „apostoli korhoz”.

Jonas előadásának eddigi bevezető szakaszát a filozófia hagyományos szemlélete és nyelve uralja; innentől fogva viszont a *sors* ideája a keresztény teológia lehetséges állásfoglalásával szembesül. Jonas nem csekély iróniával ugyan, de az orthé doxa keresztény

¹⁹ Hans Jonas: „Heidegger and Theology”, in: *The Review of Metaphysics*, 1964/2. 207–233. o.; az előadás német változata: „Heidegger und die Theologie”, in: *Evangelische Theologie*, 1964. 621–642. o.; valamint: *Heidegger und die Theologie. Beginn und Fortgang der Diskussion*, G. Noller (kiad.), Chr. Kaiser Verlag, München, 1967.

²⁰ „Heidegger and Theology”, in: *The Phenomenon of Life*, i. m., 244–245. o.

²¹ Uo., 245. o.

védelmesítőjének „bőrébe bújjik”, miközben – ha szabad így fogalmazni – „félreteszi” saját meggyőződését (egyfajta zsidó heterodoxiát), s a következő ellentmondásokra hívja fel a figyelmet. Először is, a történeti kereszténység egyik legjelentősebb szellemi-ideológiai újdonsága – a zsidó örökségnek megfelelően – éppen az antik sors hatalmának negligálása. Másodszor pedig, a Bibliát tanulmányozva úgy tűnik, hogy – szemben Heinrich Ott Heideggert és a keresztény teológiát „egyeztetni” akaró monográfiájának meglehetősen gúnyos éllel idézett példáival²² – a kinyilatkoztatás írásban rögzült nyomai nem tekinthetők csupán „Isten szavára adott bibliai válasznak”.²³ „Én úgy értelmezem az emberhez intézett kérdéseket – írja Jonas –, mint tettek kifejeződéseit, nem pedig mint a szavak általi beszédet: »Ádám, hol vagy?« (Gen. 3,9), »Káin, hol van Ábel, a te fivéred?« (Gen. 4,9) – ez nem a lét hangja...”²⁴ Vagyis a törvény előírásának megcselekvése sohasem „a nyelv eseménye”, mint ahogy a keresztre feszítés sem az, vélekedik Jonas, legalábbis nem abban az értelemben, ahogy azt Heidegger teológus hívei kísérlik meg bizonyítani. Végezetül pedig – Heideggernek freiburgi rektorként a „Hitlerei” idején viselt dolgait fölemlítve²⁵ – az előadás *expressis verbis* a keresztény teológia és az egzisztenciálfilozófia teljes összeegyeztetlenségét állítja, mondván: a filozófiai józan ész mindig *evilág* (a páli „ho koszmosz hutosz”) igazságáról gondolkodik, ennek a világnak pedig megvannak a maga „fejedelmei” (arkhonoí), akiknek a filozófus, e világ polgára engedelmességgel tartozik. „Világosan és kétséget kizáróan meg kell értenünk – írja –, hogy Heidegger ’lét’-fogalma, az »ontológiai különbségtétellel« *együtt*, ama zárójelen belül található, amellyel a teológiának is zárójel kell vonnia a teremtett világ teljességében. Az a lét, amelynek sorsáról Heidegger töpreng, e világ kvintesszenciája, a *saeculum*. Ez ellen a teológia saját Istenének radikális transzcendenciáját állíthatná szembe, Isten hangja ugyanis nem kívül van e léten, hanem kívülről tör be a lét birodalmába.”²⁶ Mindaz, amit „a teológia” – legalábbis akkor és ott – nem tesz meg, igazából teljes szellemi vakságának következménye; ezért is fedezhető fel az irónia mellett egyfajta retorikus fordulat Jonas előadásában, amikor a szónok hallgatóságát közvetlenül szólítja meg. „Teológus barátaim, keresztény barátaim – nem látják, hogy kivel állnak szemben? És ha nem látják is, legalább nem érzékelik Heidegger gondolkodásának gyökeresen pogány karakterét?”²⁷ – kérdezi. Majd pedig: „Nagyon is következetesen jelennek meg az istenek Heidegger gondolkodásában újra meg újra. De ahol istenek vannak, ott Isten nem lehet. És hogy a teológia megtűrné ezt az ellenséget – nem közönséges ellenséget, akitől oly sokat tanulhatott volna arról a szakadékról, amely a hitet és a szekularizált gondolkodást elválasztja – a saját belső szentélyében, meghökkent engem. Vagy hogy áhitatosan fejezzem ki magamat: meghaladja az értelmemet.”²⁸

Heidegger gondolkodásmódjával kapcsolatban Jonas előadásában (illetve tanulmányában) eddig is többször felbukkant a *korszak* és a *világ* jelentéshatárán a *saeculum* fogalma, mint a „lét”, vagy még inkább a „jelenvaló lét” hordozója. A továbbiakban két olyan Jonas-utalást szeretnék kiemelni, amelyek a sokat vitatott heideggeri teológia-ér-

²² Heinrich Ott: *Denken und Sein: Der Weg Martin Heideggers und der Weg der Theologie*, Zürich, 1959. 190. o.

²³ Hans Jonas: *Heidegger and Theology*, i. m., 247. o.

²⁴ Uo.

²⁵ Jonas itt Guido Schneeberger *Nachlese zu Heidegger: Dokumente zu seinen Leben und Denken* (Bern, 1962) című gyűjteményéből idéz Heideggernek freiburgi rektorként 1933 novemberében elmondott híres-hírhedt beszédéből: „Ne doktrinák és ideák uralják gondolkodásukat. Egyedül maga a Führer a jelenlegi és eljövendő német realitás, valamint törvény.” stb. In: *Heidegger and Theology*, i. m., 247. o.

²⁶ Uo., 248. o.

²⁷ Uo.

²⁸ Uo., 248–249. o.

telmezést hivatottak pontosítani. Az egyik példát a közvetlenül a háború után íródott *Levél a „humanizmusról”*, a másikat pedig az 1927-ben Tübingenben tartott, majd pedig a következő évben Marburgban megismételt, *Fenomenológia és teológia* című előadás²⁹ (amelyet Jonas annak idején kéziratos jegyzet formájában olvasott) jelenti. A *Levél a „humanizmusról”* Jonas által idézett szakaszában Heidegger arról beszél, hogy a Dasein ontológiai interpretációja során, csakúgy, mint az emberi lényeg egzisztenciális meghatározása kapcsán – önmagában – még nem született döntés „az istenek”, illetőleg „Isten” létére vonatkozóan. Ugyanakkor – bizonygatja Heidegger – az iménti kérdés csakis a létanalízis meghatározott stációja gyanánt tehető fel egyáltalán; az erre vonatkozó argumentumok sorában a következő olvasható: „...a lét igazságára kérdező gondolkodás kezdetiben kérdez, mint ahogy a metafizika egyáltalán kérdezhet. Csak a lét igazságából gondolható el a Szent lényege. Csak a szent lényegéből gondolható el az istenség lényege. Csak az istenség lényegének fényében gondolható el és mondható ki, mit is nevezünk meg az »Isten« szóval. Vagy nem kellene-e először ezt a szót teljes odaadással megérteni és hallani, ha mint emberek, azaz mint ekszisztens lények, meg akarjuk tapasztalni Isten emberhez való viszonyát? Miként is kérdezhetne egyáltalán a jelenlegi világkorszak embere komolyan és szigorúan, hogy Isten vajon közeleg, vagy megvonja magát, ha az ember elmulasztja azt, hogy először belegondoljon abba a dimenzióba, amelyben ez a kérdés egyedül kérdezhető? A szent dimenziója az, ami már mint dimenzió is elzárva marad, ha nem megvilágított a lét nyílt eleme és nincs közel az emberhez világló tisztaságában. Talán e világkorszakot az tünteti ki, hogy az üdv dimenziója magába zárult. Talán ez az egyedüli átok.”³⁰

Jonasnak a szöveghez fűzött kommentárja elsősorban az Istennek – vagy még inkább: „az istenek” – a létszerű természetére reflektál; Heidegger elgondolása szerint ugyanis Istennek az önfeltárlkozás, a rejtettségből való kilépés (Entbergung) eseménye során kell megmutatkoznia, csak eme megmutatkozás révén gondolható el Ő úgy, ahogy van.³¹ Természetesen az iménti megmutatkozás nem elsősorban a gondolkodó vagy a gondolkodás erudíciójától függ, hanem magától a titokzatos heideggeri létől, aki a gondolkodás „karakterét” tekintve sokat megőriz a klasszikus skolasztika szelleméből, s amely a görög világ örökségeképpen kódlepte távoli régióként övezi a létezők birodalmát. Mindenesetre a jonas-i felfogás értelmében – s ezzel a felfogással teljes mértékben egyet lehet érteni – „a lét világló tisztaságáról” (das Lichtung) előlépő, magát valódi voltában felmutató istennek semmi köze sincs a Biblia *személyes Istenéhez*, de még csak a skolasztikus *verum esséhez* sem. Ehelyett inkább azt lehetne mondani, hogy a két világot, a bibliait, illetve a heideggerit valamilyen formában az etimológiai értelemben vett *apokaliptiszis* (a fellibbenő fátyol, a dolgok elrejtetlen megmutatkozása) fogalma fűzi össze: ebben az értelemben ugyanis Heidegger számára minden valamirevaló filozófiai elgondolás is – ajándék.

Jonas interpretációjától némiképp elszakadva, egyértelműen úgy tűnik, hogy a *Levél a humanizmusról* idézett szakasza – csakúgy, mint a „szent”-re vonatkozó egész logikai konstrukció – teljességgel „görög módon” kerül elgondolásra. A Biblia *személyes Istene* – bármennyire is szuverén Úr – nem teljesen önhatalmúlag „közeleg” vagy „vonja meg magát”; ehhez az embernek, csakúgy a hívőnek, mint az istentagadónak *van* némi köze, máskülönben éppen az istenfogalom *személyes* jellege veszne el végérvényesen. Másrészt pedig *történeti* értelemben ismerjük az eljövendő Isten „dionüszoszi alakváltozatát”

²⁹ Martin Heidegger: „Fenomenológia és teológia”, 1–4., Tózsér Endre (ford.), in: *Vigilia*, 1994/3–6. A fordítás alapjául a *Phänomenologie und Philosophie* (Klostermann, Frankfurt am Main, 1970) című kiadás szolgált.

³⁰ Martin Heidegger: „Levél a »humanizmusról«”, Bacsó Béla (ford.), in: „...Költőien lakozik az ember...” *Válogatott írások*, T-Twins–Pompeji, Budapest–Szeged, 1994. 156. o.

³¹ Hans Jonas: *Heidegger and Theology*, i. m., 242. o.

(avagy más, az olümposzi „megváltó istenekhez” kötődő formáját), de olyan zsidó-keresztény „alakváltozatáról”, aki valóban a kinyilatkoztatás fényében mutatkozna meg, mit sem tudunk. Az, aki közeleg, számomra leginkább ama torz szubjektumhoz hasonlatos, akinek az arcára (illetve álarcára) a heideggeri *Alétheia* (Unverborgenheit)-interpretációk jellemző vonásai vannak rávésve, és ezek az enigmatikus vonások (szó szerint „karakterek”) a szörny-maszokban lépdelőt a tremendum Követeként állítják elénk. Többszörösen is megnyugtató, hogy a közeledő – most éppen – „megvonja magát”, s a heideggeri isten a mai világ számára elrejtett marad.

Ehhez a mozzanathoz kapcsolódik egyébként Jonasnak a heideggeri gondolatmenethez fűzött legfontosabb meglátása is, amely újra csak a *saeculum* kérdéséhez vezet vissza. „Talán e világkorszakot az tünteti ki – írja Heidegger –, hogy az üdv dimenziója magába zárult. Talán ez az egyedüli átok.” Miféle üdvről van tehát szó, amely ráadásul a mai kor embere előtt – feltehetőleg *nem* elsősorban annak filozófiai érzéketlensége folytán – rejtekbe vonul? A kérdés megválaszolására – még a Gesamtausgabe valamennyi kötetének ismeretében is – valószínűleg megoldhatatlan feladat lenne, hiszen (s ezt maga Heidegger is sejteti) a lét (ön)feltárukozásának delelő Napja még mindenképpen a távoli jövőt sejtető megértés-horizont mögött jár. Addig a létezők éjszakájában Heidegger kedvenc metaforái világlanak: a lét viharában felvillanó fények (a filozófiatörténetben utóljára talán Hérakleitosznál),³² avagy az erdőrengetegben megbúvó tisztás(ok), amelyek összegyűjtik a történeti értelemben szegényes létmegértés fénysugarait. Jonas számára azonban – az egész előadás gondolatmenetének megfelelően – elsősorban a villámlások és a tisztások (mint *nomen acti*) nyelvben rögzült nyomai (Spuren) az érdekesek; hivatkozik Heidegger nevezetes megállapítására is, miszerint ahol a nyelv koincidenssé válik az önmagát feltáró léttel, ott elsősorban a nyelv, s nem az ember szólal meg; „maga a nyelv beszél”.³³ A hajdani Heidegger-tanítvány szemében a nyelv jelenti a biztos fogódzót, s a kinyilatkoztatás nyelvével történő összevetések mindannyiszor meggyőzően hitelesítik a „pogány Heidegger” figuráját. Ám hogy a „pogány” jelző végül is miféle történeti (avagy vallástörténeti) azonosítási lehetőséget takar, arra vonatkozóan csupán egy lábjegyzetben elrejtett megállapítást találhatunk; Jonas itt azt írja, hogy Heidegger az utolsó, aki még visszautasítja a nietzschei *apollóni* elvét.³⁴

Feltehető, bár egzakt módon nem bizonyítható, hogy amiként a filozófiai gondolkodásnak a léthez fűződő, Heidegger leírta viszonya nem volt *mindig* olyan – s nem is lesz *mindig* olyan –, mint a jelenlegi (ha tetszik: „keresztény”) világkorszakban, akkor ugyanez a megállapítás a filozófiáival elválaszthatatlanul egybefonódott teológiára is igaz lehet. Heidegger számára ugyanis – s itt újra az 1927/28-as *Fenomenológia és teológia* című előadásra hivatkozom elsősorban – a kinyilatkoztatásról, a hitről, illetve a keresztény vallásról történő beszéd szinte sohasem ölt konfesszionális formát; úgy tűnik, végérvényesen leszámol a katolicizmussal,³⁵ de ennek sincsen különösebb jelentősége, ha az egzisztenciálfilozófiának és a

³² A lételfejtés folyamatát megelőző, még-émlékező állapot visszamaradt nyomai közül való híres példák a Hérakleitosz- és Anaximandrosz-interpretációk. „Egyszer azonban a napnyugati gondolkodás kezdetekor felvillant a nyelv lényege a lét fényében. Egyszer, amikor Hérakleitosz a *logoszt* mint alapszót gondolta el, hogy e szóba belegondolja a létező létét. Hirtelen azonban kialudt a villám. Senki sem fogta fel sugarát, s annak közelségét, amit megvilágított. Csak akkor látjuk ezt a villámot, ha beállunk a lét viharába. Ma azonban minden amellett szól, hogy az ember csak a vihart elűzni törekszik. Minden lehetséges eszközzel vadászik a viharra, hogy nyugta legyen tőle. Csakhogy ez a nyugalom nem nyugalom. Csupán a gondolkodástól való félelem elaltatása.” In: „Überwindung der Metaphysik”, in: *Vorträge und Aufsätze*, Neske, Pfullingen, 1978. (1951) 221. o., idézi Vajda Mihály: *A posztmodern Heidegger*, T-Twins-Lukács Archívum-Századvég, 1993. 108. o.

³³ Hans Jonas: *Heidegger and Theology*, i. m., 256.

³⁴ Uo., 257. n. 19.

³⁵ Lásd például Sloterdijk megállapítását a heideggeri meditációs formák rejtett katolikus karakterével kapcsolatban. Peter Sloterdijk: „Az emberpark szabályai. (Válasz Heidegger humanizmus-leveleire)”, Boros János (ford.), in: *Jelenkor*, 2000/10. 1032. o.

bibliai kinyilatkoztatásnak egymáséitól radikálisan különböző „metafizikai tájékait” szemléljük. Egészen más azonban a helyzet, ha figyelembe vesszük azt a tényt, hogy Heidegger éles különbséget von a keresztény *hit* és a keresztény *teológia* mint tudomány között; az előbbit (Kierkegaard kereszténység-krisztushit distinkciójához rendkívül hasonló módon) a Krisztusban történő újjászületés eseményeként, az utóbbit pedig mint valami a kereszténységhez, e „világtörténelmi eseményhez” *hozzátartozót* határozva meg.³⁶ Mindebből viszont az következik, hogy a keresztény teológia sohasem lehet a „hit eseményének tudománya”; Heideggernek a *Sein und Zeit*-ben (akkor már) „kikísérletezett” nyelvén, a filozófia sajátlagos tudás-igényével szemben: „A hívő soha semmit sem tud – például belső élmények teokratikus tudomásulvétele alapján – saját egzisztenciájáról, inkább csak »hinni« tudja ezt az egzisztencialehetőséget, amelyben a megérintett ittlétnek magától már nincs hatalma, amelyben az ittlét szolgává lett, Isten elé állított és ezáltal újjászületett.”³⁷ A hit ilyenformán egyáltalán nincs rászorulva a filozófiára, ezzel szemben a teológia, mint pozitív és szisztematikus tudomány, annál inkább. Amikor tehát keresztény teológiáról mint *tudományról* esik szó, a filozófiai analízis, s annak következtetései mindenképpen jogosultak, annál is inkább, mert „a hit” végül is az egyik „exisztencialehetőség” csupán az ember lakhelyül szolgáló világban. Ezzel persze még egyáltalán nem érintettük a *Levél a „humanizmusról”* idézett *saeculum*-kérdését; mindehhez a számbavehető egzisztencialehetőségek *időbeli* viszonyának a tisztázására van szükség. A *Fenomenológia és filozófia* című előadás erre vonatkozó sarkalatos megállapítása így hangzik: „A filozófia a teológiai alapfogalmak ontikus, és pedig kereszténység előtti tartalmának ontologikus korrektívuma, amely formálisan felmutató funkciót tölt be.”³⁸ Vagyis a teológia és a filozófia sajátos viszonya a *kinyilatkoztatás* megítélése alapján minősíthető; Heidegger iménti állításának a legfontosabb mozzanata éppen annak a ténynek világos hírül adása, hogy a filozófia, logikai értelemben, „kinyilatkoztatás előtti” tartalmak, illetve világ-állapotok értelmezését hajtja végre, függetlenül attól, hogy aktuálisan mindezt a történelmi idő melyik pontján teszi meg. Ebben az értelemben a heideggeri lét-analízis *mostja* a *Humanizmus-levél* megírása idején, tehát 1946 táján (is) a teológia „kereszténység előtti” tartalmának a „kortársa”; magyarul: a napnál világosabb módon és szükségképpen *pogány*. Ezért írhatja le Heidegger – az előbb idézett sarkalatos megállapítás – kiegészítése gyanánt, hogy „A filozófia pedig önmaga lehet anélkül is, hogy ilyen korrelatívumként ténylegesen működjön.”³⁹ valamint „Ez az *egzisztens ellentét* a hívőség és az egész ittlét szabad magára vállalása között már a teológia és a filozófia *előtt* megvan, és nem ezeknek a tudományoknak a rájuk való reflexiója révén keletkezik.”⁴⁰ Alapvető egzisztencia-feltételek formájában a lényegi ellentét tehát „az egész ittlét (Dasein) szabad magarávallalása”, valamint a „hívő lét” között feszül, (ahol is a mondat első felében a bibliai értelemben felfogott *pogányság* valamennyi történelmi neve éppen „elfér”); ám ezzel a dichotómiával – úgy tűnik – nem csupán az egzisztenciálfilozófia teológiai „hasznosításán” fáradozó, jobbára protestáns teológusok – akiket Jonas „teológus barátainak” nevez – nem tudnak mit kezdeni, hanem a (joggal) szigorú Heidegger-kritikus előadó sem. Igaz, az utóbbi érintettsége és felelőssége az előbbiekhöz képest összehasonlíthatatlanul csekélyebb, hiszen Heidegger egyértelműen kijelenti – s e teológiával kapcsolatos álláspontjának gyökerei jól érzékelhető módon a *Római levél*-ben erednek –, hogy „...a hit mint újjászületés egyúttal az a történet, amelynek megtörténésehez a teológiának a maga részéről hozzá kell járulnia.”⁴¹ Nem a *hit* mint absztrakt töltelékfogalom történelmi válfajairól van

³⁶ Martin Heidegger: „Fenomenológia és teológia”, i. m., in: *Vigilia*, 1994/4. 310. o.

³⁷ Uo., 311. o.

³⁸ „Fenomenológia és teológia”, i. m., in: *Vigilia*, 1994/6. 467. o.

³⁹ Uo., 470. o.

⁴⁰ Uo.

⁴¹ „Fenomenológia és teológia”, i. m., in: *Vigilia*, 1994/4. 312. o.

tehát szó, hanem a hit mint újjászületés maga a *történet*, amely az időben (nem biztos, hogy *történő*, lehet, hogy csupán *múló* időben) rögzíthető események, illetve elemi tények halmazát *világgá* és *történelemmé* formálja. Mindez pedig nyelven-túli (avagy nagyon is nyelv-előtti) esemény; a nagyszótárak két kis szavát veszi csupán igénybe: az *igent* – igent mondani a bibliai kinyilatkoztatás művére –, vagy a *nemet* – az iméntivel szöges ellentétben teljes egészében megtagadni azt. Csak az egyértelmű igenben rejlik olyan erő, amely képes nyitva hagyni az üdv korszakát, s csak az egyértelmű heideggeri nemnek van olyan hatalma, hogy bezárja azt.

A teológia szemszögéből nézve talán Heidegger egy másik, s másfajta gondolatmenetből kölcsönzött kifejezése, a *Létsors* (Seinsgeschick) világít rá arra, hogy az *üdv* és az *üdv korszaka* meghatározásuk csakis az antik – és elsősorban a görög – sors-teóriák szelvényében érthetőek meg. Így felfogva ugyanis a zsidó-keresztény megváltás-/üdv-történet csak egyike lehet a különféle visszatérő üdvkorszakoknak, s bár nem tudjuk, hogy Heidegger esetében Ki is várakozik a léttörténet ösvényének végpontján, (ha ugyan a „végpont” kifejezés egyáltalán helyesnek mondható?), annyi mindenesetre bizonyosnak látszik, hogy a Létsors és a bibliai üdvrend (oikonomia) beteljesedésnek eseménye nem lehet egy és ugyanaz. Az egyiknek „sorsszerűen” le kell igáznia a másikat, annál is inkább, mert a Biblia álláspontja szerint nincs „több” világkorszak; a kétezer éve elkezdődött aión akkor is az *utolsó*, ha netán még évezredekig eltart.

A *Heidegger és a teológia* című előadással nagyjából egyidőben íródott Jonas egy másik, ugyancsak nagy jelentőségű tanulmánya, amely eredeti formáját tekintve szintén apológia, ám ez a vita nem a filozófia területét érintette, hanem az antik vallástörténetét. A *The Bible in Modern Scholarship*⁴² című konferencia-kötetben olvasható írás válasza Gilles Quispelnek, a gnózis története egyik legjelentősebb XX. századi kutatójának a gnoszticizmus zsidó eredetét firtató tanulmányára. Jonas elgondolása szerint az ókori gnóvizt – a kereszténység kialakulásával párhuzamosan – az antik világ zsidógyűlölete teremtette (volna) meg; ezt a teóriát egyébként Quispel erőteljesen vitatta.⁴³ Ugyancsak az ókori gnoszticizmus tárgyköréből származik Jonas jó néhány, a 60-as évek közepén és végén íródott tanulmánya is; köztük a *Delimitation of the Gnostic Phenomenon* című, az 1966-os messinai nemzetközi gnózis-konferencián elhangzott előadás,⁴⁴ az „Encyclopedia of Philosophy” *gnoszticizmus* címszava.⁴⁵ A folyamatosan megjelenő biológiai, tudományfilozófiai írások mellett a hajdani, Ágostonnal kapcsolatban már részletesen kidolgozott kérdés kerül ismét az előtérbe Órigenésznek a szabad akaratról, a lélek bukásáról, illetve az „apokatasztaszis pantón”-gondolatról vallott – meglehetősen ellentmondásos – felfogását értelmező tanulmányban.⁴⁶ A történeti jelenség megérthetőségével foglalkozik az először Heidegger nyolcvanadik születésnapjára kiadott *Festschriftben* napvilágot látott esszé.⁴⁷ Ám az eddig is jobbára párhuzamosan futó

⁴² Hans Jonas: „Response to G. Quispels Gnosticism and the New Testament”, in: *The Bible in Modern Scholarship*, J. P. Hyatt (kiad.), Abingdon Press, Nashville, 1965.

⁴³ G. Quispel: „Jewish Origins of Gnosticism?”, in: *The Bible in Modern Scholarship*, i. m.

⁴⁴ Hans Jonas: „Delimitation of the Gnostic Phenomenon”, in: *Le Origini dello Gnosticismo*, Ugo Bianchi (kiad.), E. J. Brill, Leiden, 1967.

⁴⁵ Hans Jonas: „Gnosticism” címszó. In: *Encyclopedia of Philosophy*, III/2., McMillan and Free Press, New York, 1967. 336–342. o.

⁴⁶ Hans Jonas: „Origens Metaphysics of Free Will, Fall and Redemption”, in: *Journal of the Universalist Historical Society*, 8. (1969/70.) 3–24. o. Ugyanez a tanulmány megjelent a *Philosophical Essays. From Ancient Creed to Technological Man* (Englewood Cliffs, Prentice-Hall, 1974.) című kötetben is.

⁴⁷ Hans Jonas: „Wandel und Bestand. Vom Grunde der Verstehbarkeit des Geschichtlichen”, in: *Durchblicke. Martin Heidegger zum 80. Geburtstag*, Vittorio-Klostermann, Frankfurt, 1970. Önálló formában: *Wandel und Bestand*, Vittorio-Klostermann, Frankfurt, 1970. Angolul a *Philosophical Essays*, i. m. részeként.

pályák – az ókori vallástörténet, illetve a biológiai, s a modern tudomány, technika fejlődésének filozófiai, etikai következményeit kutató, jobb híján „filozófiaiak” minősíthető szakterület – a 60-as évek végétől egy jól elkülöníthető harmadikkal is kiegészíthetők; s ezt a harmadik pályát Jonasnak a zsidóság iránti egyre erőteljesebben megnyilatkozó „teoretikus elkötelezettsége” jelenti. A zsidó teológia, illetve történelem tárgykörében íródott tanulmányok, esszék különleges érdekessége – megítélésem szerint – elsősorban az, hogy szerzőjük (szemben például a már öregen „posztalmudikus” etikai műveket író Lévinasnak többszörösen is a semmiből eredő filozófiatörténeti pozíciójával, amely részben a századeleji német-zsidó filozófia, főleg Rosenzweig feltámaszthatatlan hagyományában, részben pedig a javarészt elpusztított kelet-európai zsidóság megélt talmudi világában gyökerezik) olyan szinten és olyan intenzitással támasztja fel a zsidó heterodoxia, a kabbala külféle ezoterikus rétegeit, ahogyan – a magukba záruló keleti tanházakat nem számítva – a XVII. század óta csak nagyon kevesen. Az a világ, amely azonban Lévinas esetében a szinte karnyújtásnyira lévő múltban feldereng, az Jonasnál éppen úgy lehet az ókor, mint a kései középkor szülötte; így is, úgy is fényévnyi távolságra található tőlünk.

A *Contemporary Problems in Ethics from a Jewish Perspective*⁴⁸ című írás (1968) mellett egy olyan esszé jelenti a fentiekben jelzett érdeklődés kiindulópontját, amely talán azóta is a legtöbb vitára adott alkalmat: *Az istenfogalom Auschwitz után*, amely első, 1968-as angol nyelvű megjelenése óta ugyancsak jó néhányszor napvilágot látott, mind angolul, mind pedig németül.⁴⁹ Ebben az írásban Jonas – bizonyos, általam kevésbé átlátható, természettudományos jellegű tanulmányokat nem számítva – a lehető legközelebb kerül ahhoz, hogy a történeti gnózis kutatójából gnosztikus filozófussá, illetve teozófussá váljék. Az antik filozófiai gnózis, a középkori zsidó arisztoteliánusok istenfelfogása és istenbizonyítása, a száfeti kabbalisták kozmológiai elképzelései mind-mind ott bujkálnak az irracionális világ-történet, az Auschwitz nevével szimbolizált esemény értelmezési kísérletének mélyrétegében, miközben a Jonas által feltett alapkérdés – „Miféle Isten engedhette ezt meg?”⁵⁰ – valamennyi, az imént említett tradíció-réteget, képletesen szólva „visszafelé” is minősíti. Különös világ tárul így a szemünk elé: a mindenség mintha az agyagot formáló, mesterember-teremtő, a Démiurgosz uralma alá hullott volna vissza.

⁴⁸ Hans Jonas: „Contemporary Problems in Ethics from a Jewish Perspective”, in: *Philosophical Essays*, i. m.

⁴⁹ Hans Jonas: „The Concept of God after Auschwitz”, in: *On Faith, Reason and Responsibility*, Harper and Row, San Francisco, 1978. Németül: *Der Gottesbegriff nach Auschwitz. Eine jüdische Stimme*, Suhrkamp, Frankfurt, 1994² (1987.) A mű magyar fordítása: *Az istenfogalom Auschwitz után. Zsidó gondolatok*, Mezei Balázs (ford.), in: 2000, 1996/augusztus.

⁵⁰ *Az istenfogalom Auschwitz után*, i. m., 57. o.

HIBA, LEHETŐSÉGEK

*Vendégszöveg a Bródy-díj 2000. évi átadása alkalmából**

A *Naplómmal kettesben* című, felkavaró és helyenként elementáris könyv, az idei pályadíjas első kötet 138. oldalán olvasom: „Október 2. Este a tévében Kedvesem kedvenc versét szavalták. József Attila: Nagyon fáj.” Jusztin Harsona /Pásty Júlia könyvének olvasása mellett aznap egyebeket is nézegetek, és egy tanulmány lábjegyzete nyomán rábukkanok a Szép Szó 1938. január–februári, József Attila emlékének szánt különszámában egy írásra: *Nagyon fáj*. Alcíme: *Az egyetlen teher: az Élet. József Attila emlékeztet magamra. Írta Móricz Zsigmond*. Alábbiakban erre a naiv, erős és igaz, de nem szép és helyenként meghökkentő hevenyészettséggel megírt szövegre szeretnék hivatkozni. Úgy gondolom, hogy ily módon talán közösen a méltán megjutalmazott idei pályamű rejtélyes és kevésbé rejtélyes rokonsági körébe léphetünk. A naiv okosság rejtélyes körébe. Nem azért választottam ezt a formáját a vendégtől joggal elvárt épületes vagy éppen leépítő, kijózanító elmélkedésnek, mert rosszkedvet szeretnék árasztani, vagy mert szívesebben megúsznám saját gondolatok megszövegezése nélkül ezt a megtisztelő vendégséget, hanem azért, mert nem tudok jobb referenciát ennél a Móricz-szövegnél, éppen a mai alkalomra. Már csak azért sem, mert helyenként egyáltalán nem profi, nem úgynevezett jó szövegről van szó (ahogy ez Móricznál eléggé gyakran előfordul, bár egyre inkább nyilvánvaló, hogy: volt ezzel a hibássággal valami naivitásban hagyott, nem okvetlenül tudatos mondandója, amelynek nem egyszerűen napi robot és hajsza vagy figyelmetlenség, képzetlenség az oka), hanem elemi, olykor érthetetlen hibáival, töréseivel, gikszerivel és számos, beszédes elvítésével az igazi, autentikus szóba hozás és a szóhoz juttatás szépsége, megformáltsága, csiszoltsága közötti, olykor rendkívüli ellentétet, vitához szól hozzá. Mindezzel a legkevésbé sem kívánok bármiféle felkészületlen és rossz írást mentegetni vagy rehabilitálni – Móricz nem szorul ilyesmire (mások esetleg inkább), már csak azért sem, mert az ő gikszeri meghökkentően nem szinonimái a hamis beszédnek. Ellenkezőleg: a hibái, a nem szép, az ízléshatáron billegő megszólalásmódja az, ami poétikai kérdéseket vet fel. Például arról az újabb irodalomszemléleteket és interpretációkat is joggal foglalkoztató problémáról, hogy: mikor mit tekintünk hibának? Fölcserélhető-e nyelvi-esztétikai sztenderd, elfogadott eufónia: jóhangzás és ennek megtörése a hiba által? A kényelmetlenség poétikai provokációja ez, ami más életretegeket is természetesen provokál. Mi mit pótol, mi mit helyettesít, mihez képest működnek egymással szemben annak a – lássuk be – olykor önkényes oppozíciónak az elemei, amit elfogadott és hibás nyelvi normák szembeállításának nevezünk? Nincs-e ebben a konstrukcióban valami távoli, nem túlfeszítendő, de szakadékos analógia a szociálisan-kulturálisan stb. bent lévők és a kint lévők szükséges, de átvilágítandó, illetve rendi, mégis mindig megkérdőjelezendő oppozíciójával? Mikor mit akar, mit tud hallani a fülünk? Szép csengést vagy igaz csikorgást? Szembeállíthatók-e ezek – igaza van-e egyáltalán Móricznak, félig tudattalan törekvésében, az elvítés és az ízléscicam naiv és kényelmetlen poétikájának követésében? Mi van akkor, ha most, sok mindennek a vége felé, az a bizonyos fül egyenesen szépnek hallja már az igaz csikorgás csúf, helyenként túlfűtöttségbe, aránytalanságba csapó és nagyon, gyanú-

* Elhangzott 2000. december 8-án Budapesten a Centrál kávéházban.

san nagymértékben feszélyező beszédhibáját? A kínosság, a feszélyezés nagy lehetőségeiről, a mértékkeresés mértékvesztésben előadódó esélyeiről (és persze életproblémájáról), olykor nagyon is választékos, a lent lévő vágyakozók mindent túlélő, elemi erejű finnyásságáról és rafinériájáról mindig is sokat tudott a jó irodalom, de az öreg Móricz mint örök pályakezdő, mint a megtestesült félig-első generációs ormótlanság és társasági ügyetlenség nagyembere mindehhez valami újat tesz hozzá, amit ma is újként lehet hallani. Akár visszafelé: a kínos József Attila-jelenést újra képzelve, mondjuk, éppen ebbe az azonos nevű egykori kávéházba, akár előre: például egy most elinduló, kínosan érdekes írónót képzelve, éppen ebbe az azonos nevű, *vadiúj* kávéházba.

Maga a probléma ugyanis, amiről Móricz Zsigmond beszél: pályakezdés, irodalmi indulás, a feljutás végtelen fájdalma, ízlés és forma nélküli anti-esztétikája, az életlehetőségért folytatott harcban szerzett, megoszthatatlan tapasztalat és kopáran szociáldarwinista meg persze leplezetten nyers biológista, jóléti norma nyomása, a jómód paradox barbársága jóvátehetetlenül nem adható elő csiszoltan, kilép az esztétikai profizmus hagyományos felfogásából, az automatikus jól működés illúziójából, annál inkább megmutatva, hogy: ez a tapasztalás mint adódó sors mindenekelőtt a szépen rejlő elfogadhatóságtól, az elfogadhatótól van eleve megfosztva, mert olyasmit érzékel az emberi lény valóságáról, ami fiktívebbnek, valószínűtlenebbnek tűnik minden jól megcsinált fikciónál, és éppen ezért, fokozva az apóriát, olyan erős valóság, ami persze hallgatásra van ítélve, s legföljebb nem szalonképes, szöveg előtti beszédszöveg próbál hírt adni róla.¹ Az élőbeszéd visszaadásának naiv igyekezete, ami Móriczot végigkísérte pályáján, mint a mindenkori pályakezdés biztos, meghaladhatatlan nyoma, egy idő után felfokozott, már-már túlfinomított stilizációként, olykor a kidolgozottan mesterséges, fiktív nyelv elvarázsolt történéseként visszhangzik a fülünkben. „Nem akarok hinni a fülemnek” – mondjuk ilyenkor, a fantasztikus híradás

¹ Visszaemlékezésében Móricz Zsigmond egyebek mellett arról beszél, hogyan találkozott a Hadik-kávéházban József Attilával, s mit vallott neki sorsáról a költő. Érdemes felidézni az írás egyik fontos gondolatát:

„Az emberiség legnagyobb problémája az »ős szülés«, az, hogy nemzheti-e a sejt önmagát? az agy megérintetlenül új gondolatot? az egyéniség megválthatja-e, megfordíthatja-e, új útra viheti-e saját valóját?

A proletárgyermek ott nyüzsög az utca porában, mint pondró a hordóban, a napon. De a proletárgyermekből nem lesz pillangó, csak proletár: elrontott emberi példány.

Mert a proletár, az nem valami egységes típusa a társadalomnak, sőt, a proletár a félbenmaradt lény, akiből nem lett se paraszt, se gazda, se gyári előmunkás, se gondterhes kereskedőfőnök. Aki elért valahova, az már nem proletár, azt meg lehet nevezni műfaj szerint: éjjeli portás, vagy szén és fa kiskereskedő, vagy bádogos, vagy valami, aminek neve van, mert a neve után adót fizet: a polgár ott állapodik meg, az adófizetés az ő stigmája. De a proletár az a semmi. Az a híg és kocsonyás élőlény, amely egyszer gilisztának látszik, mert földet majszol, máskor békának, mert kuruttyol, vagy lócitromnak, mert ott felejtette a sors a kerekek alatt: pedig mindig ugyanaz, a semmivé alakult valami, amiből már soha valami nem lesz, mert elnyelte a semmi.

Most ez a semmi, ez megválthatja-e magát: hogy lesz némely semmiből valaki?

Akkor mi ketten éjfélig együtt maradtunk József Attilával. Ő szegény bús élete különös hányattatásait mesélte, mintha most az egyszer szíven szúrta volna valami, s minden vérét el kellett folytatnia, míg csak az üres artériák maradtak lazán, fehéren, lankadtan. De minden eseményének filozófiája oda torkollott: belőle nem lehet semmi, mert nem lehet elhiteni sem a világgal, sem önmagával, hogy ő még ebben az életben valamit elérhet. (...)

Az ő élete: kireperálatlannak látszott előtte, már akkor is. Energiakészletét a proletársors emésztette föl, már semmije se maradt, csak költői zsenije. Nem tudom, szokott-e ezekről a titkokról másoknak, barátainak beszélni: előttem, akkor úgy nyilatkozott meg, mint a gyónó a pap előtt, mint az elítélt a mentőtanú előtt, akire rábízta elvesztett állapotának titkát.”

Talán csakis így szólhat meg hitelesen az, aki sorsából adódóan meg van fosztva a beszédétől. (Márton László jegyzete)

nyelvi pillanataiban. Móricz tehát, akit nem szokás a modern vagy éppen a késő modern okosság/igazmondás-kísérlet írójának tekinteni, egy nagyon is időszerű szakmai problémát exponál, éppenséggel szakmai ügyetlenségei, slendriánságai, olykor meghökkentően trehány mondatai, naiv üzenetései és szerkesztményei által. Nem eldönthető, de kényszerítőleg föltehető a kérdés, így, huszonhárom nappal a 20. század vége előtt, hogy a szavak, szókapcsolatok, mint egyfajta létkimondás értelmességébe vetett hit szertefoszlásával, súlyos kétségességgel, a hallgatás tapasztalatában és gyakorlatában mit hozhat az irodalom mint élet, az irodalom élete a mindenkor elinduló, a kezdet embere, a látszólagos semmiből előálló számára? Miféle, a réges-rég pályán lévők számára is meghaladhatatlan kérdéseket, amelyek napi, szakmai aprómunka formájában az üres papírba már eleve beleíródnak, állítólag láthatatlanul? Hiszen a papír lehet, hogy üres, de soha nem teljesen fehér. És őszintén szólva, az írás napi, heti elkezdésének virtuális pillanatában ki az, aki nem kezdőnek, nem az első szót, mondatot leíró, azaz fölényes rutinier-nak mondhatja magát, minden öncsalás nélkül? Megtehetjük-e, amit Móricz nem mert és már nem is akart megtenni: nem óvatlannak (azaz óvatosnak) maradni, ha valóban *valamit* akarunk elmondani, *valamit* akarunk szóhoz juttatni, *valamit* akarunk szóba hozni, hogy a semmisség helyett mégis inkább: legyen az a valami, nem-tudom-mi, de azért *nem akármí*?

A *Nagyon fáj* című emlékezés József Attilára, melyről aligha eldönthető, hogy tényleg a bolond pályakezdő költőre vagy az önmagára emlékező, mindig is szalonképtelen, pályakezdő elbeszélőre vagy esetleg valami harmadik nem-tudom-mire hajaz, a *Kortársak József Attiláról* című kiadvány II. kötetében (1938–1941) található (szerkesztette: Bokor László és Tverdota György, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1987.), a 956–960. oldalon. Próbáljuk meg figyelmesen újraolvasni.

